

Oma Keel

nr 2 / 2013

Oma Keel

Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetuskolleegium: Tiit Hennoste, Reet Kasik, Krista Kerge, Annika Kilgi, Piibe Leiger, Helle Metslang, Helmi Neetar, Killu Paldrok, Pille Penjam, Tiia Penjam, Peeter Päll, Maire Raadik, Maria-Maren Sepper, Tõnu Tender, Jüri Valge, Jüri Viikberg

Toimetaja: Reili Argus

Toimetuse aadress: Emakeele Selts, Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn
e-post: es@eki.ee

Oma Keele väljaandmist toetab haridus- ja teadusministeerium

Emakeele Selts 2013

Autoriõigus: artiklite autorid

Kaas ja kujundus: Tiit Hennoste, Roosmarii Kurvits

Küljendus: Sirje Ratso

Trükk: AS Pakett

ISSN 1406-6599

S i s u k o r d

<i>Helle Metslang</i> „Kes palju küsib, saab targemaks.” Küsimusest ja selle keelelisest vormist.....	5
<i>Asta Õim</i> Mütsid ja mütsiga mehed	13
<i>Kadri Suurmäe</i> Kausatiivide omandamisest eesti lapsekeeles.....	23
<i>Liisa Kongot</i> Kui X otsib Y-it eesmärgil Z ehk mehed ja naised tutvumiskuulutustes.....	32

Keelenõuanne

<i>Egle Pullerits, Maris Jõks</i> „Keelesäutsu” sõnastusettepanekuid.....	40
--	----

Ülevaade

<i>Piret Kriivan</i> Keelega peabki olema alati midagi lahti	44
<i>Rein Joamets, Jüri Valge</i> Keeleteokonkurss 2012	47
<i>Egle Pullerits</i> Eesti Keeletoimetajate Liidust	52
<i>Egle Merbach</i> Algas Tartu ülikooli rahvusteadusi tutvustav loengusari	54

Emakeel koolis

<i>Reili Argus</i> 28. emakeeleolümpiaad „Õigekeelsus keelemaastikul, meedias ja mujal”	57
<i>Jüri Valge</i> Eestikeelne üldharidus seirepeeglis	64

Eesti keel mujal maailmas

<i>Vally Tamm</i> , Petseri lingvistiline gümnaasium	70
--	----

Intervjuu

Jüri Valge, Sünnipäevajuttu keeleteadlasest sillaehitajaga.

Raimo Raag 73

Raamatud

Silvi Vare Sõnaperede sõnaraamat nüüd ka eesti keeles 82

Tõnu Tender Jüri Valge „Kas siis selle maa keel ... ?” 84

Kroonika

2013. aasta esimese poole keelesündmusi (*Reili Argus*) 86

2012. aasta lõpus ja 2013. aastal Tartu ülikooli

eesti ja üldkeeleteaduse instituudis eesti keele alal

kaitstud lõputööd (*Mare Valge*) 89

2012.–2013. õppeaastal Tallinna ülikooli

eesti keele ja kultuuri instituudis eesti keele alal

kaitstud lõputööd (*Siiri Soidro*) 93

Keeleviktoriin 95

„Kes palju küsib, saab targemaks.”

Küsimusest ja selle keelelisest vormist

Helle Metslang

Tartu ülikooli eesti keele professor

Vanarahva silmis oli küsimine tegevus, milleks ei pea ise kuigi tark olema, küll aga on lootust vastaja abiga tarkust juurde koguda: „Üks rumal mõistab enam küsida kui üheksa tarka vastata”; „Kes palju küsib, saab targemaks”. Väiksena maailma avastades oleme oma küsimustega vanemad üsna ära tüüdanud – aga nõnda see tarkus tuleb. Inimahve on õnnestunud õpetada küsimustele vastama, aga mitte ise küsima – küsimist peetakse ainult inimesele omaseks tunnetuslikuks tegevuseks. Meie igapäevane suhtlemine on täis küsimisi ja vastamisi ning keeles on kujunenud küsimuste väljendamiseks kindlad struktuurid, küsilauseid. Küsilauseid on näiteks *Kas Indiasse sõiduks on vaja viisat? Kust saab India viisat? Mis ilm seal praegu on? Kas seal on praegu hommik või õhtu? Mis on radoon? Millised on radooniohtlikud alad Eestis? Tuled vä? Ega sul igav ei ole?*

1. Küsimuste ja küsilauseite põhitüübid

Küsimine ei näita üksnes küsija teadmatust – see näitab nii seda, mida küsija teab, kui ka seda, mida ta selle eelteadmise täiendamiseks teada tahab. Küsimused ja küsilauseid jagunevad kolme põhitüüpi vastavalt sellele, mis on see puuduolev teadmine lause sisus, millele vastusega täiendust oodatakse.

1.1. Üldküsimus

Üldküsimus on küsimus, mis ootab jaatavat või eitavat vastust: *Kas Indiasse sõiduks on vaja viisat? Kas on ohtlik kasvatada puu- ja juurvilju piirkonnas, kus on kõrge radooni tase? Kas sa oled õhtul kodus?* Selles väljendub küsija eelneva teadmise ebamäärasus, kõhkclus eitava või jaatava variandi vahel: võimalik, et viisat on vaja, aga võimalik, et seda siiski vaja ei ole. Küsija eeldab, et vastaja teab temast paremini, ja

küsimuse esitamisega palub vastajat teatada, kas õige on jaatav või eitav variant. Üldküsimust on eesti keeles nimetatud ka *kas*-küsimuseks talle kõige tunnuslikuma küsisõna (täpsemalt küsipartikli) järgi; ingliskeelses kirjanduses on kasutatud termineid *polar question*, *yes-no question*, *general question*. Eesti keeles on veel teisigi üldküsimust vormistavaid partikleid, näiteks *ega* eitava küsimuse alguses (*Ega sa täna ära ei sõida?*) ja viimasel ajal leviv *või~vä* küsimuse lõpus (*Sa lähed koju või?*). *või~vä*-küsimusi sõnastades teeme kaasa grammatiseerimisprotsessis¹, kus sidesõna *või* põhjal on hakanud kujunema küsipartikkel, sagedase kasutamise käigus on ka sõna vorm kulunud ja esineb enamasti *vä* kujul. Mõnes muuski keeles on üldküsimuse vormivahend tekkinud sõnast tähendusega 'või', näiteks liivi ja läti keeles (mõlemas *vai*) ning vene keeles (*li*, lühenenud sõnast *ili* 'või'), baski keeles, mõnes Aafrika ja Aasia keeles². Teised küsipartiklid on vanemad, nende kujunemine jääb mõne sajandi taha. Sõna *kas* on lähedalt sugulane sõnadega *ka* ja *kaasa* ning kaasaütleva käände lõpuga *-ga*, nende ühiseks allikaks on varasem sõnakuju *kansak*, mis märkis seltskonnas, koos olemist.³ Sõna *ega* on aga kujunenud ühendist *ei ka*⁴.

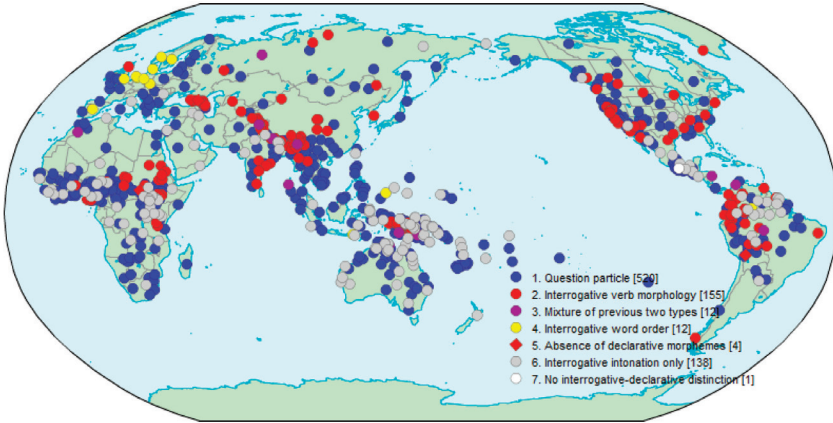
Partiklid on eesti keelele ja laiemaltki Läänemere ümbruse keeltele omane viis märkida üldküsimust. Kesksetele Euroopa keeltele on omane inversioonküsimus, kus verb viiakse lause algusse, nt inglise keeles (*Are you going home?*) või saksa keeles (*Gehst du nach Hause?*). Inversioonküsimus pole võõras ka eesti keelele (*Lähed sa koju?*). Maailmas on levinud ka küsivuse näitamine pelgalt intonatsiooni abil. Ka eesti keeles on võimalik esitada küsimus tavalise väitlausega, kui kontekst ja intonatsioon küsimusena tõlgendamist võimaldavad (*Sa lähed koju? Täna on eksam?*), kuid see on pigem kinnituse küsimise ja väitmise piirijuhtum. Üldküsimuse vormistusviisidest keeltes annab ülevaate joonis 1.

¹ Grammatiseerimisprotsessist vt Metslang, Helle 2006, Grammatika ei saa kunagi valmis. – Oma Keel 1, 2006, 5–11.

² Metslang, Helle; Külli Habicht; Karl Pajusalu 2011. Developmental paths of interrogative particles: the case of Estonian. – *Folia Linguistica Historica* 32, 2011, 149–188; Heine, Bernd; Tania Kuteva. 2002. *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge University Press, 226–227.

³ Alvre, Paul. 1997. Küsisõnast KAS? vana kirjakeele taustal. – Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997 (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7) 9–15. Tartu: Tartu Ülikool.

⁴ Metslang, Helle; Külli Habicht; Karl Pajusalu 2011.

Joonis 1. Üldküsilause vormistusviisid maailma keeltes

(WALS 2005⁵, kaart 116, autor Matthew Dryer).

Tähised: 1 – küsipartikkel, 2 – verbivorm, 3 – küsipartikkel ja verbivorm, 4 – sõnajärg, 5 – väitlause morfeemi puudumine, 6 – ainult intonatsioon, 7 – küsi- ja väitlause ei eristu.

Üldküsilausele saab peita vihje sellele, kumba vastust, kas jaatavat või eitavat, ootuspärasemaks peetakse, näiteks partikliga *või~vä* lõppevad küsimused ja üksnes intonatsiooniga vormistuvad küsimused pigem ootavad kinnitust küsija oletusele (*Sa lähed koju vä? Sa lähed koju?*). Kahtlust väljendavad küsimused selliste sõnadega nagu üldse, siiski, ikkagi, *enam*, verbile liitunud liide *-gi/ki* (*Kas viisat üldse on vaja? Kas ta enam tulebki?*).

1.2. Alternatiivküsimus

Alternatiivküsimus (ka inglise keeles *alternative question*) sarnaneb üldküsimusega nii vormi kui ka vastuste valiku väljapakumise poolest. Siin aga on küsija teadmiste lüngaks mingi lauseosa sisu, küsimusega pakutakse loend selle sisu valikutest, näiteks *Kas teie koolis on tänavu aktus 1. või 2. septembril?* Küsija teab, et ühel neist kahest kuupäevast aktus niikuini toimub, lünk teadmistes on üksnes valik kahe kuupäeva vahel, milles ta palub vastajalt täpsustust. Alternatiivküsilauseid

⁵ WALS 2005 = Haspelmath, Martin; Matthew Dryer; David Gil; Bernard Comrie (eds.) 2005. The World Atlas of Language Structures. (Raamat ja CD-ROM.) Oxford: Oxford University Press.

vormistab peamiselt partikkel *kas*, alternatiivide loend paikneb lause lõpus. Alternatiivküsilauseid ei ole tavasuhtluses kuigi sagedased. Küll aga on populaarsed valikvastustega testid ja küsitlused (nn kinnised ehk struktureeritud küsitlused), mis esitavad alternatiivküsimusi veidi muus vormis: juhiseiga märkida loendist sobiv täide väitlausest olevasse lünka (näide 1) või eriküsilausega (vt 1.3) ja sellele pakutavate vastuste loendiga (näited 2 ja 3).

(1) Õige vastuse numbrile tee ring ümber

1. Mowgli sattus huntide hulka, sest
 1. ema-isa unustasid ta metsa
 2. tiiger hirmutas inimesed temast eemale
 3. ta eksis metsas jalutades ära

(Mare Hallop, R. Kipling „Mowgli” sisukontroll valikvastustega.

<http://www.miksike.ee/documents/main/lisa/mowgli4.htm> 30.08.2013)

(2) Keda ehtis Ville jõululaupäeval?

A Põhjapõtra

B Jõuluvana

C Rekut

(12 kinki jõuluvanale. Mauri ja Tarja Kunnas. Lugemiskontroll.

http://www.miksike.ee/docs/lisa/12_kinki_jouluvanale_kusimused_merikerahtma.htm 30.08.2013)

(3) Kuidas hindate busside liinigraafikus püsimist?

- väga hea
- hea
- rahuldav
- väga halb

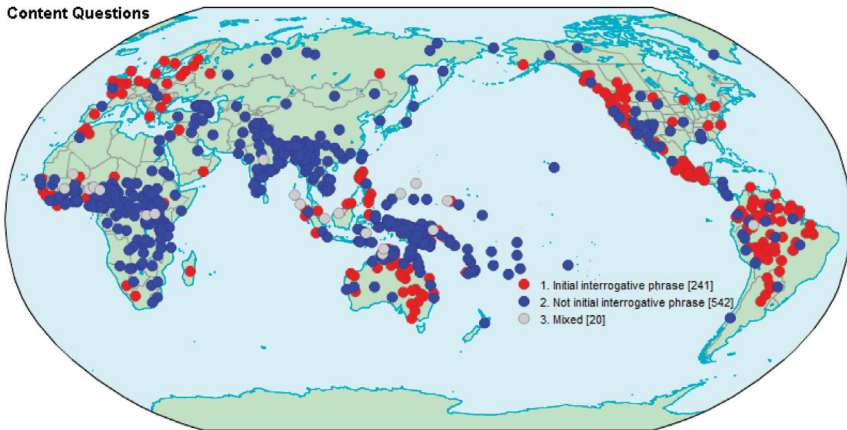
(<http://www.tarbus.ee/kysitlus.htm> 30.08.2013)

1.3. Eriküsimus

Eriküsimus (ingl *content question*, *wh-question*, *special question*; suhtlusuuringutes ja küsitlustes nimetatud ka avatud või lahtiseks küsimuseks) sarnaneb sisuliselt alternatiivküsimusega: ka siin on probleemataoline vaid mingi lünk lause sisus, muu on eeldatavasti teada. Näiteks küsimusest *Kust saab India viisat?* ilmneb, et küsija eeldab, et kusagilt saab India viisat, probleem on ainult kohas, kus seda saab. Eriküsimus ei paku aga konkreetseid alternatiive, vaid jätab vastusevõimalused lahtiseks. Eriküsimusi saab esitada lausesisuse kõikvõimalike osade kohta,

küsilause esindab küsimusalust osa küisisõna, nagu *kes, mis, milline, kus, millal, kust, kuidas, miks* jne, või küisisõnaga fraas, nagu *mis ilm, kui pikk, mis kell*. Vastuses tuleb see asendada mingi sobiva sisulise väljendiga (küsimuse *Kust saab India viisat?* puhul näiteks *Tallinnast, Helsingist, Tallinnast restorani Maharaja majast*). Eriküsimused on näiteks *Mis ilm seal praegu on? Millised on radooniohtlikud alad Eestis? Mis kell laev väljub?* Eesti keeles, nagu enamikus muudeski Euroopa keeltes, algab eriküsilause küisisõnaga. See tähendab, et küsimusalune lauseosa paikneb lause alguses ka siis, kui ta tavalise sõnajärje korral seal ei paikneks. Näiteks sihitis ja öeldistäide paiknevad tavaliselt lause lõpuosas (*Ville ehtis jõululaupäeval põhjapõtra, Radoon on keskkonnas esinev loodusliku päritoluga radioaktiivne gaas*), neid vormistavad küisisõnad aga lause alguses (*Keda ehtis Ville jõululaupäeval? Mis on radoon?*) See pole aga ainus sõnajärje variant, leidub ka keeli, kus küsimusalune lauseosa jääb oma kohale või paikneb mingil muul kindlal positsioonil, näiteks verbi ees või järel (joonis 2).

Content Questions

Joonis 2. Küsifraasi paiknemine eriküsilause.
(WALS 2005, kaart 93, autor Matthew Dryer).

Tähised: 1 – lause alguses, 2 – mujal kui lause alguses, 3 – segatüüp.

2. Küsilause muid kasutusi

Küsilause põhiline kasutus on taotlus saada kaasvestlejalt infot, mis küsijal puudub. Selle kõrval on ka **sisuinfo hankimise eesmärgita** kasutusi. Õpetaja esitab õpilasele küsimusi ka selleks, et kontrollida, kas õpilane teab sedasama, mida ta ise (*Kui palju on kolm korda viis?*).

Tekstides, ettekannetes, kõnedes, pealkirjades esitavad küsimused arutlusteemasid (näited 4 ja 5).

- (4) Milleks õppida saksa keelt? Teavet neile, kes tahavad ära kasutada 21. sajandi võimalusi ja elust mitte maha jääda. (Saksa liitvabariigi suursaatkonna veebileht.

http://www.tallinn.diplo.de/Vertretung/tallinn/et/06/Weshalb__Deutsch__lernen/Weshalb-Deutsch-lernen.html 30.08.2013)

- (5) TEADUSKOOL – kellele ja milleks?

(Tartu ülikooli teaduskooli veebileht.
<http://www.teaduskool.ut.ee/teaduskoolist> 30.08.2013)

Leidub ka küsimusi, mis tegelikult ei küsi, vaid pigem väidavad, soovivad, kavandavad. Tuntud stiilivõte on **retooriline küsimus**, mis sisuliselt väidab midagi, rõhutades, et küsida ja seega vastupidist võimalust eeldada ei ole üldse mõtetki. Retoorilised üldküsilauseid väidavad vastupidist eituse-jaatuse poolest, näiteks *Kas te olete kooli magama tulnud?* (väide: loomulikult ei ole), *Kas mina ei olegi inimene?* (väide: pole ju kahtlust, et olen). Retoorilised eriküsilauseid, nagu *Kes siis iseendale halba soovib?*, põhinevad sellel, et küsisõna ei ole mingi mõtteka väljendiga asendatav, vastuseks oleks *mitte keegi, mitte kuhugi, mitte kusagil* vms. Paljud sellised laused on muutunud kivistunud väljenditeks: *Kes sul käskis nii teha? Keda see huvitab? Kuhu see kõlbab? Mis mõtet sel on? Kust mina tean?*

Retoorilised eriküsilauseid põhinevad küsimuse eelde ümberlükka-misel. Eriküsimus eeldab, et lünk on millegagi täidetav, näiteks küsimus *Kust poiss tuleb?* eeldab, et on mingi koht, kust poiss parasjagu tuleb. Retoorilisel küsimusel *Kust mina tean?* sellist eelet ei ole: ei ole kohta, kust kõneleja teadmise oleks võinud saada, ja järelikult ta ei teagi.

Küsimuse eeletega mängivad ka sellised vastust mittevõimaldavad **vigurküsimused** nagu *Kas sa oled juba lõpetanud oma öised uneskõndimised?*, kui vastaja ei ole öösiti unes kõndinud. Küsimus väljendab, et küsija meelest vestluskaaslane võib-olla on, võib-olla ei ole lõpetanud oma uneskõndimisi; mõlemal juhul eeldab uneskõndimiste lõpetamine nende eelnevat toimumist, ja nii ei saa õigesti vastata ei eitavalt ega jaatavalt.

Mitte vastama, vaid tegutsema kutsuvad **ettepanekuid, käske, kaalutlusi väljendavad küsimused**. Nende esmaseks väljendusviisiks on käsklause, kuid küsilause koos muude vahenditega, nagu tingiv

kõneviis ja modaaltөгusõnad, annab pehmema väljenduse. Näiteks selle asemel et ütelda käskivalt *Tule siia! Tee aken lahti!*, võib küsida: *Kas sa tuleksid siia? Kas sa saaksid akna lahti teha?* Nii jäetakse kaaslasel justkui valikuvõimalus tulla või mitte, teha lahti või mitte. Ka omaenda tegevusi kaalutledes sõnastatakse neid küsimustena: *Mida nüüd ette võtta? Kas läheks kinno?*

Kokkuvõtteks

Küsimus väljendab ühtaegu nii seda, mida küsija teab, kui ka seda, mis ta teadmistes puudub; eri tüüpi teadmislünkadega küsimusi vormistavad üld-, alternatiiv- ja eriküsilause. Eesti keeles vormistavad üld- ja alternatiivküsilauseid partiklid, nagu muudiski Läänemere piirkonna keeltes; eriküsilauseis nihkub küsisõna või -fraas lause algusse, nagu enamikus Euroopa keeltes. Küsimine on viis teadmisi juurde hankida,

aga lisaks sellele on küsimustel muidki kasutusviise: kontrollida teadmiste olemasolu, ilmestada sõnumit, pehmendada ettepanekuid, ja ka lihtsalt vigurdada keelega. See, kes mõistab enam küsida kui üheksa tarka vastata, võib küll targad ära tüüdata, aga ise on ta ka siiski päris nutikas.

Soovitusi edasilugemiseks

Alvre, Paul 1997. Küsisõnast KAS? vana kirjakeele taustal. – Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997 (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7), 9–15. Tartu: Tartu Ülikool.

Hennoste, Tiit; Andriela Rääbis; Kirsi Laanesoo 2013. Küsimused eestikeelses infodialoogis II. Küsimused ja tegevused. – Keel ja Kirjandus 1, 7–29.

Hennoste, Tiit; Olga Gerassimenko; Riina Kasterpalu; Mare Koit; Andriela Rääbis; Krista Strandson 2009. Küsimused eestikeelses infodialoogis I. Küsimuste vorm. – Keel ja Kirjandus 5, 341–359.

Laanesoo, Kirsi 2012. Pööratud polaarsusega retoorilised küsimused argivestluses. – Keel ja Kirjandus 7, 499–517.

Metslang, Helle 2006. Grammatika ei saa kunagi valmis. – Oma Keel 1, 2006, 5–11.

Metslang, Helle 1981. Küsilause eesti keeles. Tallinn: Valgus.

Metslang, Helle 2010. Isepäine üldküsilause. – Emakeele Seltsi aastaraamat 55, 119–137.

WALS = Haspelmath, Martin; Matthew S. Dryer; David Gil; Bernard Comrie (eds.), The World Atlas of Language Structures Online. Munich: Max Planck Digital Library. <http://wals.info> (30.08.13)

Mütsid ja mütsiga mehed

Asta Õim

Maailmas, milles me elame, on lõpmatu arv mõisteid ja piiratud arv keelendeid, et neist rääkida. Kui iga mõiste tarvis oleks omaette tähistus, peaksime mis tahes keelt, sh emakeelt omandades ära õppima sadu tuhandeid sõnu jm keelendeid. Tõenäoliselt oleks see peaaegu võimatu või jõukohane vaid kõige andekamatele.

Kuidas me piiratud sõnahulgaga saame väljendada piiramatu hulka mõisteid?

Vastus on lühike – me tähistame sama keelendiga erinevaid asju ja teeme seda viisil, mis ei tekita konkreetsele kõnelejaskonnale mittemõistmist. Ehk teisisõnu, me kasutame neid teadmisi ja arusaamu maailma asjadest, mis on aegade jooksul saanud meie kogukonnale ühiseks ning millest me ühtemoodi aru saame. Sealjuures on oluline, et me kanname ühte mõistesse kuuluvate asjade iseloomulikud omadused üle teistele tervete valdkondade kaupa, mitte ükshaaval. Näiteks nimetame riietuseset (sh keha- ja peakatted, jalavarjud) tema kandja asemel, mis keele poolt vaadatuna tähendab seda, et otsese tähendusega nimetust kasutatakse muutmatul kujul kujundlikult, ülekantult. Sõna ei omanda uusi tähendusi mitte juhuslikult, vaid kognitiivse struktureerimise kaudu, selle sünkroonilised tähendused on harilikult motiveeritud moel ka seotud. Kognitiivse metafoorteooria järgi on inimliku argireaalsuse kujundamisel kesksel kohal metafoorselt liigendatud mõistete süsteem, st et meie mõtlemisprotsessid on suuresti metafoorsed ja see peegeldub keeles (Lakoff, Johnson 2011: 37 jj). Ja kuigi selles mõistesüsteemis leidub lõputult mõistemetafoore, on vähesed neist erilised. Kõige põhilisemad mõistemetafoorid on mõisteliselt vältimatud ja konventsionaalsed, näiteks nagu ELU ON TEEKOND; SURM ON LAHKUMINE. Mõistetasandil tähendab konventsionaalsus seda, et mõistemetafoor on automaatne, sundimatu ja kehtib keelekogukonnas üldiselt kui mõtlemisviis. Keeletasandil on oluline, kui paljude argikeelendite aluseks mõistemetafoor on. Suhteliselt väheste põhiliste mõistemetafooride kombineerimise tulemus on lõputud metafoorsed keelendid (Lakoff, Turner 1989: 51–56).

Riietusesemete puhul on kujundliku tähenduse aluseks kas meto-
nüümiline (riietuse = füüsiline inimene) või metafoorne (riietuse =
mentaalne sfäär) ülekanne. Peatumegi mõnel rõivaeseme (sh jalatsi ja
peakatte) nimetuse kujundlikul kasutusel. Keelematerjal pärineb eesti
vanasõnade andmebaasist (edaspidi EV), eesti fraseologismide elekt-
roomilisest alussõnastikust (edaspidi FES), eesti kirjakeele seletussõna-
raamatust (edaspidi EKSS) ja interneti keelekasutusest.

SEELIK

Seelik on naine

Seelik kui naise tüüpiline ja oluline kehakate on andnud nimetuse ka
selle kandjale: *komistas kena näolapi ja sihvaka seelikukandja otsa;*
jahib seelikuid; jookseb iga seeliku järele ‘ajab naisi taga’; *on ühe seeliku*
õnge sattunud ‘on naise meelevalda sattunud’; *tema küll teisi seelikuid*
ei vaata; seelikukütt ‘naistevõrgutaja’ (EKSS, internet 04.05.2013). Ka
seeliku osa – seelikusaba – märgib naist: *siin külas ei ela ühtegi noorem*
seelikusaba; jäi seelikusabasse kinni ‘armus’ (EKSS).

Seeliku järgi võidi hinnata ka selle omanikku: *kuidas naine, nõnda*
seelik (EV).

PÜKSID

Kas püksid on mees?

Pikad püksid on algselt ja ka aegade vältel olnud eeskätt meeste rõiva-
ese ja *püksikandja* on tähistanud üksnes meest. Kehvapoolset meest
iseloomustatakse tänapäevalgi pükste kaudu nõnda: *püksid ja naine ei*
tee veel meest; iga püksikandja ei ole veel mees; säärane mees polnud
väärt kandma pükse (FES).

Ka *argpüks, jänespüks, lödipüks* ‘arg inimene’, *kehkenpüks, keks-*
püks, kõlkapüks ‘tühine kelkija’ ja *sosspüks* ‘saamatu inimene’ tähistasid
algselt ainult meest. Võib-olla veendumuse kõrval, et korraliku naise
jalga püksid ei sobi – see usk püsis Euroopas kuni 18. sajandi lõpuni,
maarahva seas aga märksa kauemgi – on veel teinegi põhjus, miks
nimetatud ütlused just meesterahvast võisid tähistada. Nimelt julguse
puudumine, uhkeldamine, kelkimine, saamatus mehe omadustena on
kindlasti tunduvalt silmahakkavamad ja negatiivsemad kui naise puhul.
Tänapäeva keeles selline sooline ja ka vanuseline diferentseerumine
enam ei toimi ja nimetatud keelendid käibivad nii mehe, naise kui ka

lapse kohta. Põhjuseks ei ole tänapäeva naiste püksikandmise lembus ega iga hinna eest soolise võrdõiguslikkuse taotlus, vaid keele arengu suundumus.

Püksid on riietusesemete nimetustest eesti keeles tõhusalt eksplua- teeritud mitmes tähenduses. Kujundi aluseks on arusaam, et püksid on tunnuslik mitte lihtsalt mehele, vaid tublile, õigele mehele ning on loogiline, et pükste puudumine ei saa tähendada midagi head: vrd vanasõna *püksata mees, sarvita härg*. Väheste erandite hulka väljaspool inimest kuulub *vesipüks* ‘pöörlevat veesammast tekitav õhukeeris’, mis on inspireeritud pükste vormist, täpsemalt püksisäärte piklikust kujust.

Püksid jalas – kindel positsioon, hea majanduslik järg

Meie peres on püksid kindlalt isa jalas ‘isa on perepea, otsustaja’; [kellelegi] *pükse jalga aitama* ‘kedagi majandusliku abiga elujärje peale aitama’.

Pükstest ilma – ebakindel positsioon, halb majanduslik järg

Õige mees ei anna pükse naise jalga ‘ei anna võimu, juhtimist naise kätte’ (EKSS); [kedagi] *püksata jätma* ‘kedagi väga vaeseks tegema, laostama’; *pankroti puhul võeti õnnetul omanikul viimased püksid jalast* ‘kõik viimseni’ (internet 13.03.2013).

Pükstega midagi ette võtma – halba põhjustama (nuhtlema, petma)

Triibulisi ~ kirjused pükse saama/tegema ‘vitsanuhtlust andma või saama’; *anti/sai pükste peale; sai isa käest pükste alla ja peale; püksimõõt* ‘keretäis, nahatäis, peks’;

vastu pükse saama ‘tüssata, petta saama’; [kellelegi] *mööda pükse tegema* ‘kedagi petma, tüssama, kellelegi majanduslikku kahju tekitama’; *tal tuleb veel koolis pükse nühhida* ‘on kohustus koolis käia’.

Pükste olek muutub – negatiivne emotsioon (ärevus, ähm, hirm)

Püksid sõeluvad ~ jahvatavad ~ teevad püüli ‘tunneb suurt hirmu’; *püksid lõdisesid jalas; ära ülemuste ees pükse lõdista* ‘araks löö’.

Nagu oleks sipelgad ~ kirbud püksis ‘rahutu, ei püsi paigal’; *nagu oleks tuli püksis* ‘on väga kiire, suur rutt kuhugi minna’; *külm tuul käib pükstest läbi* ‘kardab, tunneb hirmu’.

Pükstest välja – tasakaalust välja

Selle pärast ei maksa nüüd kohe pükstest välja hüpata ‘liialt rõõmustada’; *pinguta või pükstest välja* ‘pinguta, ponnista, pane kogu jõud mängu’ (EKSS).

KASUKAS, JOPE

Kasukas on mees ja jope on poiss

Kasuka kui riietuseseme iseloomulikud tunnused – tugev, vastupidav ja külmakaitset pakkuv (vrd vanasõna *mets on vaese mehe kasukas*) on kaasatud mehe iseloomustusse ning sellega sihtala üsna kitsaks piiranud: see on turvalisust pakkuv mees. Võib-olla see on ka üks põhjusi, miks kasukas mehe nimetusena ei ole produktiivne, teada on vaid *raudkasukas* ('suur ja tugev mees' FES), kus eestäiend *raud-* võimendab veelgi omadusi tugev ja vastupidav.

Paljuski sarnase tekkemehhanismiga on *omad joped* tähenduses 'sarnase mõttelaadi ja eluhoiakuga inimesed, semud'. See on hästi arusaadav tänu täiendile *omad ning ka sama tähenduse ja struktuuriga teatud-tuntud püsiühendile omad poisid*.

Samas ei ole välistatud, et siin ei olegi tegemist jope kui riideseme metonüümilise ülekandegaga, vaid soome tähenduslaenuga (võõrsõnaga, mille tähendus on laenatud soome keelest): *jeppe* üks tähendusi on 'poiss, kutt' (SES, Paunonen 2000), *jope* 'kutt, tüüp (meesterahva kohta)' (Vainola, Kaplinski 2003). Juhuslikult väga sarnane tähejärjend (*jope – jeppe*) on soodustanud selle kujundliku sõna juurdumist meie argikeeles.

SUSS, PASTEL, SAABAS

Suss, pastel ja saabas on (alaväärtuslik) inimene

Sussi ja pastelt ühendab see, et tegemist on kerge, pehme jalatsiga. Need tunnused tõstetakse alateadlikult fookusesse siis, kui me niiviisi nime-tame inimest. Just nende tunnuste tõttu mõistamegi ilma raskusteta, et tegemist saab olla liiga pehme loomuga, liiga järeleandliku, allaheitliku, alandliku inimesega: *sussid said sundijaks, tallukad tagaajajaks* (EV); *ta pole mees, vaid pastel; sinusugune pastel tuleb teisi õpetama* (EKSS); *mina olen pastel, aga sina oled pastlapaak* 'veelgi kehvem' (FES).

Ütluse *sussid püsti* 'pikali maha/maas' (*siputas, sussid püsti, jää peal maas; lööb {kellelgi} sussid püsti* 'paneb pikali') on nähtavasti tekkinud vanema väljendi *päkad püsti* ~ *vastu taevast* ~ *taeva poole* analoogia põhjal, ent ajapikku on selle tähendus laienenud: *käis pauk ja rebasel sussid püsti* (EKSS); *selleks ajaks olid vanamehel juba sussid püsti* 'surnud'.

Miks saabas on rumal inimene?

Saabas kui vastupidavast materjalist, tõhus jalavari on au sees ja isegi staatuse näitaja olnud (vrd vanasõnu *üks pastlamees peab üheksa saapameest toitma; kis on saapad jalga saand, see on isand igapäe; ega saapakandja tää, mis pastlekandjale vaja om; Varregõ 'säarega' saapa' omma seto uhkus* (EV)). Miks on hakatud saapas halbu omadusi nägema, seda halvustama ja sellega rumalat inimest märkima, pole teada. Oletusi võiks teha lähtuvalt saapasääre visuaalsest pildist vms, kuid need on siiski liiga spekulatiivsed. Kui *loll nagu labakinnas, loll nagu lauajalg* puhul võib põhjuseks olla häälikulise kooskõla taotlus, siis saapa puhul see nii ei ole (*Viisakuskommete poolest oled sa lihtsalt saabas; loll nagu vene saabas*).

MÜTS

Müts on inimene

Müts inimese nimetusena esineb üksnes liitsõnades ja neid ei ole kuigi palju. Hästi tuntud ja tavaline on *unimüts*, vähem igapäevased on *üllmüts* 'rumal inimene' (hüll 'tobu'), *mahlamüts* '14–15aastane nooruk' (FES). Seevastu muudes kujundlikes tähendustes on *müts* väga produktiivne.

Müts on väärikus

Põhjuseks on nähtavasti asjaolu, et müts, mille all me mõistame paljusid eri vormiga peakatteid, on väga tähtis ese, sest selle funktsioon on kaitsta inimese kõige tähtsamat kehaosa – mõistuse asukohta pead.

Mütsi tähtsus on talletatud 25 vanasõnas. Mõned näited: *müts on mehe au; narri meest, ära narri mehe mütsi; mees arvatakse mütsist, naine tanust; käi kübaraga, austa südamega* (EV).

Kui keegi lubab oma (vana) mütsi ära süüa, siis see tähendab seda, et ütleja peab midagi täiesti võimatuks: *ma süön oma mütsi ära, kui see luuser tööd leiab*.

Koduväimehe 'naisevanemate kodus elav tütremees' *müts olgu ukse kõrval naela otsas* 'on käsutatav, jooksujalu käsutäitja' (EV).

Müts on aru, mõistus

Sellest annavad tunnistust nii vanem (nt vanasõnad *mütsita mees mõistusetä, tanuta naene tahtmiseta; mütsi pään, hea sõna suun, siis saad läbi maailma* (EV)) kui ka tänapäevane keel – pika nokaga nn peasapallimütsi kohta öeldakse *ajupikendus*.

Mütsi all ‘peas, ajus, mõtlemises; oskustes, teadmistes’: *äriplaan hakkas tiirlema ka minu mütsi all* ‘minu peas’; *murdsin pead ja kahtlustasin helikaarti, aga tegelikult oli viga lihtsalt mütsi all; põhjus istub mütsi all, kahe kõrva vahel; ei saanud aru, mis ta mütsi all seisis* (internet 21.04.2013).

Kui keegi on midagi *mütsi alla saanud* või kui *mütsialune on soe*, siis on lihtne järeldada, et kellegi pea on soe ehk mõistus ei ole karge, st keegi on vindine. Viimast ütlust on veel mitmel moel varieeritud: *sai hea suoja mütsi; soe mütsi peas* (FES). Ütluse *rumal kui rehemüts* aluseks on nähtavasti rehelise paksu halli tolmuga kaetud müts. Väljendi levikule on kindlasti kaasa aidanud ka sõnaalguline häälikuline kooskõla.

Üks müts peas ja kaks mütsi peas

Tavaliselt on täiskasvanud inimesel üks müts peas, kui neid on kaks, siis on see selge vihje, et tal on midagi viga: *Riietus annab mõista nagu oleks tegu haige inimesega. Kaks mütsi korruga peas ja kolm kampsunit seljas jope all* (internet 08.02.2013). Enamasti on siis tegemist peast segase inimesega – tal kas napib aru: *lapsukesel sünnist saadik kaks mütsi peas* või on ta viinauimane: *juba enne tööpäeva lõppu oli mehel kaks mütsi peas*.

Müts on mehe asendamatu atribuut

Eesti keeles on küllaltki palju selliseid väljendeid – vanasõnu ja kõnekäände, mis osutavad otseselt sellele, et korralikul ja arukal mehel on alati müts peas: *mõistlik mees ei pane mütsi enne õhtut peast ära; pea kübar peas, kunni elad laste seas; parem püksata kui mütsata; kas lähed kingega või pasteldegaga, aga ära mütsita mine; ära mine, jääd mütsist ilma* ‘jääd millestki väga olulisest ilma’ (FES).

Meenutatagu veel sõnamängulist tõrjevormelit. Kui rääkija kasutab liiga tihti sõna *peasi*, siis öeldakse selle peale: *pea asi on müts*.

Müts maha – austus kellegi või millegi vastu

Kuna õigel mehel on kogu aeg müts peas, siis selle peast võtmiseks peab olema põhjus. Seda tehakse austusest ja lugupidamisest millegi või kellegi vastu. Austusobjektiks on eestlastel kindlasti toit. Kes söögilauda istudes pead ei paljastanud, sellele öeldi ja loodetavasti öeldakse veel tänapäevalgi nii: *tal on müts pea küljes kinni ~ pea külge kasvanud; tal pea külmetab; tal on munad mütsi all; ega sa juut ei ole, et mütsiga söögilauda istud* (FES). Vene ajal ei olevat söögi ajaks saanud mütsi nagisse panna sellepärast, et see pandi sealt pihta, tänapäeval jälle arvatakse, et vähest mõistust hoitakse mütsiga koos. Aupaklikkuse ja austuse märgiks võtab mees mütsi peast vana ja elu näinud inimese ees: *halli mehe jalge ees võta müts maha* (EV), tunnustust väärivate tegude jms ees: *müts maha mehe töökuse ja visaduse ees! Eesti rahvaluulekogude ees võtavad suurrahvadki mütsi maha* (EKSS), surnuga kokku puutudes (ka nt matuserongi möödumisel), kirikus. Tervitamisel või hüvastijätul aga kergitab mees lugupidamise märgiks seda kergelt. Viimane tegevus on motiveerinud *mütsi ~ kübarat ~ kergitama* tähendust 'ära minema, lahkuma': *kui klient ütleb, et ta vajab mõtlemisaega, siis suure tõenäosusega tähendab see seda, et ta kergitas viisakalt kübarat* (internet 11.02.2013).

Kui mütsi loobitakse õhku, siis on see rõõmsa sündmuse märk.

Müts maas – alandlikkus

Müts maas ~ näpus ~ peos ‘alandlikult, süüdlaslikult’. *Mütsiga antakse ja mütsita käiakse kätte saamas* (EV); *sa ei pea tööandja ees, müts maas, põlvitama; tore, et me pole pidanud minema, müts näpus, kellegi juurde abi paluma; pole mul nüüd vaja, müts peos, teise mehe käest käia raha lunimas; minnakse Brüsselisse, müts peos, kuulama, milliseid tingimusi peremehed meile ette loevad* (internet 11.02.2013);

Üks müts ja mitu inimest

Kui üks müts pakub kaitsvat katet mitme mehe peale, siis see on võimalik ainult tänu sellele, et ollakse ühel meelel. *Ühe mütsi all, ühe mütsi alla* tähendabki ‘ühes nõus, mestis, ühte nõusse, mesti’: *oma kandi rahvas hoiab kokku, nad on ühe mütsi all; et jätkuks ning tugevneks juubelipäevadel siduv ühe mütsi tunne, kus kõik oleme ühte ülikooli sümboolselt siduvate mütside all* (www.ajakiri.ut.ee/291529); *neid poliitikuid ühe mütsi alla ei saa.*

On veel teinegi ligilähedase tähendusega väljend – *ühte mütsi sülitama* ‘üheskoos midagi teha töötama’, kuid tänapäeval on see harva kasutatav.

Müts kui vahend

Väljendi *mütsiga lööma* tähendus ‘huupi, umbropsu, asja mitte tõsiselt võttes tegutsema’ on selgelt motiveeritud – me kujutame hästi ette, et müts kellegi või millegi püüdmiseks pole suurem asi vahend ja pihta saamise võimalused pole kuigi tõenäolised: .. *ühepunktilise soorituslävendi tõttu läheb osa õpilasi eksamile n-ö mütsiga lööma* (Õpetajate Leht 01.02.2013); *aidsi ei tasu mütsiga lööma minna; mütsiga lööma minemine võib ka olla liigne hulljulgus või enesekindlus* (internet 05.05.2013).

Meil on lisaks mütsile hulk teisigi väljendeid, mis osutavad mittehüüpärasele tegutsemisele: *hurraa peale; ehku peale; kobina peale; umbropsu; hea õnne peale, õnneliku juhuse peale lootes.*

Mütsi-kujundi edasiarendused

Nagu ühe mütsiga löödud. Tänapäeva internetikeeles on see üsna levinud (vähemasti Google’it kasutades). Ilmselt on tegemist väljendi (*nagu ~ kui*) *ühe vitsaga löödud* ‘väga sarnased, ühesugused, sama-sugused’ ja *mütsiga lööma* tähenduse ja vormi kokkusegamise tulemusel

saadud uusmoodustisega: *lapsed on sedavõrd erinevad, et ei saa ühe mütsiga lüüa; kõiki ei saa ühe mütsiga lüüa; tulla kõiki ühe mütsiga lööma, et noored kuulavad ainult tümps* (internet 18.02.2013). Arhiivfraseoloogias on sama struktuuri ja löömisverbiga väljendites tähenduses 'sarnane, samasugune' leida üksnes löömisvahendina mõeldavate esemete nimetused (nt *väädiga, luuaga löödud*) (FES).

Mütsi pähe tõmbama 'pettusega, kavalusega kahju kannatama panema, petma, tüssama, pügama': *ametnikud on alluvatele lihtlabaselt mütsi pähe tõmmanud; müts pähe nii äripartnerile kui ka töölistele. Mütsi võib pähe tõmmata ka endale: kuidas vene oligarh endale mütsi pähe tõmbas 'alt läks, orki lendas'* Mis on tinginud *mütsi*-kujundi sellise muutuse, pole üldsegi selge. Võib-olla on seda mõjutanud vananenud väljendi *ei pane kellelegi mütsi pähe* tähendus 'ei aita kedagi, pole abi, tuge kellelegi'.

Paremini mõistetav (*mütsi* ebatavalise asendi tõttu) on samatähenduslik, samuti uus väljend *mütsi silmadele tõmbama*: *äris on ikka nii, koos teenitakse esimene miljon ja siis tõmmatakse partnerile müts silmadele või nagu vanasti öeldi – nahk üle kõrvade; eesti pole nii loll ja saamatu, et ta peaks laskma endal mütsi silmadele tõmmata* (internet 21.01.2013).

(Ei) ööd ega mütsi – selle uusmoodustise tekkepõhjusele on raske loogilist seletust leida. Meil on õige mitu hästi tuntud väljendit (*ei*) *ööd ega päeva, (ei) ööd ega ilma, (ei) maast ega ilmast, (ei) maad ega taevast, (ei) maast ega taevast*, mis tähendavad 'mitte midagi, mitte kõige vähematki': *tollest tööst ei tea sa küll ööd ega päeva, ei tea ööd-ilma; ei jaga ööd ega ilma*. Nende kujund on rajatud loogilisele vastandusele: *öö – päev, maa – taevas, maa – ilm, öö – ilm. Ei ööd ega mütsi* puhul on selline vastandus rikutud. Kas *müts* on vastandusse kaasatud juhuslikult või assotsiatsiooni tõttu öömütsiga, ei oska arvata, samas ei anna *müts* ka väljendi sisule midagi juurde.

Kokkuvõtteks

Artiklis oli vaatluse all vaid mõne, tõsi küll, produktiivsema riietusese kujundlik kasutus. Riietusesemete nimistu, kui sinna hulka arvata ka peakatted ja jalavarjud, on üsna pikk. Nendest üksipulgise kujundliku kasutuse ülevaate saamine ja selle esitamine võtaks palju paberiruumi. Ent analüüsitud materjali põhjal võib öelda, et riietusese-kujund oli oodatust produktiivsemgi. See ei tähenda mõistagi seda, et iga kujundlik kasutus oleks klassifitseeritav fraseologismina.

Soovitusi edasilugemiseks

EKSS = Langemets, Margit; Tiits, Mai; Valdre, Tiia; Veskis, Leidi; Viks, Ülle; Voll, Piret (toim) 2009. Eesti kirjakeele seletussõnaraamat I–VI. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ekss>

EV = Eesti vanasõnad. <http://www.folklore.ee/ebaas/>

FES = Õim, Asta; Õim, Katre 2011. Eesti fraseologismide elektrooniline alusõnastik. <http://www.folklore.ee/justkui/sonastik>.

Lakoff, George; Mark Johnson 2011. Metafoorid, mille järgi me elame. – Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Lakoff, George; Mark Turner 1989. More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor. Chicago–London: The University of Chicago Press.

Paunonen, Heikki 2000. Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanikirja. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.

SES = Haak, Anu; Kokla, Paul; Kuusk, Külli; Laanpere, Helga 2003. Soome-eesti suursõnaraamat. Suomi-viro-suursanikirja. Toim Valdek Pall. Tallinn–Helsinki: Eesti Keele Sihtasutus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Vainola, Kätlin; Lemmit Kaplinski 2003. Eesti slängi sõnaraamat. Toim Andres Aule. Aule Kirjastuse OÜ.

Kausatiivide omandamisest eesti lapsekeeles

Kadri Suurmäe

Tallinna ülikooli lingvistika magistrant

Viimasel aastakümnel on lastekeele uurimine Eestis oluliselt hoogustunud ja kuigi verbide omandamise kohta andmeid leidub, on tuletatud verbide omandamist veel üsna vähe uuritud. Artiklis on vaatluse all nelja- kuni kuueaastaste eesti laste kausatiivide omandamine¹. Kausatiivsust on peetud verbi leksikaalgrammatilistest kategooriatest üheks olulisemaks ja sagedasemaks.² Eksperimentaalse meetodika abil ehk koostatud mõistmis- ja loomiskatsega otsitaksegi vastust küsimustele, kas nelja- kuni kuueaastased eesti keelt omandavad lapsed mõistavad kausatiivset tähendust, kas nad oskavad seda ka ise väljendada ning kas nad eelistavad seejuures kasutada morfoloogilisi, st tuletusliite abil moodustatud kausatiive või pigem analüütilisi kausatiivseid konstruktsioone. Lisaks oli uurimisel meetodiline eesmärk saada teada, kas koostatud katse abil oleks üldse võimalik kausatiivsuse omandamist uurida. Katse tehti 30 lapsega ning igast vanuserühmast oli esindatud 10 last.

Kausatiivsusest

Kausatiivverbid on sihilised tegusõnad, mis väljendavad põhjustavat tegevust või tegevuse esilekutsumist³. Kausatiivsed laused kirjeldavad olukorda, mis koosneb kahest sündmusest: põhjusest ja tagajärjest. Sellise struktuuri kirjeldamise lähtekohaks on kahekohaline predikaat,

¹ Suurmäe, Kadri 2012. Eesti keele kausatiivide omandamine nelja- kuni kuueaastaste laste hulgas. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut.

² Podlesskaja, Vera 1993. Causatives and causality: Towards a semantic typology of causal relations. – Bernard Comrie, Maria Polinsky (Eds.). Causatives and Transitivity. Studies in Language Companion Series, 23. Amsterdam: J. Benjamins, lk 165–176.

³ Erelt, Mati; Tiiu Erelt; Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

mille esimeseks argumendiks on mõjutaja ja teiseks mõjutatav. Kausatiivsus lisab situatsiooni ühe uue argumendi, mis semantiliselt esineb seisundimuutust esile kutsuva põhjustaja/muutuja rollis (*Tuul/metsamees langetab puu*). Ehk kui lause tähistab mingit situatsiooni või tegevust, siis kausatiivi mõte on see, et argument, mis lisati struktuuri, põhjustab selle tegevuse või situatsiooni.⁴ Näiteks: *Mari koristab tuba. Ema paneb Mari tuba koristama.*

Eesti keele kausatiivsed struktuurid võib jagada kolmeks: süntaktilised, morfoloogilised ja leksikaalsed konstruktsioonid. Samuti võib eristada kaht eri jaotust: **vormil** põhinev jaotus analüütilisteks (*lahti tegema*) ja sünteetilisteks (*küpsutama*) ning **produktiivsusel** põhinev jaotus leksikaalseteks kui ebaproduktiivseteks (*tapma* ja ühendverbid, nt *kinni panema*) ja morfoloogilisteks (tuletised, nagu *keetma*) ning süntaktilisteks kui produktiivseteks kausatiivideks (*käima panema*).⁵

Seega on kausatiivsus ehk põhjuslikkus olukord, mis sisaldab justkui kaht situatsiooni ning võrreldes mittekausatiivse situatsiooniga on kausatiivses üks argument lisaks. See argument põhjustab mingi tegevuse või situatsiooni ilmumise. Seetõttu võib lapse jaoks kausatiivsete struktuuride omandamine olla üksjagu raske, sest nõuab juurverbidega võrreldes keerukama argumendistruktuuri kognitiivset haldamist ehk mõistmist ja produtseerimist.

Kausatiivide omandamisest eri keeltes

Kausatiivsuse omandamise andmeid leidub näiteks heebrea, inuktiuti, türgi, jaapani ja inglise keele kohta. Kokkuvõtvalt võib öelda, et enamasti toimub kausatiivide omandamine etapiti, kuid eri keeltes on eristatud eri arv etappe. Samuti tundub, et omandamist mõjutab see, milliseid väljendusvahendeid keel kasutab, ning ka mingi konstruktsiooni sagedus sisendkeeles. Näiteks türgi keeles, kus kausatiivsust väljendatakse reeglipäraselt verbiliitega, omandatakse see tunduvalt varem kui inglise või itaalia keeles, kus kausatiivsust väljendatakse

⁴ Kasik, Reet 2001. Analytic causatives in Estonian. – M. Ereht (toim). Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 18. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 77–122.

⁵ Argus, Reili 2012. Kausatiivsuse omandamisest eesti keeles. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat, 8, lk 5–20.

perifrastriliselt.⁶ Samuti hakkavad türgi lapsed kausatiivverbe täiskasvanupäraselt kasutama juba üsna varases eas. Kuigi inglise keeles algab kausatiivide omandamine üsna varakult, teeb laps veel pikka aega vigu. Seega võib lapsel olla kergem omandada morfoloogilisi kausatiive, mille mõistmiseks ei pea, erinevalt analüütilistest kausatiividest, kogu lauseosa meeles pidama.

Kuigi eri keeltes on välja toodud eri arv omandamisetappe, paistab omandamine kulgevat üsna sarnaselt. Tavaliselt esineb kõigepealt tervikomandamise periood, kus domineerib mälu töö ning lapsed õpivad ära väikese hulga leksikaalseid kausatiive. Enamasti alustavadki lapsed leksikaalsete kausatiivide moodustamisega ning alles seejärel morfoloogiliste ja analüütiliste kausatiividega. Morfoloogilised kausatiivid ilmuvad lapse kõneste näiteks inuktituti keeles umbes teise eluaasta keskel, kuid lapsed kasutavad neid esialgu enamasti ainult soove ja käske väljendades ehk kitsas pragmaatilises kontekstis ning ei mõista arvatavasti seda, et kausatiive saab ka ise produktiivselt moodustada⁷. Samuti kasutavad nad mõnikord morfoloogilisi kausatiive üle ehk moodustavad neid ka siis, kui õige oleks leksikaalne kausatiiv. Alles umbes kolmeaastaselt hakkavad lapsed morfoloogilisi kausatiive juba produktiivsemalt ja täiskasvanupärasemalt kasutama. Sarnaseid etappe on täheldatud ka heebrea keelt omandavate laste puhul.⁸

Kuna laste keeleline areng kulgeb eri tempos, on olemasolevate andmete põhjal vanuselist võrdlust üsna raske välja tuua. Siiski võib väita, et algelisi kausaalse sisuga lauseid moodustatakse neis seni vaadeldud keeltes kahe- kuni kolmeaastaselt. Pärast seda ilmuvad juba täiskasvanupärased ning rohkemate vormidega kausatiivsed laused.

⁶ Ammon, Mary Sue, Slobin, Dan I. 1979. A cross-linguistic study of the processing of causative sentences. – *Cognition*, 7, lk 3–17.

⁷ Allen, Shanley E. M. 1998. Categories within the verb category: learning the causative in Inuktitut. – *Linguistics – An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences*, 36–4, lk 633–677.

⁸ Berman, Ruth A. 1982. Verb-pattern alternation: the interface of morphology, syntax, and semantics in Hebrew child language. – *Journal of Child Language*, 9, lk 169–191.

Eesti keele kausatiivsuse omandamisest

Reili Argus on pikiuuringu andmete põhjal vaadanud ühe aasta ja kaheksa kuuste kuni kolmeaastaste laste kausatiivide omandamist.⁹ Kuigi mitme keele puhul on võimalik välja tuua omandamisetappe, siis eesti keele materjali puhul mingid selged etapid ei eristu. Siiski võib märgata, et algusperioodil domineerinud moodustuselt ebaproduktiivsed kausatiivsed struktuurid (kausatiivsed lihtverbid ja ühendverbid) hakkavad vaatlusperioodi lõpu poole tagaplaanile jääma ning laps kasutab järjest enam produktiivseid kausatiivsuse väljendusvahendeid (tuletisi ja ahelverbe).

Lapsed võivad alustada kausatiivsete struktuuride kasutamist veidi erineval ajal, kuid üldiselt toimub see teise eluaasta teises pooles või kolmanda eluaasta alguses: näiteks leidis ühe eesti lapse kõnes esimene kausatiivne struktuur, tuletatud kausatiiv *näitama*, ühe aasta ja üheksa kuuselt. Kuu hiljem on registreeritud esimene leksikaalne kausatiiv *lõikama* ning kaheaastaselt esimene analüütiline kausatiiv *pane lampi põlema*. Võrreldes inglise keele kausatiivide omandamise andmetega on näha, et eesti lapsed omandavad kausatiivsuse väljendamise kiiremini ja veatumalt, kuid võrreldes heebrea keelega aeglasemalt.

Eesti laste kausatiivide moodustamine saab produktiivseks üsna ruttu. Esimesi märke sellest võis leida juba kaheaastaste laste kõnes: ühes dialoogis leidis samast tüvest nii kausatiivse kui ka mittekausatiivse tähendusega verb *nägema – näitama*. Esialgu kasutavad lapsed kausatiivsuse väljendamiseks leksikaalseid vahendeid ehk analüütilisi kausatiivseid ühendverbe või kausatiivseid lihtverbe. Kui tuletatud kausatiivid on lapse kõnesse juba ilmunud, hakkab ka nende hulk tasa- haaval suurenema. Eri väljendusvahendite omandamise algust mõjutab oluliselt mingi kindla struktuuri esinemise sagedus sisendkeeles. Seega võivadki ühe keele puhul tulemused lasteti erineda. Kuigi kausatiivsus on eesti keeles keerukas kategooria, omandavad lapsed kausatiivid siiski suhteliselt kiiresti ja üsna veatult. Enne kolmanda eluaasta algust on kausatiivid eesti lapse kõnes kõige sagedasemad verbituletised.

⁹ Argus, Reili 2012. Kausatiivsuse omandamisest eesti keeles. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat, 8, lk 5–20.

Kausatiivide omandamine eesti nelja- kuni kuueaastastel lastel: eksperimendi tulemused

Kuna kausatiivsed struktuurid on laste spontaanses kõnes üsna harvad, valiti siinse uurimuse jaoks eksperimentaalne meetod. Eksperimentide kasutamine ongi otstarbekas just spontaanse kõne materjalis väikese sagedusega esinevate keeleüksuste uurimiseks. Lisaks on eksperimendiga võimalik vaadelda kindla keelendi nii mõistmise kui ka kasutamise oskust. Eksperimendi tingimusi saab varieerida ja teha nii kindlaks, millised tegurid mingi keeleüksuse mõistmist või kasutamist enam mõjutavad. Eesti keele omandamise uurimiseks kasutatavaid n-ö valmis katseid kuigi palju ei ole ning seetõttu oligi uurimisel kõrvaleesmärgiks töötada välja selline katse, mis sobiks hästi eesti keele kausatiivsuse omandamise uurimiseks.

Keeleomandamise uurimustes on läbi aegade kasutatud eri katsetüüpe, üheks sagedasemaks tüübiks on olnud nn õige valiku katsed¹⁰. Tavaliselt antakse sellise katsetüübi puhul lapsele kõigepealt mittekeeleline sisend (luuakse kas pildi või videomaterjali vms abil sobiv situatsioon) ja esitatakse kaks keeleüksust (lauset või fraasi või vormi) ning selgitatakse välja see, millist laps õigemaks ehk situatsiooniga sobivamaks peab. Loomiskatsetes öeldakse mittekeelelise materjali kohta käiva lause algus ja palutakse lapsel ise jätkata. Lapse öeldav lause lõpp peaks sisaldama soovivat keelendit. Sellise katse puhul on oluline, et etteantud lauseosa tingiks võimalikult täpselt just selle keelendi, mille kasutamist lapselt oodatakse. Samuti peavad kõigi katseüksuste videod olema võimalikult üheti mõistetavad ja lapsele arusaadavad. Võib juhtuda ka nii, et mingid vead ilmnevad alles katse tegemise käigus. Enamasti viiakse katse eelnevalt läbi täiskasvanute kontrollgrupiga. Nii on võimalik enne lastega katse tegemist veel katset muuta või parandada.

Kausatiivsuse omandamise uurimisel kasutatud eksperiment koosnes mõistmis- ja loomiskatsest. Mõlemas katsepooles kasutati kümme kausatiivse ja mittekausatiivse verbi paarikut: *helisema – helistama* (kellukest), *keema – keetma*, *küpsema – küpsetama*, *liikuma – liigutama*, *põrkama – põrgatama*, *rippuma – riputama*, *sõitma – sõidutama*, *sööma – söötma*, *veerema – veeretama*, *õppima – õpetama*. Katsetes

¹⁰ Argus, Reili 2009. Eksperimentaalse metoodika kasutamisest eesti keele omandamise alastes uuringutes. – P. Eslon, K. Õim (toim). Tallinna Ülikooli Eesti Keele ja Kultuuri Instituudi toimetised, 11, lk 7–29.

kasutati stiimulina 20 lühikest videofilmi ehk katseüksust, 10 kausatiivse ja 10 mittekausatiivse tegevuse demonstreerimiseks.

Kõigepealt tehti iga lapsega läbi mõistmis- ning seejärel loomiskatse, kuna esimene neist on tavaliselt lapse jaoks lihtsam ning aitab aru saada, mida temalt oodatakse. Mõlema katsepoole puhul näidati lapsele läbiseegi nii kausatiivse kui ka mittekausatiivse tegevusega videolõike. Näiteks katseüksuse *söötma* puhul oli videos näha üht nukku ja tüdrukut, kes teda lusikaga toitis. Mõistmistesti puhul küsiti lapselt näiteks: „*Kumb sobib rohkem: kas tüdruk söödab nukku või nukk sööb?*” Loomistesti puhul aga küsiti näiteks: „*Mida tüdruk/pall/käru jne teeb?*”

Tulemuste kohta võib kõige üldisemalt öelda, et kahe katsepoole peale kokku sooritas katse positiivselt (vähemalt 80% ootuspäraseid vastuseid) üle poole lastest ehk 55% katses osalenuist: 35% nelja-aastasest, 55% viieaastasest ning 75% kuueaastasest lastest. Kuna tulemused paranevad laste vanuse kasvades, võib väita, et katse üldjoontes sobis kausatiivsuse omandamise uurimiseks. Mõistmistesti sooritas saajaprotsendiliselt üks viieaastane ja kaks kuueaastast last, loomistesti aga kaks last.

Mõistmistesti sooritas positiivselt 50% lastest – üks nelja-aastane, kuus viieaastast ning kaheksa kuueaastast. Seega võib oletada, et kausatiivide omandamises toimub oluline areng just viienda ja kuuenda eluaasta vahel. Tulemustest torkas silma see, et mõni üksus oli eriti raske nelja-aastastele, samas kui see ei olnud üldse raske vanematele lastele (nt *söötma*), samas oli mõni üksus enam-vähem ühesuguste tulemustega nii nelja- kui ka kuueaastaste puhul (nt verbiga *veerema*).

Mõistmiskatse kõige sagedasem veatüüp oli mittekausatiivse konstruktsiooni eelistamine seal, kus õige oleks olnud kausatiivne (ligi 50% kõikidest vigadest). Näiteks eelistati *küpsetama* asemel ühe argumendiga konstruktsiooni *kook küpseb*. Seega jääb lastel lihtsalt millegipärast see, et agendiks on mõni teine situatsioonis osaleja ehk siis teine argument, tähelepanuta. Huvitav on see, et kahel nelja-aastasel lapsel esines mõistmistestis üks veatüüp, mida üheski teises vanuserühmas ei leidunud. Nimelt vastasid nad küll üksuses, kus pidi olema mittekausatiivne verb (filmil pörkas pall, kuid agenti ehk seda, kes palli pörgatas, ei olnud näha), põhimõtteliselt õige verbiga *pörkama*, kuid asetasis agendi objekti rolli (*pall pörkab* asemel *pörkab palli*).

Loomistesti sooritas positiivselt 60% lastest – kuus nelja-aastast, viis viieaastast ning seitse kuueaastast last. Õigeks loeti ka vastused, kus laps ei kasutanud küll mõistmistestis ette antud verbitäve, kuid

kausatiivsuse–mittekausatiivsuse suhe oli korrektselt väljendatud, sest eesmärgiks oli välja selgitada, kui paljud lapsed üldiselt kausatiivsuse olemust mõistavad, mitte see, kas nad mingi verbi meelde suudavad jätta. Selliseid vastuseid esines kõige rohkem just kuueaastaste laste hulgas (11% vastustest), kes tundsid end testi ajal vabamalt ja kasutasid seega sageli mõnd muud verbitüve. Näiteks vastasid nad *helistama* asemel *tilistama*, *kõlistama* või *sõidutama* asemel *liigutama* jne. Nelja- ja viieaastastel esines sellist vastusetüüpi poole vähem. Nagu tulemustest näha, ei ole vanuseti märgata suurt erinevust. Nelja-aastased sooritasid katse isegi veidi paremini kui viieaastased lapsed. Siiski ei olnud ühelgi nelja- ega viieaastasel lapsel sajabrotsendilisel õigeid vastuseid, kaks kuueaastast last kümnest aga sooritas katse täielikult.

Kõige sagedasem veatüüp oli vale tüve ja sellest tingituna ka ootuspäratu grammatilise konstruktsiooni kasutamine (33% kõikidest vigadest), moodustades 30% nelja-aastaste, 37% viieaastaste ja 31% kuueaastaste vigadest. Näiteks öeldi *küpsetama* asemel *teeb kooki* või *segab tainast*. Nelja-aastased lapsed moodustasid neljal korral sõnast *kelluke* transitiivse verbi *kellutama*, millest võib järeldada, et nad siiski juba saavad kausatiivsuse väljendamise üldiselt süsteemist aru ning teavad, milline liide sõnale sellise tegevuse väljendamiseks lisada tuleks.

Lapsed moodustasid enamiku õigeid vastuseid **süntheetiliste** kausatiividega ehk tuletatud kausatiivverbidega. Üheks mõjutajaks võis olla ka eelnevalt läbiviidud mõistmistest, kus olid kasutusel süntheetilised ehk morfoloogilised kausatiivid, mis võisid lapsele meelde jääda ja seetõttu eelistasid nad ka ise neid kasutada. Ainult üksikute vastuste puhul kasutasid lapsed analüütilisi kausatiivseid struktuure. Nelja-aastased lapsed vastasid kokku kaheksal korral ning viieaastasel lapsel viiel korral õigesti analüütilise kausatiiviga. Seega võib oletada, et analüütilist väljendusviisi kasutavad pisut enam väiksemad lapsed, kuigi vahe on väga väike ning midagi kindlat selle põhjal väita ei saa. Õigeid analüütilisi kausatiive moodustati ainult kahe verbiga: *küpsetama* ja *riputama* ehk siis kasutati ühendeid *paneb küpsema* ja *paneb rippuma*. Mõlema testüksuse videotest oli näha kestuseta punktuaalset tegevust – kook pandi ahju ning mantel rippuma. Selliste lühiajaliste tegevuste puhul eelistavad ka täiskasvanud sageli analüütilist väljendusviisi. Samuti ei saa alati analüütilist ja süntheetilist konstruktsiooni võrdsetel tingimustel kasutada, kuna esimene neist tähistab sageli tegevuse algust ning teine pigem kogu protsessi: vrd *paneb küpsema* ja *küpsetab*.

Ülejäänud testüksustele ei vastanud lapsed kordagi analüütilise kausatiiviga. Samas ei ole aga kõigi nende verbidega analüütilisi vorme võimalik moodustada või on need analüütilised vasted väga harvad. Näiteks ei kasutata eriti sageli testüksuse *sõitma* analüütilist varianti *paneb sõitma*. Riputama analüütilist vastet *paneb rippuma* aga kasutatakse üsna sagedasti. Nägu näha, mängib olulist rolli ka see, millised variandid on keeles kinnistunud ja sagedased. Samuti võib mõnest analüütilisest kausatiivist järeldada, et lapsed tajuvad kestusega ja kestuseta tegevuse ehk punktuaalse tegevuse erisust – kausatiivi *riputama* videos oli näha riputamist kui punktuaalset tegevust (mitte pikema kestusega pesu kuivama riputamist).

Kui vaadelda katseüksuseid eraldi ehk verbide kaupa, on näha, et kahe katsepoole peale kokku saadi kõige paremad tulemused üksustest *riputama* ja *sõitma* (97% õigeid vastuseid) ning halvimal tulemusel testüksusest *liikuma* (48% õigeid vastuseid). Kuna verb *liikuma* on tunduvalt abstraktsem kui verbid *riputama* ja *sõitma*, võib see olla üheks põhjuseks, miks selle testüksuse tulemused on halvemad.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi eesti lapsed omandavad varasemate uuringute järgi esimesed kausatiivsed struktuurid veidi enne kaheaastaseks saamist ning umbes aasta hiljem hakkavad järjest enam produktiivseid kausatiivsuse väljendusvahendeid kasutama, ei pruugi nende tähenduste eristamine ja vastavate struktuuride kasutamine olla päris selge veel ka kuueaastaselt. Katse näitas, et kausatiivide omandamises toimub oluline areng viienda ja kuuenda eluaasta vahel. Kuna ühtegi sellist katseüksust, mille videost lapsed üldse aru ei oleks saanud, ei esinenud ning katse tulemused laste vanuse kasvades paranesid, võib väita, et katse oli üldjoontes edukas ning pärast üksikuid parandusi on sellega võimalik kausatiivsuse omandamist uurida. Näiteks tuleks arvatavasti muuta kõige halvema tulemuse saanud testüksuse *liikuma* videofilmi. Kuna lapsed võtsid videos kujutatud nukku kui elusolendit, siis tuleks selle testüksuse puhul kujutada midagi, millele lapsed elusolendi tunnuseid ei annaks ehk mille *liigutamine* tunduks loomulikum. Kaaluma peaks ka seda, kuidas panna laps loomistestis keskendumale enam agendile, kirjeldama seda, mida agent teeb, mitte seda, mis toimub objektiga. Edaspidi tasuks eraldi uurida ka neid paarikuid, mida saab täiesti võrdsest (nii analüütilise kui ka sünteetilise väljendusviisiga) samasuguses situatsioonis kasutada, ja selliseid, mida ei saa, kuna neil võib olla eri tähendus. Nii selguks ühtviisi kasutatavate paarikute puhul selgemini, mil määral lapsed analüütilist või sünteetilist väljendusviisi eelistavad.

Soovitusi edasilugemiseks

Allen, Shanley E. M. 1998. Categories within the verb category: learning the causative in Inuktitut. – *Linguistics – An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences*, 36–4, 633–677.

Ammon, Mary Sue, Slobin, Dan I. 1979. A cross-linguistic study of the processing of causative sentences. – *Cognition*, 7, 3–17.

Berman, Ruth A. 1982. Verb-pattern alternation: the interface of morphology, syntax, and semantics in Hebrew child language. – *Journal of Child Language*, 9, 169–191.

Bowerman, Melissa 1974. Learning the structure of causative verbs: a study in the relationship of cognitive, semantic and syntactic development. – *Papers and Reports on Child Language Development* 8, 142–178.

Murasugi, Keiko; Hashimoto, Tomoko; Kato, Sachiko 2005. On the Acquisition of Causatives in Japanese. – *Nanzan Linguistics*, 2, 47–60.

Kui X otsib Y-it eesmärgil Z ehk mehed ja naised tutvumiskuulutustes

Liisa Kongot

Tartu ülikooli magistrant

Tutvumiskuulutuse kirjutajal on vabadus luua ükskõik milline identiteet, mistõttu võimaldab kuulutuste uurimine heita pilgu kirjutajate virtuaalse „mina” loomisse ja oma välimuse, vanuse, iseloomujoonte jms idealiseerimisse.¹ Autori sõnavara analüüsides selgub, millele on autori tähelepanu koondatud. Kuivõrd keelelised valikud sõltuvad lisaks autori stiilile, väärtustele ja tõekspidamistele ka sotsiaalsest kontekstist, keskkonnast ja kultuurist, võib sõnavara analüüsi põhjal teha järeldusi ka ühiskondlike nähtuste ja protsesside kohta.²

Siinse artikli aluseks olevas bakalaureusetöös vaadeldi, kuidas teksti abil konstrueeritakse enda ja teise identiteet ning kuidas meeste ja naiste stereotüübid inimeste endi kategoriseeringutes kajastuvad.³ 2010. aasta lõpust 2011. aasta alguseni portaalist Suhted.eu kogutud 246 tutvumiskuulutuse uurimisel kasutati tekstianalüüsi, lähtudes põhimõttest, et keel on vahend, mis lisaks asjade nimetamisele edastab ka suhtumist ning kujundab hoiakuid.

Tutvumiskuulutus kui reklaamtekst

Meediast ja meelelahutusest mõjutatuna konstrueeritakse end ja ihaldatud teist nagu tooteid tutvumisturul, inimesed on kui paarisuhteks kasutatavad objektid, mida müümise nimel reklaamitakse. Tulemuseks on žanr, mis sarnaneb oma olemuselt majade, autode vms ostu-müügi-kuulutustega, mille eesmärk on äratada lugeja tähelepanu, tekitada huvi

¹ Coupland, Justine 1996. Dating Advertisements: Discourses of the Commodified Self. – Discourse and Society, 2, lk 188.

² Kasik, Reet 2008. Meediateksti analüüs: eesmärgid ja meetodika. – Tekstid ja taustad V. Meediatekstide keelekasutus ja selle sotsiokultuurilised taustad. Toim. Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 20–21.

³ Artikkel põhineb 2011. aasta kevadel Tartu ülikoolis kaitstud bakalaureusetööl „Isikute kategoriseerimine tutvumiskuulutustes”.

ja soov ning panna lugeja tegutsema. Elizabeth C. Hirschmani järgi⁴ on inimesed eesmärgile orienteeritud, nad üritavad suhtest midagi saada ning on valmis midagi muud vastutasuks pakkuma. Näites 1 esitatakse esmalt n-ö kauba hind ehk loetelu omadustest, mis peavad ostjal olemas olema. Kuulutuse lõpus reklaamitakse müüja omadusi, mida ostja eeldatavalt väärtustab.

- (1) *35-43a, intelligentne ja edukas, sportlik ja tugev, hea välimus ja huvitav sisu? Väga vähesed mehed vastavad nii karmidele kriteeriumitele, kuid kui tõesti oled nii täiuslik, siis sulle on vastu pakkuda kena, korralik ja diskreetne naine /.../*⁵

Celia Shalom⁶ kujutab tutvumiskuulutuste lihtsustatud struktuuri järgnevalt: X otsib Y-it eesmärgil Z, kus X on otsiv subjekt, Y otsitav objekt ning Z otsimise eesmärk, mis kirjeldab, mida suhtelt oodatakse, näiteks *romantilise suhte eesmärgil* või *et koos elud edasi minna ja oma muresid ja rõõme jagada*. Vahel lisatakse kuulutuse lõppu ka kommentaar, nt *foto garanteerib vastuse, vaatame mis välja kukub, vastamata kõnelele ei vasta tavaliselt*.

Oma turuväärtuse suurendamiseks nopitakse välja parimad omadused ning varjatakse negatiivsena tajutavaid omadusi, nt kasutatakse väljendeid *hinges noor, nooruslik, sportlik*, et oma vanuselt tähelepanu kõrvale juhtida. Lisaks sellele on nii reklaamidele kui ka tutvumiskuulutustele omane adjektiivide rohkus, negatiivsete sõnade vältimine ning käskiva kõneviisi kasutamine.

Et suure hulga tutvumiskuulutuste seas tähelepanu tõmmata, on vaja teistest eristuda, olla lõöv ja meeldejääv. Seetõttu kasutatakse ka sõnamängu, huumorit ja irooniat ning manipuleeritakse stiiliga, nagu näites 2, aga ka kirjajahemärkidega liialdamist, läbivald suuri tähti või poolpaksu kirja. Näide 4 jääb ennekõike silma oma otsekoheusega.

- (2) *Kus minu printsess on???*

- (3) *KUI ARVAD ET JUST SINA OLED SEE ÕIGE SIIS VÕTA ÜHENDUST!!*

⁴ Hirschman, Elizabeth C. 1987. People as Products: Analysis of a Complex Marketing Exchange. – Journal of Marketing, 51, lk 98–108.

⁵ Siin ja edaspidi esitatakse tutvumiskuulutuste kirjpilt muutmata kujul.

⁶ Shalom, Celia 1997. That Great Supermarket of Desire: Attributes of the Desired Other in Personal Advertisements. – Language and Desire: Encoding Sex, Romance and Intimacy. Toim. Keith Harvey, Celia Shalom. London: Routledge, lk 190.

- (4) *30.aastane kõrgharidusega naine soovib, et talle tehtaks abielu ettepanek. Otsin meest, kes vajab armastust ja kes soovib lapsi saada. Oman korterit.*

Tutvumiskuulutus kui soospetsiifilisi tunnuseid konstrueeriv tekstiliik

Tutvumiskuulutuste žanri on süüdistatud vanade stereotüüpide reklaamimises – mehed on pikad ja rikkad ning naised saledad ja ilusad. Isiku positiivseks portreerimiseks valitakse omadused, mis põhinevad kultuuri nooruse, naiselikkuse, mehelikkuse jms stereotüüpidel. Seeläbi taasluuakse ühiskonnas käibivaid müüte, sh kujundatakse ja taastoodetakse ka soolist süsteemi. Vähemalt nii arvasid paljud tutvumiskuulutuste uurijad 1990ndatel.⁷ Tänapäeva uurijad, sealhulgas Elizabeth Jagger⁸, ei usu enam sotsiaalsete muutumatute stereotüüpide olemasolusse – kategooriatega „mees” ja „naine” seotud tähendused pole universaalsed ega muutumatud, vaid kujunevad individuaalsete otsuste kaudu ning on sotsiaalsetest ja kultuurilistest muutustest mõjutatavad. Seetõttu leidub kuulutustes lisaks soostereotüüpsetele representatsioonidele ka muid identiteeditüüpe.

Näites 5 rõhutatakse traditsiooniliselt naiselikkusega seotud omadusi – väljanägemist, hoolivust, soojust. Ekstreemsematel juhtudel on naised varjamatult seksuaalsed ja esitlevad end kui „mitte midagi muud peale keha” (näide 6).

- (5) *Väiksemat kasvu armas sale naine /.../ Soovin, et leiaksid aega kõige muu kõrvalt ka minu jaoks.Meeldib olla armastatud ja pakkuda ise armastust..*
- (6) *HEA MEES! Olen 39 a ,168 pikk ,65 kg KOGENUD BLOND luhikese juustega, prink peppuga ja rinnakas (C)*

Teine identiteeditüüp aga vastandub eelmisele – naised rõhutavad enda iseseisvust, arukust ja intelligentsust (näide 7). Sellised kuulutused viitavad lõhedele stereotüüpse naise kinnistunud idees. Kolmas tüüp on hübriid, kus otsitakse keskteed võimuka ja lihtsalt ilusa naise vahel (näide 8).

⁷ Samas, lk 187; Coupland, Justine 1996. Dating Advertisements: Discourses of the Commodified Self. – Discourse and Society, 2, lk 194.

⁸ Jagger, Elizabeth 2001. Marketing Molly and Melville: Dating in a Post-modern, Consumer Society. – Sociology, vol. 35, 1, lk 41–42.

- (7) *vaba, ettevõtlik, mat. kindlustatud naine, 163/75 soovib tutvuda vaba, mat. kindlustatud mehega.*
- (8) *Rahulik elukogenud haritud Tartus elav iseseisev sale korralik naine tutvub püsisuhte eesmärgil samaväärse või vanema mehega.*

Meestel tundub olevat kasutada suurem hulk erinevaid identiteete kui naistel. Näide 9 viitab traditsioonilisele mehe stereotüübile – rõhutatakse oma töökust ja edukust. Näide 10 on selle edasiarendus – lisaks professionaalsetele tunnustele tuuakse välja oma aktiivsus ja mehelikkus. Tarbijajärgi mõju tulemusena on keha ja välimus ka meeste jaoks järjest olulisem. Näide 11 viitab seksikale enesekindlale mehele, kes müüb oma head välimust. Populaarsust koguvad ka nn uued mehed, kes ei karda näidata oma hoolivust, emotsionaalsust ja tundlikkust (näide 12). Sellised kuulutused loovad mehelikkusest uue leebema versiooni.

- (9) *mat.kindlustatud mees,tutvub naisega.korter olemas.*
- (10) *Sinuga tutvuks hea meelega üks meeldiv ning igati sümpaatne noormees. Kõrgharidusega, majanduslikult kindlustatud.*
- (11) *Tere! Olen 25-aastane tudeng,kasv 177cm,kaal 77kg,tõmmu brünnett, pikkad mustad lokkisjuuksed.Silmad pruunid.*
- (12) *Olen,33a,heasüdamlik,hooliv,hell.Hindan vastastikku austust ja kokkuleppeid. Armastan küünlavalgeid õhtuid ja hämarust ja väikeseid täiuslikke hetki!*

Kategoriseerimissõnadest enese ja teise, mehe ja naise kirjeldamisel

Portaal Suhted.eu ei pakkunud kasutajale kindlat blanketti kuulutuse lisamiseks, vaid andis enda ja otsitava kaaslaste kategoriseerimiseks vabad käed. Kuigi tutvumiskuulutustes kasutatakse isikute representeerimisel enamasti adjektiive, ei piiritletud materjali konkreetse sõnaliigiga. Lisaks adjektiividele analüüsiti ka omadusi väljendavaid substantiivifraase, nt *heledate juustega* ning substantiivi juurde kuuluvaid partitsiipe, nt *kodu ja lapsi armastav naine*. Nimetatagu neid edaspidi kategoriseerimissõnadeks.

246 tutvumiskuulutuses leidis 910 kategoriseerimissõna, keskmiselt 3,7 ühes kuulutuses. Kõige rohkem on kategoriseerimissõnu kasutanud naised meest iseloomustades (2,1), kõige vähem mehed

ennast iseloomustades (1,5 kategoriseerimissõna ühes kuulutuses), sealjuures on naised meest iseloomustades kasutanud 98, mehed naist iseloomustades 80 erinevat kategoriseerimissõna. Seega on naiste sõnavara meeste omast mahukam ja mitmekesisem. Sellegipoolest esines ka kuulutusi, mis ei sisaldanud ei end ega teist iseloomustavat sõnavara, nt *Tutvun!*, *Vahest võiks midagi huvitavat korda saata!!* jms.

Kõigi tutvumiskuulutuste lõikes osutusid enda ja teise iseloomustamisel populaarsemateks adjektiivideks *kena* (43), *vaba* (36) ja *aus* (34 korda). Neile järgnevad *hooliv* (22), *sale* (17), üksik (16), *korralik* (15) ja *tore* (13 korda). Adjektiiv *kena* populaarsuse põhjuseks võib olla selle mitmetähenduslikkus – meeldiva välimusega ja meeldiva olemisega. Peale selle on lihtsam samastada end sõnaga *kena* kui selle sünonüümidega *ilus*, *nägus*. Kui naistel on *kena* kõrval enda tutvustamisel sama populaarne ka adjektiiv *vaba*, siis mehed on *vaba* kasutanud vaid neljal korral. Selle asemel eelistatakse adjektiiv *üksik*, mis naiste sõnavarasse aga ei kuulu. *Vaba* ja *üksik* on põhitähenduselt küll sünonüümsed, kuid *vaba* kõrvaltähendus on, et miski ei sega suhte loomist, seevastu *üksik* viitab pigem üksindusele ja igatsusele.

Võrreldes enda ja teise representeerimist, võib öelda, et kuulutuse kirjutajat iseloomustavad omadused peegelduvad tema ootustes otsitavale kaaslasele. See viitab sarnasuse olulisusele. Nii mehed kui ka naised soovivad, et partner oleks *aus*, *kena*, *vaba*, *hooliv* ja *tore*. Kõige suurem kontrast enda ja otsitava kaaslase kujutamisel ilmneb adjektiiv *aus* puhul – ausust pakub kuus inimest, aga otsib lausa 28 inimest.

Kui mehed on naise iseloomustamisel kasutanud 80 eri omadussõna, siis naistel on meeste iseloomustamiseks läinud vaja 98 eri adjektiiv. On tähelepanuväärne, et meeste ja naiste kirjeldused naistest on sarnasemad kui kirjeldused meestest – ettekujutus sellest, milline üks naine olema peaks, tundub olevat ühtsem kui ettekujutus mehest. See toetab omakorda mõtet, et meestel on kasutada suurem hulk eri identiteete.

Sagedamini kasutatud kategoriseerimissõnu uurides jääb tagaplaanile suur hulk vaid üks kord esinevaid sõnu, mis aga moodustavad neljandiku kõigist kategoriseerimissõnadest. Statistilise kasutussageduse uurimise asemel on Justine Couplandi, Richard Koestneri ja Ladd Wheeleri meetoditele⁹ toetudes võimalik paigutada kõik 910 kategoriseerimissõna 15 tähendusrühma.

⁹ Vt Coupland, Justine 1996. Dating Advertisements: Discourses of the Commodified Self. – Discourse and Society, 2; Koestner, Richard, Ladd Wheeler 1988. Self-presentation in Personal Advertisements: The Influence of Implicit

- Välimus ja füüsilised võimed – *sale, rinnakas, kobedam*
- Füüsilised näitajad ehk pikkus ja kaal – *lühemat kasvu, 72 raske*
- Vanus – *keskealine, noor, 50+*
- Ekspressiivsed omadused – *hooliv, mõistev, rõõmsameelne, tolerantne, hell, hea südamega*
- Instrumentaalsed omadused – *aktiivne, ettevõtlik, intelligentne, kõrgharidusega, tugeva iseloomuga*
- Neutraalsed omadused – *aus, sümpaatne, sõbralik, tubli*
- Perekonnaseis ja sotsiaalsed suhted – *vaba, üksik, vallaline, abielus, lastetu*
- Tavalisus – *norm, igati keskmine, lihtsalt tore, igati ok*
- Elukoht – *Tallinna mees, Tartus õppiv noormees*
- Seksuaalsus – *vallatu, kirglik, süütu, ihaldusväärne*
- Materiaalne kindlustatus – *rahakas, majanduslikult kindlustatud, oma elamist omav*
- Pahed – *mitte suitsetav, karske, viinavaba*
- Sarnasus – *samasugune, samaväärne, sarnane*
- Rahvus – *vene rahvusest noormees, eesti neiu*
- Muu – *FOTOGA, igavlev, KURVA SAAAATUSEGA*

Inimese iseloomujooni ja väärtushinnanguid iseloomustav sõnavara on eelmainitud uurijate eeskujul jagatud kolme rühma vahel – ekspressiivsed, instrumentaalsed ja neutraalsed omadused. Instrumentaalseid omadusi, nt iseseisvus, enesekindlus, ambitsioonikus, vajadus domineerida ja end maksma panna, nähakse sotsiaalselt rohkem meestes. Naistele on traditsiooniliselt omistatud ekspressiivseid väärtusi, nt tundlikkus teiste inimeste vajaduste suhtes, soojus, koostöövõime, ligimesearmastus, südamlikkus, õrnus. Sooneutraalsed omadused on nt kohusetundlikkus, viisakus, sõbralikkus, abivalmidus, meeldivus, aga ka kadedus, tujukus, salalikkus ja auahnus. Järgnevalt vaadeldakse, kuidas nende kategooriate najal iseloomustatakse ennast ja milliseid omadusi tahetakse näha otsitaval partneril.

Uurimusest selgub, et naised eelistavad luua endast stereotüüpselt dekoratiivseid naisekujutisi, pakkudes eelkõige oma välimust, sh juuksevärvi, silmade värvi, figuuri – välimusele viitav sõnavara moodustab 40% kõigist kategoriseerimissõnadest. Kuigi ekspressiivsete omaduste

reklaamimine on üsna tavaline, rõhutatakse oma iseseisvust, mille abil hakatakse vastu tüüpilisele naisekujutlusele. Meeste enesekirjelduses nii selgelt ühte kõige olulisemat tähendusrühma ei eristu, suurim tähendusrühm enda kategoriseerimisel on ekspressiivsed omadused, mis moodustab 18% kõigist kategoriseerimissõnadest. Sellele järgneb 16 protsendiga välimus – ka mehed on muutunud teadlikuks, et vastassugu neid välimuse põhjal hindab, ning reklaamivad üha julgemalt oma pruune silmi ja sportlikku kehaehitust. Üllatav on, et traditsiooniliselt meestele omaseks peetavaid instrumentaalseid oskusi reklaamivad naised rohkem kui mehed ning naiselikuks peetavaid ekspressiivseid omadusi tõstavad mehed endas rohkem esile kui naised. Vastassoole omaste iseloomujoonte reklaamimise eesmärgiks võib olla selle abil sarnaste omadustega kaaslase leidmine või soorollide hägustumine postmodernses ühiskonnas. Põhjuseks võib olla ka see, et kuulutuse kirjutajad ei kirjelda end objektiivselt, vaid toovad endas esile omadusi, mida vastassugu eeldatavalt otsib. Vaid viis meest on end kategoriseerinud raha kaudu. Seega ei pea paika väide, et enamik mehi reklaamivad naiste tähelepanu köitmiseks oma soostereotüüpseid omadusi.

Kõige enam kategoriseeritakse otsitavat kaaslast vanuse kaudu, seejuures ei pööra naised kaaslase otsimisel vanusele nii suurt tähelepanu kui mehed. Kui ennast kategoriseeriti esmalt välimuse ja seejärel iseloomujoonte kaudu, siis teise iseloomustamisel on järjekord vastupidine – ekspressiivsed, instrumentaalsed ja neutraalsed omadused kui inimese olemust iseloomustavad kategoriseerimissõnad moodustavad 37% kõigist sõnadest ja on seega tähtsamad kui kaaslase välimuse kriteeriumid.

Vaadeldes, kuidas naine otsitavat meest kirjeldab, võib täheldada, et naine otsib ennekõike mehe iseloomuomadusi, mitte välimust ja professionaalset staatust. Traditsioonilistele soorollidele jäävad kindlaks vaid vähesed, kategoriseerides meest majandusliku seisu kaudu ning asetades mehe peret ülalpidava perekonnapea rolli. 14% naistest tahab leida lihtsalt üht tavalist eesti meest. Meeste soovid on veidi konkreetsemad – umbes pooltes kuulutustes kategoriseerivad mehed naisi nende vanuse kaudu, muutes nii vanuse olulisimaks tähendusrühmaks. Naised müüvad tutvumiskuulutustes sageli oma silmade või juuste värvi, kuid mehed ei tundu naisi nende joonte põhjal valivat. Ennekõike huvitatakse naise figuurist. Täpsed mõõdud pole meeste arvates siiski olulised – füüsiliste näitajate abil naisi ei kategoriseerita.

Kui võrrelda, kuidas mehed ja naised naisi kategoriseerivad, selgub, et naised pööravad oma välimuse, sh füüsiliste näitajate reklaamimisele liiga suurt tähelepanu. Samas on nii mehed kui ka naised veendunud, et naisel peab olema teatav kogus ekspressiivseid omadusi. Seevastu instrumentaalsete omaduste vajalikkuses ollakse eri meelt. Enamik mehi näeks enda kõrval pigem perekeskset kui karjäärinaist, seetõttu ei kategoriseeri nad naisi materiaalse kindlustatuse abil.

Mehi kategoriseeritakse iseloomuomaduste abil isegi rohkem kui naisi, kuid kõige olulisemad pole mitte instrumentaalsed omadused, nagu arvata võiks, vaid hoopis ekspressiivsed omadused. Võimalikult paljude lugejate poolehoiu võitmiseks rõhutab suurem osa meestest oma pehmemaid omadusi ja välimust, mitte ei reklaami soostereotüüpeid omadusi. Sellegipoolest pole kadunud mehed, kes panustavad materiaalsele kindlustatusele kui parimale müügiartiklile.

Lõpetuseks

Kuivõrd tutvumiskuulutustes kasutatav sõnavara peegeldab ka ühiskonnas toimuvat, võib järeldada, et tasapisi on eemaldatud traditsioonilistest, rangelt defineeritud identiteetidest ning erinevused sugude vahel on vähenenud. Teisalt võib aga arvata, et naised ja mehed ei kirjelda end objektiivselt – reklaamistrateegia kohaselt tuuakse endas esile vastassoo eeldatavalt otsitavaid omadusi või loodetakse, et sarnane meelitab ligi sarnast.

Võrreldes uuemaid lääneriikide uurimusi siin analüüsitud tutvumiskuulutustega, võib öelda, et läänes toimuvad muutused kajastuvad ka Eesti ühiskonnas. Traditsioonilise vahetuskauba asemele, kus mees pakub oma sotsiaalset staatust naise välimuse ja ekspressiivsete omaduste vastu ja vastupidi, on tekkinud ka uued mudelid, naised on oma majandusliku sõltumatuse ja iseseisvuse reklaamimisel üha julgemad. Seetõttu võib kena vaba saleda blondi kõrval leida ka kõrgharidusega iseseisva ja majanduslikult kindlustatud aktiivse brüneti. Ka mehed on üha altimad enda turustamisel pehmeid omadusi ja välimust rõhutama, mistõttu hell, mõistev, hooliv ja armastav tõmmu siniste silmadega ilus sportlik meesterahvas pole tutvumiskuulutuses enam mingi haruldane nähe.

K e e l e n õ u a n n e

„Keelesäutsu” sõnastusettepanekuid

Egle Pullerits

keelehooldekeskuse koordineerija, „Keelesäutsu” autor

Maris Jõks

Postimehe keeleteoimetaja, „Keelesäutsu” autor

Keelerubriik „Keelesäuts” on Vikerraadios esmaspäevahommikuti eetris olnud pea kaks aastat, 2012. aasta algusest. Nõuandeid on kogunenud päris mitmest keelevaldkonnast; peamiseks kriteeriumiks see, et pooleteise minutiga oleks võimalik asja kohta midagi ära öelda nõnda, et see kuulajale haaratav oleks. Käsitlus ei saa seega olla ammendav, „Keelesäuts” vaid tõstatab teema ja kutsub kuulajat ise edasi mõtlema. Siin on esitatud kirjalikuna mõni üksik sõnastusküsimus ja see kimbuke on Oma Keeles ilmuma hakkava sarja esimene jagu.

Ettepanekuid sõnastuse osas

Juba mitu aastat vohab keelekasutuses paberlik tarind, mis koosneb omastavas, vahel ka seesütlevas käändes nimisõnast ja kaassõnast *osas*. Laseme sel üle huulte tulla seal, kus on tabavam kasutada muid seost näitavaid sõnu. Ja need on näiteks *millegi suhtes, millegi poolest, mingis asjas, milles, millegi korral või puhul*.

Mõned näited:

Ta võttis omaks süüdistused piiripunkti ehituse viibimise osas > parem oleks: süüdistused piiripunkti ehituse viibimises

Aga siiski oli kurvaks üllatuseks, et meile nii tähtsate märkide osas valitseb vaikus ja teadmatus > parem oleks: märkide vallas, märkide puhul

Anname neile selles osas igakülgset abi > parem oleks: Anname neile selles asjas või selles igakülgset abi

Mae on Otepää MK-etapi toimumise osas optimistlik > parem oleks: Mae on Otepää MK-etapi toimumise suhtes optimistlik. Veelgi parem oleks aga lause hoopis ümber sõnastada: Mae arvates toimub Otepää MK-etapp kindlasti.

Umbrohi ei hävi

„Hommikustes spordiuudistes kõlas fraas „meeskond hävis täielikult” (?!?) Kas keegi eesti keele oskajatest enne eetrisse laskmist tekste ei kontrolli? *hävima* – [tähendab] olemast lakkama, otsa v. hukka saama ...” kirjutab murelik raadiokuulaja.

Jah, tõepoolest. See on spordis üks levinumaid kummalisi väljendeid, moesõnana tundub olevat juba ajatu klassika staatuses. Nii *hävima* tähenduses 'kaotama' kui ka näiteks *rinnale jõudma* tähenduses 'kõrvale jõudma' on soome keele toorlaen, mille järele erilist vajadust ei ole.

Raadiokuulaja meeleheitlikule küsimusele, kas keegi eesti keele oskaja tekste enne eetrisse laskmist ei kontrolli, vastan nii, nagu tean olevat: iga saatejuht koostab oma tekstid ise ja on ka iseenda toimetaja, eraldi keeleteimetajat vahepeal ei ole. Eks see annab ühelt poolt suurema vabaduse öelda nii, nagu nokk on loodud, aga teiselt poolt paneb rohkem oma sõna eest vastutama, ennast ise harima.

Verbi *hävima* juurde korraks veel tagasi tülles, üks väga sarnane verb on meil veel, *hävinema*, mis tähendab järk-järgult hävima. Tagajärg on niisiis üks ja sama, häving. Ärgem siis oma keeletunnetust hävineda ega hävida laskem.

Kõva sõna

Kuulaja Aare kirjutab, et sõna *kõva* kasutatakse tema arvates vääralt. Ta toob näiteid: „*kuulasin kõvasti muusikat* – esiteks jääb aru saamata, kas palju (hulgaliselt) või valjult. Teiseks, kuidas helivõnked kivistuvad, et nad kõvad on. Meil on olemas ilusad sõnad, nt *vali, palju, tugev*. Paljud ütlevad, et nii on meil kombeks juba ammu. Kauaks veel?”

Vastan: ilusaid sõnu on eesti keeles palju, aga häda on peaaegu kõigi nendega, et igal sõnal on mitu tähendust. Näiteks kuulaja toodud sõnal *kõva* on omadussõnana 14 tähendust, sekka iga tähenduse juures hulk tähendusvarjunditega näiteid, millest paljud on väga kujukad ja kui mõnegi kohta neist 14 tähendusest saab öelda, et nii saab seda

sõna kasutada vabamas pruugis, argikeeles, siis näiteks *kõva hääl* on sama mis *vali hääl*, seda nii eesti keele seletava sõnaraamatu kui ka õigekeelsussõnaraamatu järgi, viimases ilma mingi märketa kasutusolukorra kohta, järelikult täiesti normsõna (normaalne kirjakeele sõna).

Kuulaja muretseb, et „meil lisatakse keelde uusi sõnu, aga vanad unustatakse või kasutatakse olemas olevaid vääralt”. Nagu nägime, pole muretsemiseks alati põhjust, keel on paindlik, sünonüüme ja kujundlikkust ei saa pahaks panna. Üksluisuse vastu olen küll, nii et võime ju kasutada *kõvad spordimehed*, aga ära ei maksa unustada ka teisi, värskemaid sõnu: *andekad*, *tegasad*, olgu vahel isegi *võhmarikad spordimehed*. Iga pidu ei pea olema *kõva*, vaid ei tohiks unustada sõnu *äge*, *hoogne*. Kõige suurem rikkus on väljenduse vaheldusrikkus, metafoorsust ei saa tingimata keeleveaks lugeda.

Minu *iseriiklik* veendumus

Eesti keeles on käibel üks ebaõnnestunud tuletis: *siseriiklik*. Selle asemele on keelekorraldajad ammu pakkunud paremat varianti – *riigisisene* –, aga mulle tundub, et soovitus on jäänud üsna tähelepanuta. Seda kena sõna võib näha ainult eesti keele instituudi keelenõuande soovitusvihikus („Keelenõuanne soovitab” nr 3), *siseriiklik* aga vaatab vastu ametlikest dokumentidest, veebipankadest (*siseriiklik makse*) ja isegi mõnest sõnastikust, meediast rääkimata.

Mille poolest *siseriiklik* halb on, miks on *riigisisene* parem? *Siseriiklik* on tuletis, mille taga arvatakse olevat venekeelne sõna – *внутригосударственный*. Ei maksa arvata, et kui sõna on laenatud vene keelest, siis on see tingimata paha, kuid asi on selles, et eesti keele fraasi ehitus on teistsugune. Eesti keeles öeldakse *riigi sees*, mitte *sees riigi*. *Laua all*, mitte *all laua*. Miski, mis toimub riigi sees, on *riigisisene*. Miski, mis toimub rahvaste vahel, on *rahvastevaheline* või *rahvusvaheline*, mitte *vahelrahvuslik* (nagu vene *международный*). See, mis toimub ööpäev ringi, on *ööpäevaringne*, mitte *ringiööpäevane* (vn *круглосуточный*).

Sõna *siseriiklik* on eesti keeles muidugi võimalik, aga mõtleme, mida see õigupoolest tähendab. Siin on kasutatud *lik*-liidet ja tuletusalus on sõna *siseriik*. Siseriik, see on midagi samalaadset kui sisemaailm. Ja sellele sisemaailmale ehk siseriigile omane võib küll olla *siseriiklik*. Veendumus näiteks. Aga riigi sees toimuv peaks ikka olema *riigisisene* – see on minu *siseriiklik* veendumus.

Külastage meid jälle!

Sageli hurjutatakse lohakat keelekasutust. Juhiksin tähelepanu sellele, et probleeme tekib ka „korrektsest keelekasutusest”. Näiteks arvatakse, et *teatris, näitusel* või *poes käima* asemel on ilusam – korrektsem! – öelda *teatrit, näitust* või *poodi külastama* (või pigem juba *kauplust külastama*).

Teatrit või näitust külastama – heakene küll. Võib ju mõelda, et see on justkui külaskäik mingisugusesse teistsugusesse maailma. Õigekeelsussõnaraamatus on muide seegi keelend siiski märgitud ebasoovitavana: *külastab näitust* asemel soovitatakse öelda *käib näitusel, vaatab näitust*.

Aga kellele on tulnud külla see rahvamass, kes õhtusel tipptunnil seisab ülekoormatud kärudega, pilk tülpinud, pikkades kassasabades? Mitte kellelegi, nad on tulnud ostma. Miks siis mitte nimetada neid ostjateks? Poeskäijateks? Klientideks, kui soovite. Ja ei, palun mitte tarbijateks.

Kontekst, kus sõna *külastama* täiesti kohatuks muutub, on meditsiin: sellised manitsused nagu *külastage regulaarselt oma perearsti (hambaarsti, günekoloogi)*. Kui see perearst või hambaarst või günekoloog on hea tuttav või sõber, siis muidugi võib talle teinekord külla minna, aga regulaarselt peaks käima siiski arsti juures ehk tervisekontrollis, mitte külas.

Haiglat külastavad need, kes on tulnud sinna oma lähedasi vaatama. Need, kes on tulnud ravile, on patsiendid, mitte külalised või külastajad. Või tervishoiutarbijad – ausõna, ma ei mõelnud seda ise välja, see sõna pärineb ühe ametniku sulest. Haigla või polikliiniku puhul on *külastaja* ilmselt eufemism – et mitte öelda *haige* või *patsient*. Kui selle eufemismiga edasi minna, siis võiks ju riputada haigla või polikliiniku uksele ka sõbraliku kirja „Külastage meid jälle!”.

Ü l e v a a d e

Keelega peabki olema alati midagi lahti

Piret Kriivan

„Keelesaate” toimetaja

„Keelega on alati midagi lahti.” Usun seda Mari Tarandi mõtet rohkem kui väidet, et keelega ei ole mitte midagi lahti, kuna keel areneb pidevalt ja igäüks leiab oma keele. Ma ei tea, mida mõtles Richard Kress, GAG-i eesti keele ja kirjanduse õpetaja, kes tegi Eesti raadios 1928. aastal päris esimesed keelesaated. Aga arvestades iseloomustust, mille õpilased kooli kodulehel on andnud, ja tema eluaega iseseisvuse esimestel aastakümnetel, kui keelt hoolega korrastati, arvas ka tema usutavasti, et keelt tuleb tingimata harida.

Ilmar Sikemäe, 1935. aasta vilistlane meenutab: „R. Kress oli keeleuunduse pooldaja ja keele-Aaviku isiklik sõber. Seepärast ehtisid tema kõnet *-nd* ja *-tet*, nagu *õppind* ja *kirjutet*, ning paljud uudissõnad. Tahvlile kirjutades kasutas ta alati soomepäraselt *y*-aabet. Ei olnud siis ime, et õppureile said omaseks tolle ajal uudissõnad *kolp*, *lünk*, *malbe*, *siiras*, *evima* jne. Meie kaustikuis hakkas võimutsema *y* (*fyysika*, *polyyp*, *yrgaeg*).”

Richard Kressi raadio keeletunde ei olnud kokku siiski kuigi palju, näiteks 1930. aastal läks eetrisse vaid 14 saatet, kokku kaheksa tundi. Seejärel oli keelesaadetes paus ja uuesti seisis emakeel raadiokavas alles aastail 1935–1940.

Kindlasti haris keelt ja kuulajat legendaarne keelemees Henn Saari, kelle hääl jõudis ilmselt igasse eesti kodusse. Kui Henn Saari 1969. aastal „Keeleminuteid” alustas, siis olla temalt palutud, et ta räägiks keelest ja räägiks midagi praktilist, mis kõiki huvitab. 30 aastat jutti üks kord kuus tegi Henn Saari keelehooldetööd. Henn Saari rääkis

kuulajatele oma humoorikal moel küll käänamisest ja pööramisest, küll uudissõnadest ja etümoloogiast, eesnimedest ja perekonnanimedest, küll keeltest maailmas ja uuemal ajal ka keelepoliitikast Eestis. Ja mitte selleks, et tegeleda tähenärimisega, nagu nüüd, hoopis teistsuguses ajas võib tunduda. Õigest keelest ja õigest kirjast kinnihoidmine, mõnikord ka kümne küünega, oli kinnihoidmine oma identiteedist ja vaikne vastupanu sovetiseerimisele. Keeleteadlase enda sõnade järgi tegi ta keelesaadet selleks, „et rahval oleks korralik ja tarvitamiskõlbulik vahend mõtlemiseks, suhtlemiseks ja mõtete vormistamiseks nüüd ja tulevail päevil”.

Henn Saari „Keeleminutid” olid kõlanud eetris iga kuu viimasel pühapäeval 25 aastat ilma vaheta, kui 5. jaanuaril 1994. aastal oli esimest korda eetris „Keelekõrv”¹ Mari Tarandi juhtimisel. Kuulajate suur huvi keeleküsimumuste vastu tõi taasiseseisvunud Eestis raadioeetrisse keelesaate, et aidata kuulajat, eesti keele kõnelejat. Laienenud teemade ring keeleküsimumustest keeleüritusteni ning arvukad keeleinimesed, kes saates esinesid, hoidsid kuulaja oma kütkes ja said elavat vastukaja. Mari Tarandi tööd jätkas 2005. aastal Maris Johannes ja seejärel Mart Ummelase „Keelesõnum”².

Uute saatejuhtidega tulid 2011. aasta sügisel „Keelesaade”, mis on eetris pühapäeviti kell 15.05, ja 2012. aasta jaanuarist „Keelesäuts”, mida võib kuulata esmaspäeva hommikuti 7.25. „Keelesäutsus” analüüsivad Tartu Keelehooldekeskuse koordineerija Egle Pullerits ja Postimehe keeletoiimetaja Maris Jöks keelekasutust meie avalikus keeleruumis ja annavad nõu. Egle Pullerits ütleb oma töö kohta nii: „Püüan keelekorraldust, täpsemini selle praktilist elluviimist ehk keelehoole, kuulajale lähemale tuua ja lähemal hoida. Proovin teha nii, et üksikute nõuannete taustal seisaks mõistlik ja tänapäevane vaade keelele kogu selle rikkuses ja mitmekesisuses, kus siiski on „mõned” reeglid ja kõik ei ole teps mitte „vabaks lastud”. Ma ei taha olla kuri näpuviibutaja, kes teab paremini, vaid pigem tahaksin kuulajat kaasa kutsuda – mõtisklema neil teemadel edasi, sest poolteist-kaks minutit, mis on ühe „Keelesäutsu” pikkus, ei anna võimalust väga pikaks aruteluks.”

¹ „Keelekõrva” saadet saab järelkuulata aadressil <http://vikerraadio.err.ee/kuularhiiv?saade=32&kid=74>

² „Keelesõnumi” saadet saab järelkuulata aadressil <http://vikerraadio.err.ee/kuularhiiv?saade=282&kid=233>

„Keelesaates”³, mida kuulab otse-eeত্রist ligi 40 000 inimest, on ruumi ja aega laiemalt käes. See uus keelesaade räägib nii õigekirjast kui ka õigest hääldusest, eesti keelest üldisemaltki, teistest keeltest eesti keele sees, aga ka teistest keeltest tema ümber; keelereeglitest ja keelepoliitikast; eesti keelest ajas ja ruumis. Ja räägitakse mitte ainult eesti, vaid ka teistest keeltest. Juttu on kõigest, mis aitab meil paremini mõista, missuguses maailmas elab ja areneb eesti keel. Värskema pilguga saab vaadata meie muredele ja miks mitte ka rõõmudele, kui on kuulatud saated ungari keeleteadlase János Pusztayga, liivlase Valt Ernštreiti, hiina keele lektori Katja Koortiga või saadud osa arutelust Raimo Raagiga rootsi keelepoliitika üle.

Laiemad teadmised keelte käekäigust, omavahelistest suhetest, rahvuskeelte ülesannetest meil ja mujal aitavad ehk mõista ka seda olukorda, milles parajasti on eesti keel, ning keelekasutajal otsustada selle üle, millest on siiski parem kinni hoida ja millel võib minna lasta.

Et igaüks leiaks oma keele, selleks peabki keelega midagi lahti olema. Henn Saari hindas oma keeleoskust neljaga. Kindlasti rääkis ta eesti keelt 5+ peale. Kui me ennast neljaga hindame, kui me arvame, et meil on veel vaja õppida ja oma keelt harida, aga teised panevad meile hindeks „viie”, siis ei ole meie keelega midagi lahti, siis on keel heades kätes.

³ „Keelesaadet” saab järelkuulata aadressil <http://vikerraadio.err.ee/saade/keesaade>

Keeleteokonkurs 2012

Rein Joamets

haridus- ja teadusministeeriumi konsultant

Jüri Valge

haridus- ja teadusministeeriumi nõunik

Usutavasti oleks auväärt Heinrich Stahl rahul olnud ning kelmikas, aga mitte vähem auväärt Reiner Brockmann oma olematusse habemesse muianud, kui nad oleksid kuulnud, kuidas Kadrina keskkooli näiterühm (juhendajad Ülle Lichtfeldt ja Indrek Saar) Loone Otsa „Carmen Alexandrinumi” käigus oma sõnumi laval toimuva toetuseks rõdult alla saali lajatasid. Kindlasti kuulsid seda saalis istunud kolm bussitäit enam kui kolmekümne Eesti kooli õpilast-õpetajat, kuid küllap kasutati ja kasutatakse (1. oktoobri 2013. a seisuga 1543 korda) ka võimalust eetri kaudu toimuvast/toimunust osa saada (<http://www.uttv.ee>, otsingusõna „keeletegu”). Seitsmenda keeleteokonkursi kokkuvõtete tegemist toimetati – täiesti selge põhimõtte alusel, eesti keelt ei hoita mitte üksnes Tallinnas ja Tartus – Viljandi, Vastseliina ja Haapsalu järel seekord Kadrinas.

Miks Kadrinas?

Kadrina valik polnud muidugi juhuslik. Põhjusi selleks leiab küllaga nii tänapäevast kui ka möödunud aegadest. Jahedalt suhtudes, lihtsalt kohusetundest või – mis veelgi hullem! – kellegi käsku täites on sellisarnase ürituse heal tasemel korraldamine võimatu. Kadrinas oli olemas tahe ning sellest tulenev tase. Kahtlemata aitas kummagi olemasolule kaasa kooli tuntud emakeelesõbralikkus, mh kõrged kohad üleriigilistel olümpiaadidel (juhendaja Liivi Heinla). Nagu ka varasemate võõrustajakoolide puhul, oli meeololuka koosolemise lõpus igatahes võimalik tõdeda: „See oli parim keeleteokonkursi lõpuüritus!”

Piisavalt leidub mainimisväärset minevikust. Just Kadrina-perioodil valmisid Heinrich Stahlil „Kodu- ja käsiraamat” (1632–1638) ning esimene eesti keele grammatika (1637). Kadrinas tegutses estofiilist pastor Arnold Knüpfper, kes kogus ja avaldas eesti rahvalaule, mütoloogiat

ja ajalookäsitlusi, rajas eesti keele tuletusõpetuse ning soovitas (1817) enne Ahrensit võtta eesti keele grammatika aluseks mitte ladina, vaid soome keele oma. Siinse loo alguses mainitud eestikeelse juhuluule varaseim autor Reiner Brockmanni (avaldas XVII sajandil neli eestikeelset pulmalaulu ning kirikulaulude tõlkeid eesti keelde) töötas Kadrinas. 21. mail 1994. aastal avati Kadrinas emakeelesammas tekstiga „Sõna seob!“. Viimane tõdemus on asjakohane ka tänapäeval. Keeleteo lõpuürituse puhul kaunistasid sammast lõkendavad küünlad.

Mitte ainult võistlus

Keeleteokurssi ei tasuks korraldada, kui selle ainsaks eesmärgiks oleks – kogu austuse juures pärjatute vastu – võitjaile ilusate sõnade ütlemine ja auhinna kätteandmine. Võistluse kaudu talletatakse ajaloo jaoks suur osa sellest olulisest, mis eesti keelega konkursiaastal toimus. Kindlasti suudavad ka keelespetsialistid ise päris palju üles tähendada, aga võistluse üldrahvalikkus tagab nendegi tegude teadvustamise, mille olulisus ei pruugi keeleprofessionaalile esmapilgul silma hakata. Keel kuulub rahvale ning konkurss ongi ergutanud keelealast aktiivsust, viinud keeleinfot tuhandete inimesteni ning pannud sajad keelesündmuste üle arutama ja oma seisukohta välja ütleva. Selle kaudu areneb eesti keel, arenevad konkursil valikuid tegijad ning edeneb ka konkurss ise. Haridus- ja teadusministeeriumi kodulehel olev keeleteoinfo on kindlasti kasutatav eesti keele õppes: pea kõiki õpetustemasid, sh keeleteo väärtuste kujundamist, võib konkursiga siduda.

Keeleteokurssi puhul on igal aastal vähemalt kolm huvitavat etappi, üks põnevam kui teine. Esiteks see aeg, mil selgitatakse, milliseid kiiduväärseid tegusid üldsus hindamiseks välja pakub, ja kui ootamatud need ettepanekud on. Tõepoolest, seal võib olla teemaga seotud inimese jaoks etteaimatavaid pakkumisi, aga ka üllatusi, mis pole justkui otseselt seotud keelealase tegevusega, kuid on siiski seotud eesti keele väärtustamise ja säilimisega. Igatahes on Emakeele Seltsi juhatusel tükk tööd, et ettepanekutest välja sõeluda need, mida ministritele ja üldsusele hindamiseks esitada. Enamik ettepanekuid on seni sõelast läbi pääsenud – ja pääses selgi korral –, aga kui esitatud tegu ikkagi rohkem teaduse, kultuuri või mõne muu valdkonna alla kuulub, on see keeleteokurssist kõrvale jäetud. Kuna võistlevad teod, laureaadiks kuulutatakse ja auhind antakse aga tegijale, siis näeb ESi juhatus mõne

teo puhul kurja vaeva selle autori väljaselgitamisega, kui ettepaneku esitaja pole juhendinõuet täitmata jättes seda nimetanud.

Järgmisena ootab vastust küsimus, milline nendest kandidaatidest pälvib erakondade eri aegadel ametisse pandud haridusministrite ühise laua taga sündiva üksmeelse toetuse. Aasta keeletegu ei hääletata, ettepanekud arutatakse läbi ning erinevate lähtekohtade alusel kujundatakse ühine seisukoht. Muu positiivse kõrval osutab niisugune tulemuseni jõudmise viis ka erakonnaülese keelepoliitika võimalikkusele Eestis.

Ja kolmandaks vahest huvitavaimgi etapp – üldrahvalik hääletus. Kas ja kui palju rahvast keeleteema üldse huvitab, kui sarnased või erinevad on hääletajaskonna arvamused ministrite hinnanguga võrreldes ja milline nendest väljapakutud väarikatest tegudest osutub lõpuks üldsuse hinnangul parimaks. Sõltudes paljudest mittekeelelistest teguritest, ei pruugi see tulemus keeleprofessionaalide seisukohalt „õigeim” olla (samas on valiku aluseks Emakeele Seltsi juhatuses n-ö seltskonnakõlblikuks tunnistatud teod), kuid eesmärk – panna rahvas keeleasjade üle arutama – saavutatakse igal juhul.

Mille hulgast valiti

Auhinnakandidaadid võis jagada nelja rühma (tegude kirjeldusi vt www.hm.ee/keeletegu2012):

1. Sõnaraamatud: „**Eesti etimoloogiasõnaraamat**”, Iris Metsmägi (peatoimetaja), Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar; „**Eesti keele sõnapered**”, Silvi Vare; „**Võõrsõnade leksikon**”, Kaspar Kolk, Katrin Kuusik, Argo Mund, Tiina Paet (peatoimetaja), Tuuli Rehema, Ülle Viks; „**Põhikooli ainetundide sõnavara**”, Mare Kitsnik, Helena Metslang.
2. Õpetamise/õppimisega seotud teod: **eesti keele e-õppekursus „Keelekliik”**, Asko Uri, Leelo Kingisepp, Marju Ilves (Hydraco OÜ); „**Eesti punktikirja käsiraamat**”, Kadri Kutsar, Monica Lõvi, Anneli Nellis, Ilona Tars, Julia Trofimova, Vello Vart; käsiraamat „**Keelemeel**”, Ivika Hein, Piibe Leiger, Krista Mägi; **metoodiline kogumik „Keelemängud”**, Tiiu Puik; **kaheosaline eesti keele riigieksam**, Külli Habicht, Märt Hennoste (töörühma juht), Helin Puksand, Külli Semjonov, Heily Soosaar, Jüri Valge, Merike Vardja, Kalle Viik; **eestikeelne lasteaed (Anni lasteaed/Annin lastentarha) Helsingis**, Annika Madisson.

3. Eesti keele uurimisega seonduvad: eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivi digitaalselt kättesaadavaks tegemine, Martin Eessalu, Grethe Juhkason, Liina Lindström, Pärtel Lippus (töörühma juht), Rauno Moisto, Ellen Niit, Karl Pajusalu, Kaspar Riiberg, Tuuli Tuisk; eestikeelsete helisalvestiste leidmine, teemakohase kogumiku koostamine ja toimetamine, Jaan Ross.
4. Üldsusele suunatud keeleteod: eesti keeles esinemine 2012. aasta Eurovisiooni lauluvõistlusel, Ott Lepland; *kihmukielsed uudisõd* Vikerraadios, Kaisa Laos, Külli Laos, Mark Soosaar (projektijuht), Raigo Tšetin; kokkuvõttevõistlus „Tuum“, Martin Ehala, Külli Habicht, Tiit Hennoste (töörühma juht), Laura Teder, Jüri Valge.

Ministrid keeletegu valimas

Peaauhinna otsustasid tavakohaselt ministrid: Jaak Aaviksoo, Mait Klaassen, Rein Loik, Tõnis Lukas, Toivo Maimets, Peeter Olesk, Mailis Reps ja Paul-Eerik Rummo. Arutelus käsitleti kõiki ettepanekuid, kusjuures pakkusid ministrid kahe parima hulka viieteistkümnest ettepanekust kahteist. Tunni ja 15 minuti pikkune kaalumine viis kokkuleppeni: 2012. aasta parim eesti keele alane tegu on **Silvi Vare „Eesti keele sõnapered“**. Esile otsustati tösta Kaisa Laose, Külli Laose, Mark Soosaare ja Raigo Tšetini tegu „*Kihmukielsed uudisõd* Vikerraadios“. Peaauhinna valimisel ei olnud ministritel infot rahvahääletuse käigu kohta ning viimasel osalenudki said laureaadi teada alles 14. märtsil Kadrinas.

Kuidas rahvas hääletas

Esimene vahekokkuvõte sai tehtud 5. veebruaril: ülekaalukalt juhtis eesti etümoloogiasõnaraamat 81 häälega, teine oli sõnaperede raamat 47 häälega, ühe häälega jäi maha eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivi digitaliseerimine. Ott Leplandi eesti keeles esinemine Eurovisioonil oli siis saanud vaid 19 häält. Kuid see oli alles algus.

Nädala pärast oli Ott Leplandil juba 151 häält, etümoloogia-sõnaraamatul 132. Selline järjestus, umbes paarikümnese vahega, püsis veel paar nädalat, siis aga hakkas vahe vähenema. Konkursi lõpuajaks 6. märtsi keskööks näitas arvuti tulemust 201 : 199, ikka veel Leplandi kasuks.

Pärast hääletuskäigu ülekontrollimist selgus, et osa hääletajatest ei olnud lugenud konkursi statuuti piisava põhjalikkusega: vaja oli kindlasti kirja panna ka hääletaja enda kontaktandmed. Anonüümseid toetajaid, kelle hääl arvesse ei läinud, oli mõlemal liidril, kuid Ott Leplandi fänniklubis oli neid siiski tosina jagu rohkem ning see otsustaski lõpptulemuse. Rahvaauhinna võitjaks tuli seega eesti etimoloogiasõnaraamat 197 häälega, Leplandi eestikeelse esinemise poolt anti 187 arvestatavat häält.

Niisugune oli kahe favoriidi tulemus, kuid tublisti toetati ka kõiki teisi kandidaate, 794 hääletajat andis kokku 1439 häält (seegi kord võis hääletada mitme kandidaadi poolt). Suhteliselt tavapärane oli seegi, et rahvahääletusel tõusis esile paar favoriiti. Nagu ka see, et iga kandidaadi puhul n-ö ärkab aeg-ajalt mingi osa toetajaskonnast ning tunni jooksul saab lemmiku punktisumma päris kopsaka täienduse. Tegemist on võistlusega, kus iga hääl tähtis – nagu valimiste puhul ikka. Keeleteokonkursilgi ei tea hääletaja, milline on tema lemmiku eelnev hääletaja ning mida tema antud hääl muudab.

Kuidas edasi

Keeleteokonkursi korraldamine on iga aastaga paremaks läinud, sest ilmsiks tulnud ebakohti on püütud järjest parandada. Selge on see, et tava jätkub, kuigi pisikesi muudatusi statuuti tuleb – lähtudes juba sellestki, et korraldajatega liitub Eesti Emakeeleõpetajate Selts. Rohkem on juttu olnud lõpuürituse ajast. Seitse aastat on see toimunud kas emakeelepäeval, 14. märtsil või sellele lähimal tööpäeval. Sellisel ajavalikul on väga tugevaid eeliseid; teisalt on aga mainitud sedagi, et üleriigiline üritus segab koolides korraldatavaid emakeelepäeva ettevõtmisi. Usume siiski kompromissi võimalikkusesse. Kadriinas igatahes öeldi välja, et 2013. aasta parimate keeletegude teatavaks tegemine toimub 14. märtsil 2014. aastal Saaremaa ühisgümnaasiumis Kuressaares.

Eesti Keeletoimetajate Liidust

Egle Pullerits

juhatuse esimees

Eesti Keeletoimetajate Liit sündis viie inimese ühisel nõul pärast pooleteiseaastast arupidamist ja ettevalmistust 11. juulil 2012. aastal. Ettevalmistused hõlmasid suuresti põhikirja koostamist, milles muu hulgas on nimetatud loodud liidu põhiline eesmärk: „esindada keeleteoimetajate ametihuve ning aidata kaasa eesti kirjakeele rakendamise korra täitmisele”.

Liit näeb oma ülesannetena esiteks teadvustada ühiskonnas paremini keeleteoimetaja elukutset ehk aidata kaasa kõigepealt sellele, et saadaks aru, mida keeleteoimetaja üldse teeb. Näiteks alles mõni aasta tagasi küsiti minult kui keeleteoimetajalt, et mida ma parasjagu tõlgin. Kuigi võib olla ka keeleteoimetajaid, kes on ühtlasi ka tõlkijad, ei ole tõlkimine keeleteoimetaja põhiline tööülesanne. Teiseks tahab liit tõsta keeleteoimetaja eriala au sisse. Me ei ole need, kes „panevad komasid”. Keeletoimetaja töö on abistada teksti koostajat, tõlkijat jt, et kirjutatu oleks lugejale *resp.* kuulajale paremini arusaadav, selge. Vahel on ka öeldud, et keeleteoimetaja on valmis teksti esimene lugeja või proovilugeja. Jah, kui keeleteoimetajagi kogu oma empaatiavõimet kokku võttes aru ei saa, mida autor tahab öelda, ei saa sellest ilmselt aru ka lugeja.

Selle kõrval, et liit tahab teadvustada keeleteoimetaja eriala ühiskonnas, tahab ta hea seista keeleteoimetajate endi pädevuse hoidmise ja parandamise eest, näiteks koolituste abil. Paar sellist koolitust on toimunud 2013. aasta kevadel. 4. märtsil avasime koolituste sarja „Toimetajaseminarid”. Tol korral oli fookuses eesti keele hiljutine normimuudatus – ajaloosündmuste õigekiri. Ettekandega esinesid Emakeele Seltsi keeleteoimkonna liikmed Krista Kerge ja Urve Pirso. Teine toimetajaseminar toimus 31. mail teemal „Andmebaaside ja keeleallikate kasutamine keeleteoimetaja töös”, kus esinesid eesti keele instituudi keelekorraldajad. Peeter Päll rääkis Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsuse „Väliskohanimed 2013. a õigekeelsussõnaraamatus” valguses kohanimed kirjutamisest, Maire Raadik tutvustas 2013. aasta lõpus ilmuvat uut ÕSi ning Tuuli Rehema kõneles võõrsõnade

leksikoni 8. trükist, mida võrreldes eelmisega on põhjalikult uuendatud. Toimetajaseminaridega on plaanis jätkata ka 2014. aastal.

Liit teeb kõik selleks, et usaldusväärne ja kvaliteetne keeleteoimeteenus oleks kättesaadav, et toimetamiskultuuri tase tõuseks ja et järgitaks toimetajaetikat. Selleks on hea omavaheline võrgustumine – ja mida muud kui üks suhtlusvõrk on ka toimetajaliit. Võrgus ehk liidus on 2013. aasta sügiseks liikmetena kirjas 52 inimest. Koostamisjärgus on liidu kodukord ja eetikakoodeks.

Liidu üks ülesandeid on luua ka keeleteoimetaja kutsestandard, mille abil oleks lihtsam keeleteoimetaja pädevust ja kogemust hinnata. Lisaks tahab liit aidata vahendada asjakohaste ettevõtete praktikakohti keeleteoimetaja eriala üliõpilastele ja arendada muud ühistegevust. Plaanis on hakata välja andma ka oma (veebi)ajakirja.

Liit on aldis korraldama üritusi ja tegema algatusi teiste asutuste ja organisatsioonidega, näiteks korraldati Euroopa keeltepäeval 26. septembril rahvusvaheline selge keele konverents koostöös eesti keele instituudi ning Euroopa Komisjoni esindusega Eestis. 2014. aasta veebruaris on kavas korraldada Tartus keeleteoimetaja elukutsepäev, mis tutvustab eriala üliõpilaste seas ning aitab tekitada kontakte praktikute, ettevõtjate ja noorte kolleegide vahel. Võimalust mööda tahab liit luua suhteid ka teiste riikide toimetajaliitudega.

Liidul on koduleht www.keeleteoimetajaliit.ee, kus saab teavet keeleteoimetaja eriala ja liidu enda kohta, seal on kirjas liikmete nimed ja esil aktuaalsed teated, nt ürituste kohta.

Algas Tartu ülikooli rahvusteadusi tutvustav loengusari

Egle Merbach

Tartu ülikool

12. septembril algas Tartu ülikooli rahvusteadusi tutvustav loengusari, mis pakub kõigile huvilistele võimalust osaleda paarikümnel põneval eesti keelt, kirjandust, (kunsti)ajalugu, pärimust ja mõttelugu käsitleval loengul nii Tallinnas kui ka Tartus ning seda kogu õppeaasta vältel.

Loengusarjas arutlevad Tartu ülikooli rahvusteaduste professorid eesti keele, ajaloo ja kultuuriga seotud küsimuste üle. Saab kuulda, kui jätkusuutlik on meie emakeel või millisesse keelekontaktialasse eesti keel kuulub, samuti mõtiskletakse näiteks selle üle, kuidas rahvapärimus on mõjutanud eesti ajakirjandust või mitmest eri vaatepunktist võib läheneda sõnakunstile. Need on vaid mõned näited vaatenurkadest, mille kaudu professorid oma professuuride olemust laiemale publikule tutvustavad.

Loengusarja esimene loeng toimus 12. septembril Tallinnas Rahvusraamatukogus, kus eesti keele ajaloo ja murrete professor, akadeemik Karl Pajusalu arutles emakeele eri vormide ning tänapäevase keelde suhtumise üle. Eesti keelt on eri aegadel ja kohtades räägitud erineval viisil ning ka arusaamine sellest, mis üldse on eesti keel, on aja jooksul suuresti muutunud. Tänapäevalgi areneb eesti keel mitmes suunas ja mitmel viisil, teisenemas on ka suhtumine keelde. Samas vajame hästi toimivat kirjakeelt. Loengu pealkirjas toodud küsimus „Kas on mitu eesti keelt?” oli eelkõige retoorilist laadi ning küsimusele vastamise asemel kutsus loeng pigem kuulajaid selle teema üle mõtisklema.

Pajusalu loengut ilmestasid ka heliklipid Konstantin Pätsi kõnest ja Toomas Hendrik Ilvese intervjuust, mida kuulates võib nentida, et ehkki mõlemal on eri stiil, on tegu väga heade keelekasutajatega. Professor Pajusalu osutas, et hea eesti keele oskus ei tähenda üksnes õigekirjareeglite tundmist, vaid ka eesti keele vormide ja eri stiilide valdamist ning laialdast sõnavara tundmist. Loengu teises pooles said ka kuulajad ise end proovile panna haruldasemate sõnade tähenduste

tundmises, proovides kätt keeleviktoriinis, kuhu professor oli kokku kogunud kümnekond lihtsamat ning sama palju väheke keerukamat sõna. Lõuna-Eestis on seda inspireerivat eesti keele teemalist loengut võimalik kuulata 5. mail Tartus.

Loengusarja järgmine keeleteemaline loeng „Kuhu kuulub eesti keel?” toimus Tallinnas 3. oktoobril, mil tänapäeva eesti keele professor Helle Metslang käsitles eesti keele arengu ja omapäraga seotud küsimusi, vaatles eesti keele ehitust ning otsis selle seoseid nii Läänemere keelekontaktiala kui ka Lääne- ja Kesk-Euroopa keeltega. Kuigi keelesuguluse poolest kuulub eesti keel soome-ugri keelkonna läänemeresoome keelerühma, leidub meie emakeeles lisaks selle keelerühma tüüpjoontele ka jälgi pikaajastest kontaktidest Lääne- ja Kesk-Euroopa keeltega ning Läänemere keelekontaktalaga. Kuna professori peamiseks uurimisvaldkondadeks on eesti keele lauseõpetus ja grammatika, nende muutumine ning teiste keeltega võrdlemine, arutleski Metslang, millistesse keeleliitusesse võiks eesti keel kuuluda ning milliste keelekontaktaladega on meie emakeel sarnane oma arengutendentside poolest. Tartus on kõigil huvilistel samast loengust võimalik osa saada 14. jaanuaril.

Loengusarja korraldaja, Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna arendusjuhi Eva-Kaia Vabamäe sõnul ootab kuulajaid ka järgmistel kordadel loengu aktiivne osa, mis annab võimaluse rahvusteaduste professuuridest lähemalt aimu saada. Näiteks võib edaspidi oodata aruteluringi eesti keele säilimisest tänapäeva väliseesti peredes, mälumängu Eesti mõtteloo teemal, videomaterjali välitöödest soome-ugri rahvaste juures ning võimalust end tekstianalüüsis proovile panna.

Tulemas on veel keeleteemalisi loenguid

Lisaks on keelehuvilistel 5. detsembril Tartus ja 25. veebruaril Tallinnas oodata ka Tartu ülikooli eesti keele võõrkeelena professori Birute Klaas-Langi loengut „Eesti keel maailmas – keele kestlikkus ja suhted teiste keeltega”, kus tõstatatakse meie emakeele jätkusuutlikkusega seotud küsimusi ning paigutatakse jätkusuutlikkust mõjutavad tegurid Euroopa keelepoliitilisse konteksti. Professor Klaas-Lang on pühendunud keeletüpoloogiate, väliseesti keele ning eesti keele võõrkeelena omandamise uurimisele. Ta on valinud oma loengu teemaks küsimused, mille üle mõtiskletakse sageli – kas miljon kõnelejat, riigikeele ja Euroopa Liidu ametliku keele staatus tagavad eesti keelele igikestva

püsimise? Kuidas keele püsimisele saab aidata kaasa riik, haridusasutus või tavaline keele kõneleja?

Lisaks keeleteematikale leiab loengusarjas käsitlust aga ka hulk teisi eestlust ja rahvuskultuuri puudutavaid teemasid. Nii astus näiteks 3. oktoobril Tartus kuulajate ette TÜ Eesti ajaloo professor Tiit Rosenberg teemal „Eesti ajalugu – rahvusajalugu, maa-ajalugu või regionaalajalugu?“. Tema kutsus üles mõtlema, milliseid lähenemisi Eesti ajaloole on olemas ning millist ajalugu me tegelikult vajame. Oktoobrikuus oli võimalik tulla kuulama ka Eesti mõtteloo professorit Ülo Matjust. Tallinnas oli oktoobris võimalik osa saada TÜ eesti ja võrdleva rahvaluule professori Ülo Valgu loengust – tema võrdles 19. sajandi lõpukümnenditel toimunud rahvaluule kogumist ja ajakirjanduse levikut, küsides, kas ja kuidas on rahvapärimus ja ajakirjandus omavahel seotud või teineteist mõjutanud. Novembris ja detsembris aga tulevad tutvustamisele juba uued eesti rahvakultuuri tuumikküsimused põnevate kirjanduse-, kunstiajaloo- ja arheoloogiateemaliste vaatenurkade kaudu. Loenguid jätkub kuni maikuuni.

Loengusarja eestvedaja Eva-Kaia Vabamäe sõnul on äärmiselt hea meel tõdeda, et huvi loengusarja esimeste, septembris toimunud loengute vastu on olnud suur ja nii mõnigi kohalviibinu jäi teema üle pikemalt arutlema ka pärast loengu lõppu. „Korraldajatena rõõmustab meid väga, kui loenguteemad tekitavad arutelu ning panevad inimesed kaasa mõtlema oma rahvuse, keele ja kultuuri teemadel,“ rääkis Vabamäe. „On rõõm, et loengud tekitasid hea emotsiooni mitte ainult korraldajates, vaid ka kuulajates.“

Paralleelselt Tallinnas Rahvusraamatukogus ning Tartus filosoofiateaduskonna ringauditooriumis toimuvate loengute põhjalikum ajakava ning tutvustus on leitav aadressilt www.ut.ee/rahvusteadused, samal aadressil saab ka loengutele registreeruda.

E m a k e e l k o o l i s

28. emakeeleolümpiaad „Õigekeelsus keelemaastikul, meedias ja mujal“

Reili Argus

*Tallinna ülikooli eesti keele professor,
28. emakeeleolümpiaadi žürii esimees*

Eelmise emakeeleolümpiaadi teemavalikut ajendas otseselt meie igapäevane keeleruum – meid ümbritsevates tekstides leiduvad õigekirjakonarused, kohatine võõrapärane õigekiri, teksti mõtet vahel lausa arusaamatuks muutvad kirjavead ja samas jälle õigekirja oskuslik kasutamine kas reklaami või ilukirjanduse stiilivõttena.

Krista Kerge sõnul muutub keelekasutus ajas ja erineb rühmiti, asjalikke tekste aga peaks saama võimalikult üheti mõista. Nõnda ei pääse me keelekorraldusest. Keelekorralduse mõte on hoida tekstid arusaadavad üle põlvkondade ja pakkuda sotsiaalrühmadele ühiskeelt, mis ei annaks ühele rühmale eeliseid teise ees.

28. emakeeleolümpiaadi eesmärk oligi õhutada õpilasi tähele panema, missugune on õigekirja roll eri suhtlussituatsioonides, eri tekstitüüpides ja eri ajal, ning süvendada arusaamist õigekirjast kui kokkuleppest. Olümpiaadi põhiteema alla oli koondatud kolm alateemat: 1) „Keel muutub ja õigekiri muutub“, 2) „Õigekiri praegu, selle roll meedias, keelemaastikul jm“ ning 3) „Suhtumine õigekirja“.

Esimene alateema oli mõeldud panema õpilasi märkama, milleks üldse on vaja ühel kirjakeelel selliseid kokkuleppeid nagu õigekirjareeglid, seda, kuidas õigekirjareeglid on olemuselt ühiskonna kokkulepe teksti mõistetavuse huvides ning kuidas see kokkulepe on aja jooksul muutunud. Teine teema oli plaanitud ärgitama õpilasi arutlema selle

üle, millised tekstid peaksid alati õigekirjareeglitele vastama ning miks ja millistes tekstides õigekirjareegleid eiratakse. Kolmanda teemaploki eesmärk oli suunata õpilasi arutlema selle üle, kas ja milliseid keele- norme vaja on, mida võiks ja saaks näiteks teha, et nii vanematel inimestel kui ka noortel oleks prestiižne end korrektses keeles väljendada.

Olümpiaad kestis hilissügisest kevadeni

28. emakeeleolümpiaadi korraldamise järg oli Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi käes. Olümpiaaditoimkonna ja žürii tööd juhtis siinkirjutaja, piirkonnavooru koordineeris Merilin Aruvee ning praktilisemas korralduses aitas Kristiina Ranne. Olümpiaadi ettevalmistusse olid kaasatud peale TLÜ õppejõudude ka doktori-, magistri- ja bakalaureuseastme üliõpilased.

Nagu juba varemgi, võistlesid õpilased kolmes vanuserühmas, 7.–8. klasside õpilased said lõppvooru kooli- ja piirkondlike eelvoorude kaudu, 9.–10 ja 11.–12. klasside õpilastel oli lõppvooru pääsemiseks kaks võimalust: ülesandevoorude (kooli- ja piirkonnavoорude) või esimeses voorus tehtud õpilasuuringu kaudu.

Uurimistööd

Uurimisvooru laekus kokku 20 uurimistööd. Selgelt pakkusid õpilastele kõige enam huvi õigekirja ja kirjanduse seosed – tervelt seitse tööd keskendus õigekirjale kas mõne autori keelekasutuses üldiselt või kitsamalt mõnes konkreetnes kirjandusteoses. Kogunisti neli tööd vaatles Wimbergi omanäolist õigekirja.

Mitme töö keskmes oli õpilaste suhtumine õigekirja, sagedamini keskenduti poiste ja tüdrukute vahelistele erinevustele, seda nii õigekirjavigade kui ka suhtumise tasandil. Õigekirja rolli vaadeldi veel nn uues meedias, aga ka keelemaastikul. Esile tõstmist väärib Tallinna ühiskõigümnaasiumi õpilase Kreete Vesteri töö, kus keelematerjal oli kogutud õpilase igapäevase koolitee äärde jäävatelt tekstidelt. Pildistatud oli silte, kuulutusi, reklaame ning saadud igati põnev materjalikogu. Kiita ja tänada tuleb kõiki õpetajaid, kes nende uurimuste juhendamise enda peale olid võtnud! On ju uurimistöö juhendamine õpetajaile väga suur lisakoormus.

Õpilaste keelekasutus neis töödes oli hea ning tööd olid vormistatud korrektselt. Puudustena võib esile tuua meetoodilisi probleeme.

Näiteks võis juhtuda, et vaadeldud keelematerjal ei võimaldanud teemakohaseid järeldusi tehagi: ühe kirjandusteose tõlke võrdlemine teise, 50 aastat hiljem ilmunuga ei näita kuidagi seda, kuidas keel selle aja jooksul muutunud on, vaid peegeldab pigem konkreetse tõlkija ja/või toimetaja keelelisi valikuid. Lisaks olid mõnes töös alusmõisted, nagu keel ja õigekiri, pisut segi läinud ning rääkides keele muutumisest, peeti ilmselt silmas õigekirja muutumist või ka vastupidi.

Parimate uurimistööde autorid olid

nooremas vanuserühmas, 9.–10. klassis:

1. Kertu Aer Vanalinna hariduskolleeiumist (õpetaja Krista Nõmmik),
2. Georg Kuusik Tallinna inglise kolledžist (õpetaja Katre Pelisaar),
3. Lauriine Kalajas Tartu Kivilinna gümnaasiumist (õpetaja Anneli Jõgioja);

vanemas vanuserühmas, 11.–12. klassis:

1. Merli Mändul Viljandi gümnaasiumist (õpetaja Aili Kiin),
2. Elery Teor Pärnu Koidula gümnaasiumist (õpetaja Marge Kaniste),
3. Robi-Jürgen Algo Saaremaa ühisgümnaasiumist (õpetaja Reet Igav).

Piirkondlik ülesannetevoor

Piirkonnavooru ülesandeis oli olümpiaadimeeskond proovinud kajastada kõiki neid huvipunkte, mis olümpiaadi teema väljakuulutamisel esitatud olid. Näiteks leidis selliseid ülesandeid, mille keskmes oli vana kirjakeel ning millega suunati õpilasi mõtlema sellele, kuidas on meie õigekiri viimase saja aasta jooksul muutunud. Ühes ülesandes oli proovile pandud õpilaste oskus märkida arve. Kahjuks tuleb tõdeda, et järgarvude kirjutamine, mis paistab vigade rohkuselt silma meie igapäevases keeleruumis, nt nii reklaamidelt kui ka kuulutustelt, on raske ka õpilaste jaoks. Torkas silma, et arvukirjutusülesandes olid saadud punktid hindamiskaala otstes – saadi kas maksimumpunktid või ei saadud ühtegi punkti. Ühesõnaga, kes reegleid teadis, sai selle ülesandega suurepäraselt hakkama, kes ei teadnud, sel ei õnnestunud kogu ülesanne.

Lisaks sisaldas piirkonnavooru ülesandekomplekt ka tsitaatsõnade kirjutamise ja vanade kohanimede mõistatamise ülesannet, siltidel oleva teksti parandamist ning loomulikult ka pikema teksti kirjutamise oskust kontrollivat ülesannet.

Piirkonnavoorest võttis osa kokku 1487 õpilast (7.–8. kl 586, 9.–10. kl 517, 11.–12. kl 384 osavõtjat). Võistlus lõppvooru kohtade eest oli äärmiselt tihe, õpilased võistlesid üldise punktisumma alusel (võrdsete punktidega tööd vaatas olümpiaadi žürii veel kord omalt poolt üle) ning mõnest maakonnast pääses lõppvooru ainult üks õpilane. Uurimistööde voorest pääses 11.–12. klassi vanuserühmast otse lõppvooru seitse õpilast ning nooremast vanuserühmast üheksa õpilast. Ülesandevoorus on piirkonniti kahtlemata eri tihedusega konkurentsioel, on ju koolegi eri hulgal, ja näiteks Tallinnast ja Tartust on piirkonnavooru kaudu lõppvooru väga raske pääseda. Ometi tulevad selgelt esile mõned piirkonnad, kust lõppvooru pääses väga tugevate tulemustega õpilasi mitu, näiteks oli üks selline piirkond Pärnu. Tugevaid õpilasuurimusi oli mitu Lääne-Virumaalt ja Viljandist. Ülesandevoorust sai lõppvooru 62 õpilast üle kogu Eesti. Seepärast võib julgelt öelda, et kõik need, kes pääsesid lõppvooru, olid juba võitnud – nemad olid Eesti parimad!

Lõppvoor

Riiklik lõppvoor toimus 22.–23. märtsil Tallinna ülikoolis. Lõppvooru ülesanded koostas korraldustoimkond olümpiaadi alateemadest (õigekiri kui kokkulepe, selle muutumine, suhtumine õigekirja, õigekiri keelemaastikul ja mujal) ja piirkonnavooru kogemustest lähtuvalt. Kokku koosnes olümpiaaditöö kümnest (nooremas vanuserühmas üheksast) ülesandest.

Loovkirjutusülesandes tuli õpilastel arutleda korrektse keekekasutuse või õigekirja olemuse üle, selleks oli antud olenevalt vanuseastmest ülesandeks kirjutada kas kõne või kiri. Loovkirjutusülesanded paistsid silma korrektse keekekasutuse poolest, õpilaste töödes peaaegu ei leidunudki õigekirjavigu ning suurem osa õpilastest sai õigekirja eest maksimumpunktid. Ka teksti ülesehitusele ei olnud enamasti midagi ette heita, see oli loogiline ja selge. Teisalt aga oli nende tööde puhul probleemiks sisu – kasutati liigselt trafaretseid, meedias ja mujal levinud käibetödesid, kopeeriti olümpiaadi avakõnes esinenud mõtteid, koostati pikki sisutühje, kuid võõrsõnadega üleküllastatud lauseid jne. Kõnede puhul jäi puudu põnevatest juhtmõtetest ja huvitavatest kõnekujunditest. Selles ülesandes eristusid selgelt need õpilased, kelle kirjutistes oli tuntavalt rikkamat sõnavara, isikupäraseid mõtteid ning oma vanusest ja kasvukeskkonnast tulenevaid eripärasemaid arutluskäike.

Seetõttu oligi just selles ülesandes võistlejail kõige suuremad punkti-erinevused.

Õigekirja muutumist ajas näitas kohanimede õigekirja puudutav ülesanne. Selles oli võistlejail vaja 19. sajandi keskpaigast pärit nimekujudes (nt *Kämbrits*, *Waikne-merri*, *Uus-Jork* jt) tunda ära tänapäevased kohanimed. Ülesande tulemused olid üllatavad: noorem rühm oli selles ülesandes kõige edukam ning kõige vanema rühma tulemused olid kõige nõrgemad. Näiteks tundsid noorema vanuserühma lapsed kõige paremini ära *Hammasteranna* (*Elevandiluurannik*). Kas vanuserühmade selliste erinevate tulemuste taga on põhikooliõpilaste elavam huvi maailma asjade vastu või lihtsalt julgus pakkuda ka esmapilgul ehk sobimatuid kohanimed, võib ainult oletada. Nii mõnigi vale vastus näitas aga noorte kirjutajate loovust – näiteks pakuti *Hammasteranna* tänapäevaseks vasteks *Emmaste rand*, *Häädemeeste rand*, *Hamburg*, *Teeth Beach*, *California*, *Tabkurand*. Sagedasemate vigadena pakuti *Uusleitumaa* ehk Newfoundlandi asemel sageli *New Zealandit* ning üllatusena – *Sowia* asemele kogunisti *Soomet*. Tänapäevaste kohanimede kirjutamine tundub õpilastele samuti mõnevõrra raskusi valmistavat, näiteks kirjutati *New York* vahel ekslikult sidekriipsuga, eksiti ka teiste kohanimede õigekirjas.

Vormimoodustusele keskenduv ülesanne paistis võrreldes piirkonnavooruga silma väga heade tulemustega. Üllatavalt hästi osati käänata sõnu *kontsert* ja *teemant*. Raske paistis siiski olema tugevneva astmehaldusega sõnade (nt *hammas-tüüp*) ja *tütar-tüüpi* sõnade muutmine ning samuti paistis laste jaoks keerukas sõna *konkurss* vormimoodustus.

Sõnakasutusülesandega, kus õpilastel tuli mitme pakutud variandi hulgast valida teksti sobiv ja keelekorralduse soovitatav sõna, saadi üldiselt hästi hakkama; selle ülesande eest saadi enamasti maksimumilähedane punktisumma. Sõnavara tundmine oli keskpunktis ka ülesandes, kus tuli kirjeldada piltlike väljendite (nt *tempel otsa ees*, *rong on läinud*, *tädi Maali, läheb lappesse*) tähendust ning teha nende väljenditega lauseid. Selle ülesandega said õpilased enamasti suurepäraselt hakkama, ainult üksikutel juhtudel jääd mõne väljendiga hätta. Huvi-
tavamatest vastustest võib vast välja tuua selle, et *tädi Maalit* kirjeldati kui koleda välimusega inimest.

Kirjavahemärkide kasutamise ülesanne oli ehitatud üles asjaliku igapäevase tarbetekstina, kus õpilaste ülesandeks oli leida vead ja need parandada. Tulemustest nähtus, et kirjavahemärgistuse vigu tehakse

palju. Samas ei saa üht kindlat tüüpi viga selle ülesande puhul esile tuua, eksiti ühtviisi sageli nii koma kui ka jutumärkide kasutamisel.

Keelemaastiku teemat kajastas lõppvooru ülesandekomplektis tsitaatsõnade ülesanne, mis oli üles ehitatud kui menüü, milles leidis vigu ning mille põhjal tuli õpilasel vormistada toidutellimus. Selle ülesandega said vanema vanuseastme õpilased tunduvalt paremini hakkama kui nooremad. Ilmselt on selleks vanuseks tsitaatsõnade õigekirjaga koolis juba üksjagu tegeletud. Sagedasema veana tasub siiski mainida tsitaatsõnade kursiivita jätmist.

Kõige raskemaks kujunes kogu ülesandekomplektis sarnaselt piirkonnavooriga järgarvude õigekirja tundmist kontrolliv ülesanne, mis oli esitatud kui klassiekskursiooni hinnapakumuse. Tulemused olid küll vanemas rühmas selgelt paremad kui nooremates, kuid ometi leidis neid, kes said näiteks 13 võimalikust punktist ainult kuus. Kõige raskem paistab olevat järgarvude kirjutamine. Näiteks leidis sageli vigu, nagu ... *esietendus 12 veebruar* või et ... *saab vaadata 1 oktoober kuni 15 november*. Sellest ülesandest paistis ilmekalt meie keeleruumis ka üldiselt leviv õigekirjaprobleem: avalikes tekstides kohtab järgarvu kirjutamise vigu liigagi sageli, samas on aga järgarvude kirjutamise oskus funktsionaalselt oluline, eristab järgarvu punkt ju olulist tähendust. Kindlasti on see üks õigekirja oluline teema, millele tuleks koolis praktilisi harjutusi tehes ehk senisest enam keskenduda, on ju arvud igapäevase tarbeteksti oluline osa.

Riikliku lõppvooru kolm parimat vanuserühmiti olid

7.–8. klassis:

1. Karin Allik Pärnu Sütevaka humanitaargümnaasiumist (õpetaja Kaili Miil),
2. Eva Lea Jääger Tartu Kivilinna gümnaasiumist (õpetaja Pille Pärlin),
3. Carolin Karo Tartu Tamme gümnaasiumist (õpetaja Katrin Roodla);

9.–10. klassis:

1. Johanna Toodu Pärnu Sütevaka gümnaasiumist (õpetaja Kalle Viik),
2. Helo Liis Soodla Pärnu vanalinna põhikoolist (õpetaja Eve Hirvela),
3. Diana Rist Leisi keskkoolist (õpetaja Inna Krotman);

11.–12. klassis:

1. Mariliis Räis Hugo Treffneri gümnaasiumist (õpetaja Age Salo),
2. Robi-Jürgen Algo Saaremaa ühisgümnaasiumist (õpetaja Reet Igav),
3. Piia Öunpuu Jakob Westholmi gümnaasiumist (õpetaja Eveli Soika).

Kokkuvõtvalt

Vaadeldes osavõtjate koondtulemusi vanuserühmiti, on näha, et maksimumtulemust ei saadud üheski vanuserühmas. Noorema vanuserühma, 7.–8. klasside õpilaste punktid jäid 100 ja 70 vahele (kõige rohkem oli võimalik saada 113 punkti). 9.–10. klasside ehk keskmise vanuserühma tulemused ulatusid 94 kuni 114 punktini (kõige rohkem oli võimalik saada 125 punkti). 11.–12. klasside õpilaste ehk vanima vanuserühma kõige suurem saadud punktisumma oli 121 ning kõige väiksem 92 punkti (kõige rohkem oli võimalik saada 132,5 punkti).

Tulemused, kus isegi nõrgema tulemusega osavõtjate punktisumma ei jäänud madalamale kui 30 punkti kõrgeimast tulemusest, saab lugeda igati heaks. Õpilased tajuvad õigekirja olulisust hästi, oskavad märgata tarbetekstide vajakajäämisi ning luua selge ülesehitusega teksti. Julgustaksin aga kõiki õpilasi kasutama oma loovkirjutistes eripärasemat sõnavara ning mõtteid julgemalt ja isikupärasemalt väljendama.

Olümpiaadi lõppvoor ei koosnenud aga ainult pingsast võistlemisest. Teist olümpiaadipäeva alustati teletorni külastusega, millele järgnes pidulik lõpetamine koos ettekannete, autasustamise ja lõunasöögiga. Lõpetamise avas Annika Kilgi, kes kõneles noortele haaravalt vanast kirjakeelest ja õigekirjast. Tänu sõnad ja diplomid said nii parimad õpilased kui ka õpetajad. Neile õpetajaile, kes lõpetamisele tulla ei saanud, annan edasi olümpiaadimeeskonna tänu sõnad – kui ei oleks innustunud õpetajaid õpilasi suunamas, ärgitamas ja juhendamas, ei oleks meil nii tublisid emakeeletundjaid!

Täna kõiki õpetajaid, kes korraldasid kooli- ja piirkonnavoore, kõiki, kes ei peljanud oma niigi suure töökoormuse kõrval juhendada õpilaste uurimistöid. Samuti täna rahalise toe eest haridus- ja teadusministeeriumi, korraldusliku abi eest Tartu ülikooli teaduskooli ning auhinnaraha ja kingituste eest kirjastusi Avita ja Koolibri.

Eestikeelne üldharidus seirepeeglis

Jüri Valge

haridus- ja teadusministeeriumi nõunik

Paljude meie hulgast siis ikka nii tublisid on, kes oma tegemisi mitme aasta peale ette planeerivad. Ning kui planeerivadki, siis inventuuri, kuidas läks, üldjuhul ja üksikasjaliselt ei tehta, sest suur hulk tulemust mõjutavaid asjaolusid jääb üksikseiraja eest lihtsalt varju. Riigi puhul on inventuur vältimatu ning võimalusedki mõnevõrra suuremad. Eesti keel on kahtlemata miski, mille käekäigu heaks või takistuseks tehtul tuleb hoolega silma peal hoida.

Kehtiva, 13 valdkonnaga eesti keele arengukava elluviimise kahe esimese aasta kohta üritatigi selgust saada, kuidas läinud on. Nii „Eesti keele arengukava 2011–2017“ (EKA) kui ka selle seire algversiooni koostas Eesti keelenõukogu, edasi toimetas tekstidega haridus- ja teadusministeerium. Et hinnang liiga oma mätta otsast ei tuleks, selle eest paluti hoolt kandma Antoine Chalvin Prantsusmaalt („Kalevipoja“ tõlkija, muuseas) ning et hinnangust ka midagi kasu oleks, lähetati see valitsusele infoks ja arvestamiseks.

Ühe valdkonna seirest enam üks ajakirjaartikkel ei mahuta ning Oma Keele lugejaskonnale peaks enim huvi pakkuma eesti keel eesti-keelses üldhariduskoolis (meede 4). Loodetavasti mõistab järgnevat lugenu veidi paremini keeleplaneerimise tähtsust ja kahe aasta jooksul saavutatut. Riikliku eelisülesandena (säilitada eesti keel läbi aegade) on keeleteema otseselt seotud riigieelarve ning selle kaudu iga maksu- maksja panusega. Eesti keel on väga kallis keel, sest selle kasutuskõlblikuna hoidjaid on vähe. Seetõttu tulebki napp vahendeid hoolikalt jagada nii, ülesannet võimalikult paremini täita.

Eesti keel üldhariduses

EKA eestikeelse üldhariduse peatükis on kuus osa: õppekavaarendus, õppematerjalid, õpetajate välja- ja täiendusõpe, kooli keeleteskkond, õppetööväline eesti keele alane tegevus ning (eesti keele) õpetajate kooliväline tegevus. Need hõlmavad 34 konkreetsemat ülesannet. Viimased on täpsustatud – tõsi, mitteametlikuks jäänud, kuid prakti-

lises tegevuses võimaluste piires järgitavaks – 87 täiesti konkreetseks ülesandeks.

Hakatuses võiks pakkuda huvi, et Eesti koolides töötas 2012. aasta lõpul 1534 eesti keele ja kirjanduse õpetajat (43 meest ja 1491 naist); neist vähem kui kolmandik (470) on kuni 42-aastased ning teine kolmandik vanemad kui 53-aastased; 2011. aastal jõudis õpetajadiplomini 14, 2012. aastal 22; õppima asus vastavalt 20 ja 22. Enamik eesti keele õpetajaist tuli Tartu ülikoolist, Tallinnas on nii lõpetanute arv kui ka sisseastujate hulk viimase kahe aasta võrdluses vähenenud, Tartus aga kasvanud. Ka õpitud erialal tööle asunute hulk on Tartus suurem: kahe aasta jooksul 23 tööleasunut 29st Tartus ja Tallinnas kolm tööleasunut seitsmest. Probleemi näen nii õpetajakoolituse liigeses Tartusse koon-dumises – õigemini küll selle Tallinnas hääbumises – kui ka soolise tasakaalu ülisuures rikutuses. Loomulikult pole negatiivse mõjuta ka liigne töökoormus ning eaga seotud konservatiivsus.

EKA elluviimisel oli tähtsaimaks õppekavaarendusega seotud tegevuseks uue riikliku õppekava jõudmine 2/3 klassideni. Töö jätkub ning selle taustal on EKA soovitus eesti keele tundide arvu säilitada pigem ennetava iseloomuga. Samas on keeleõpetusaja tõhus kasutamine teema, mille kõikide aspektide käsitlemisest kunagi küllalt ei saa.

EKA kõnealuse osa olulisim täidetud ülesanne on 2012. aasta kevade üleminek kaheosalisele eesti keele riigieksamile. Seire osutab, et muudatuse vastaste kahtlused pole tõeks saanud: apellatsioonide arv pole kasvanud (2010 – 205; 2011 – 226; 2012 – 137; 2013 – 71), keskmine hinne pole langenud (2010 – 58,6; 2011 – 59,3; 2012 – 62,9; 2013 – 62,8; ehkki eri formaadis eksamite tulemused on muidugi raskesti võrreldavad), eksamineeritavate osaline vastuseis on asendunud valdava toetusega. Tugevad koolid on endiselt tugevate hulgas. Ajakirjanduski on kunstlikult ja kallutatult esile kutsutud negatiivse huvi teema vastu kaotanud.

Kuigi selleni, et uue süsteemi mõju sügavamale keeleõpetusse ning selle kaudu ka -oskusesse jõuaks, läheb aega ning eksamiarendus ei ole kaugeltki lõppenud, on esimesed positiivsed tulemused käes: poiste ja tüdrukute hinnete erinevus on vähenenud. Vahest hakkab nüüd poissegi rohkem kõrgkooli mahtuma ning Mati Heidmetsal on edaspidi vähem põhjust öelda, et „meie üldharidus on tubli tüdruku nägu”. Nn hästi kirjutajate väiksem arv pole probleem: teksti kauniduse ja ilu asemel on loomulik hinnata eelkõige selle loogilisust ja täpsust, lisaks ka võõrast tekstist arusaamist. Kokkuvõttes võib uus eksamivorm aidata lahendada

ühiskonna sotsiaalseidki probleeme, näiteks poiste tõrjutust ning sellest tulenevat naiste lahkumist – vääriliste meespartnerite puudusel.

Seiredokumendis soovitatakse – ja soovitused esitatakse Eesti keelenõukogu nimel – luua uusi ja põnevaid valikkursusi, arendada eksamit (arvan, et hädavajalik on lisada kolmas, eesti keele struktuuri õpetamist soodustav osa) ning korraldada kõrgkoolide esmakursuslaste eesti keele oskuse uuring 2014. ja 2016. aastal.

Valikkursused võiksid toetuda uutele tugiõpikutele, millest ilmumis- lähedasim on Tiit Hennoste (autor ja toimetaja), Karl Pajusalu ja Martin Ehala raamat „Eesti keele allkeeled. Lisaõpik gümnaasiumidele”. Ligi 200 leheküljel, kus ka harjutused ja ülesanded, on juttu kirjakeelest ja murretest, suulisest ja netikeelest, sotsiolektidest ja paljust muust. Kindlasti on see hariv lugemine nii õpilasele kui ka õpetajale. Raamatu peaks eriti „söödavaks” tegema see, et enne lõplikku valmimist oli proovieksemplar EESi kodulehel eesti keele õpetajate arutada. Toimetamisjärgus (toimetaja Jüri Valge) on Tõnu Seilenthali ja Andres Heinapuu õpperaamat „Veelinnurahvad. Minevik. Olevik. Tulevik?”, milles pakutakse infot meie keelesugulastest: läänemeresoome, volga, permi, ugri, samojeedi rahvastest ning saamidest, samuti rahvusvahelisest soome-ugri liikumisest. Käsitluse väärtust lisavad näidistekstid, tabelid, ülesanded ja väike võrdlev sõnastik. Seegi raamat on kavandatud nii paberil kui ka netis. Esimesed sammud on tehtud keeleväärtusi kujundava õpiku koostamisel (tingpealkirjaks „Eesti keelest ja eestlusest”). Kontseptsioon ja struktuur on valmis, koostamine on alanud. Teist „Kaunist emakeelt” pole kavas kirjutada, aga levivale arvamusele, et eesti keelega on asja ainult kööki – seega mitte muusikasse, teadusse, äriellu jm –, peaks see aitama vastu seista.

Loomulikult on oluline kõikide õpikute keel. Analüüside käigus on tõdetud, et ega sellel üldjoontes palju viga olegi, kuid lihtsam võiks väljendusviis olla küll – seega võõrsõnu vähemaks ja laused lühemaks ning jätta kasutamata vaid üks kord esitatud terminid. Seire soovitus on, et riigi roll õpikute koostamisel suureneks, milleks loodaks õpikukäsikirjade retsenseerimise erapooletu süsteem.

Kuigi keekekasutusharjumused omandatakse tänapäeval üha enam sotsiaalmeedia säutsude ja interneti toel, pole emakeeleõpetajate tähtsus vähenenud, vaid pigem kasvanud. Õpetajakoolituse Tartusse koondumist juba mainisin, teisalt tuleb tunnustada Tallinna ülikooli emakeeleõppe infokeskuse tööd õpetajate koolitamisel ja keeledidaktikamaterjalide avaldamisel. Keskuse tööd tuleb jätkuvalt toetada.

Edusammudena on esile toodud eesti keele väljendusõpetuse kursuse levimine kõrgkoolide mittefiloloogilistele erialadele ning täiendusõppe areng. Ainuüksi Tartu ülikool korraldas seda 2011. aastal 18 (32 õppepäeva kokku 555 õpetajale) ning 2012. aastal 22 korral (49 õppepäeva 501 osalisele), toeks olid ka Tallinna ülikool, eesti keele instituut ja SA Innove. On igati kiiduväärt, et eesti keele koolitustele on suudetud tuua ka teiste ainete õpetajad, sest korraliku emakeeleoskuse omandamine nende abita on mõeldamatu.

On sedagi, millel tuleks keelenõukogu arvates edaspidi rohkem silma peal hoida. Eelkõige kehtib see soovitusel kohta jõuda selleni, järkjärgult rakenduks eesti keele rühmaõpe ning õpetajate õppetöövaba tasustatav täiendus- ja õppematerjalide koostamise (pool)aasta süsteem. Seni ei ole selles üksmeelt. Ettepaneku pooldajate argumendid – koolitada parimad õpetajad veelgi paremaks, luua uusi õppematerjale, rahvusvaheline ja Eesti enda ajalooline kogemus (riigikeele õpetaja staatusega õpetajad), suhteliselt odav hind jne – pole vastuseisjaid veennud. Ikka kaldutakse seda pidama puhkuseks ning vastuseta jääb küsimus, kes, kuidas ja millal puuduvaid või uuendamist vajavaid õpikuid kirjutama hakkavad. Väide eesti keele õpetajate võimalikust eelistamisest ei pea seejuures paika: nendest algav süsteem oleks mõeldud kõigi ainete pedagoogidele. Lisaks ei ole võimalik mitte tunnustada tõsiasja, et eesti keel on eesti kooli tähtsaim õppeaine (õpetajad on loomulikult võrdsed). Soovitatud on veel erialateaduskondade vastutuse taastamist gümnaasiumi aineõpetajate magistriõppekavade eest. Viimane soovitus eeldab vastust küsimusele, kas gümnaasium vajab didaktikuid, kes teavad üht-teist õpetatavast ainest, sh eesti keelest, või on siiski õigem see, et ainet süvitsi tundvale spetsialistile tehakse selgeks õpetamiskunsti põhitõed.

Keelekeskkond on mõõtmatu teema. Kõike koolis toimuvat hõlmates allub see tervikuna suhteliselt vähe keeldudele ja käskudele ning on oma ulatuse tõttu ka raskesti riiklikult toetatav. Kaudselt mõjutavad seda kohalikele omavalitsustele suunatud tegevus, EKI keelenõu, õpikukeelearendus ning kõigi õpetajate kaasamine eesti keele täienduskoolitusse. Kõike seda tuleb edaspidigi jätkata, lisaks on ilmselt otstarbekas uurida Tartu keelehooldekeskuse abiga – ja miks mitte ka üliõpilasuuriijaid kasutades –, missugust eesti keelt koolides kasutatakse ja mida selle parendamiseks oleks vaja ja võimalik teha.

Palju on seda, mida EKA toel on tehtud väljaspool eesti keele tundi ja kooligi. Eesti keele olümpiaadid on kindlustunud nii aja (toimuvad

igal aastal), ulatuse (hõlmavad gümnaasiumide kõrval ka põhikoolide kõrgemat astet; toimuvad kooli-, linna/maakonna- ja riigivooruna) kui ka korraldusrutiini (vaheldumisi Tartu ja Tallinna ülikooli juures, HTMi tagatud rahastusega) poolest. Ülioluline on seejuures õpetajate missioonitundeline juhendamistegevus. On toimunud ja toimub edaspidi ka teisi, otseselt või kaudselt õpilastele suunatud keelevõistlusi, näiteks emakeelepäeva etteütlus, kokkuvõtte tegemise võistlus „Tuum”, keeleviktoriinid ajakirjas Oma Keel ja ajalehes Sirp, kõnevõistlus „Kuld-suud” Põltsamaa gümnaasiumis, õpilaskonkurss „Sõnavigurid” jne. Õpilasi on püütud keelellu kaasa tõmmata muulgi moel: Tartu ülikooli teaduskooli e-kursusega „Eesti keele uurimise alused”, Emakeele Seltsi korraldatud noortele suunatud keelelaagriga, Steni muinasjutuvõistluse mõningase toetamisega. Viimast on Ann ja Ants Roos ennastsalgavalt korraldanud juba 21 aastat, kuid üks riikliku lastemuinasjutuauhinna loomisele tuleks siiski lahti hoida. Omaette teema on ajakirjad: EKA toel on kogu seireperioodi jooksul toetatud rahaliselt Oma Keelt ja Head Last. Kindlasti on see vajalik, kuid senisest enam tuleks tähelepanu pöörata ka autor- ja lugejaskonna kasvatamisele õpilaste ja õpetajate hulgas.

Täiesti rahul koolivälise eesti keele alase tegevusega siiski olla ei saa. Kuigi Lasteveeb OÜ (st olulises osas Janika Leoste) on lastele mõeldud eestikeelse ja ka võrumurdelise ning vägivaldatu arvutisuhtluse arendamisel teinud suurt ja tänuväärset tööd, ei ole see piisav. Riigi toetuse eestikeelsete arvutimängude loomiseks ja rahvusvaheliseks koostööks sel alal on seni välistanud Eesti turu väiksus – aga see ei suurene ka tulevikus! – ning mängude kõrge hind, samuti küllalt sageli esinev arvamus, et lapsed ei peaks üldse arvutiga mängima. Aga nad mängivad ju! Ning kui juba, siis mängigu parem (ka) eesti keeles.

Õpetajate koolivälisest kutsealast tegevust ehk nende vaba aega ei saa riikliku arengukavaga üksikinimeste kaudu suunata. Teisalt on paljudel osa sellest ajast ikkagi kuidagi kutsetööga seotud. Kuna keskeltläbi iga seitsmes õpetaja on ühinenud Eesti Emakeeleõpetajate Seltsiga (4/5 ka tegutseb seltsis), siis on seltsi toetades võimalik aidata kaasa riigi keelepoliitika eesmärkide täitmisele. Hea koostöö on olnud keeleolümpiaadide korraldamisel, on tekkinud eeldused emakeeleõpetajate kaasatõmbamiseks õppekavast ja õpikutest laiemate keeleprobleemide arutamisele. Õpetajate töömaht ja ajapuudus seab koolivälisele kutsetegevusele muidugi piirid, kuid nende olemas olleski on võimalik paremat koostööd saavutada, kasutades vähem tüüpargumente (õpikuid ei

ole; palk on väike; kõik õpetajad on head; riik teeb ainult rumalusi) ja aruteluosalisi vastastikku aktsepteerides. Väga hea näide sellise aktsepteerimise kohta oli Põltsamaa ühisgümnaasiumis 2012. aasta sügisel toimunud arutelu eestikeelse üldhariduskooli probleemide üle, millele osaliselt toetub ka siinne artikkel.

„Eesti keele arengukava 2011–2017” ja selle seire ametliku versiooniga saab tutvuda haridus- ja teadusministeeriumi ning Eesti keelenõukogu kodulehtedel.

E e s t i k e e l m u j a l m a a i l m a s

Petseri lingvistiline gümnaasium – Venemaa kool, kus õpetatakse eesti keelt

Vally Tamm

*Petseri lingvistilise gümnaasiumi
eesti keele ja kultuuriloo õpetaja*

Eestimaa kagupoolses nurgas asub Setumaa. Nimi *settu* esineb esimest korda ajalehes Inland 1860. aastal. Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahel 2. veebruaril 1920. aastal sõlmitud Tartu rahulepinguga, mis lõpetas vabadussõja, jäi Petseri Eesti Vabariigi piiridesse ja sai Petseri maakonna administratiivseks keskuseks. Ajavahemikul 1920 kuni 1940 oli Petseri maakonnakeskus. Linnas aktiveerus poliitiline ja ühiskondlik elu, ehitati palju uusi hooneid: Eesti Panga hoone, gümnaasium, Kaitseliidu maja, luteri kirik, mitu eramaja. Alustati linna elektrifitseerimist. 1944. aasta sügisel, kui punaarmee oli sakslased Pihkvamaalt välja tõrjunud, moodustati Pihkva oblast, mille koosseisu kuulus omakorda 1944. aasta novembrist Petseri rajoon. Rohkem kui kaks kolmandikku sellest rajoonist on varem Eesti Vabariigile kuulunud Petseri maakond. Petseri praegune peamine vaatamisväärsus on Pihkva-Petseri Svjato-Uspenski õigeusu mungaklooster ja Petseri kindlus –16. sajandi sõjakindlustuse arhitektuurimälestis.

Kooli ajaloost

1871. aastal asutati Petseris kaheklassiline ministeeriumikool. Sellest koolist sai Petseri gümnaasiumi eelkäija. 1913. aastal oli Petseri algkool eesti ja vene osakonnaga. Mõlemas osakonnas oli viis klassi. Esimeses klassis oli 12 õpilast, neist viis eestlast, üks lätlane ja kuus venelast. Aasta pärast lõpetas kooli juba 53 õpilast.

Petseri gümnaasiumi sünnipäevaks peetakse 24. jaanuari 1919. aastal. Kuigi keskhariduse andmist alustati Petseris juba 1913. aastal, muudeti tolleaegne kõrgem algkool keskkooliks alles 1918. aastal. Õppetöö koolis katkes aga novembris 1918 ning algas uuesti 24. jaanuaril 1919. aastal. Nii loetaksegi just seda päeva Petseri gümnaasiumi aastapäevaks.

1926. aasta 2. juunil kell 12 pandi nurgakivi uuele gümnaasiumihoonele. 1927. aastal alustas gümnaasium uues majas, kus Petserimaa noored õppisid kuni suure sõja alguseni. See koolihoone oli parimaid Eestis ja nägusaim Petseris. Praegu asub selles majas vene õppekeelega internaatkool.

Nõukogude võimude administreerimise all pärast sõda eestikeelsete koolid Petseri rajoonis kaotati. Pärast sõda õppisid eestlased vene koolis eraldi osakonnas. Kohalike eestlaste taotlusel sai eesti kool siiski 1. jaanuarist 1957. aastast Petseri 2. keskkooli nimetuse. Kool nimetati Petseri 2. keskkooliks seepärast, et enne töötas vene õppekeelega Petseri I keskkool. Eestiaeget Petseri gümnaasiumi nime aga loomulikult enam uuesti koolile nimeks ei pandud.

Praegusest koolielust

Praegune Pihkva tänavas asuv koolimaja on kahekorruseline. Koolil on poole hektari suurune aed, kus õpilased saavad suvel tööd teha.

2005/2006. õppeaastast alates on Petseri 2. keskkooli õppekeeleks vene keel. Oli kaks võimalust: kool sulgeda või muuta õppekeel (säilitades suuremahuline eesti keele õpetus). Valiti viimane võimalus. Selle otsuseni jõuti 10. ja 11. märtsil 2005, kui koos olid Vene Föderatsiooni Pihkva oblasti ja Petseri linna haridusametnikud, Eesti Vabariigi haridus- ja teadusministeeriumi ning mõlema riigi välisministeeriumi esindajad. Koolis oli vaid 28 õpilast ja ainult vähesed neist olid eesti päritolu. Alates 2009. aastast on kooli nimeks Petseri lingvistiline gümnaasium.

Petseri lingvistilisel gümnaasiumil on hulk traditsioone. Iga õppeaasta esimene koolipäev algab aktusega ja kirikuõpetaja õnnistusega. Kogu koolipere läheb Varvara kirikusse. See tagasihoidlik kirik ehitati umbes 18. sajandi lõpus. Juba 30 aastat teenib Varvara kirikut Pihkva-maa vanim preester Evgeni Pelešev. Pärast kirikus käimist toimub esimese klassi vastuvõtt ja kontsert. Esimese klassi õpilased võetakse vastu aktusel, mis toimub kooli õuel, ainult siis, kui ilm on vihmane, kooli saalis.

Eesti keelt õpetatakse Petseri lingvistilises gümnaasiumis esimesest klassist alates. Esimeses klassis toimub õpetamine aineriingis, alates neljandast klassist ainetundides. Mõni aasta tagasi oli kooli kõikides klassides iga päev eesti keele tund. Nüüd on 10. ja 11. klassis eesti keelt viis tundi nädalas, kusjuures üks tund sellest on eesti kultuurilugu, neljandast klassist üheksanda klassini õpivad lapsed eesti keelt kolm ainetundi nädalas. Eesti keelt õpetavad koolis Vally Tamm ja kooli direktor Svetlana Rakuta.

Kooli lõpetajad ja Eesti

Alates 2003/2004. õppeaastast on läinud Eestimaa õppeasutustesse edasi õppima 21 õpilast. Tartu ülikooli on astunud 12, Rápina aianduskooli kuus ja Võrumaa kutsehariduskeskusesse kolm õpilast.

Paljud lapsevanemad soovivad oma lapsed tuua just meie kooli. Kahel viimasel õppeaastal võeti kooli vastu kaks esimest klassi. 2013/2014. õppeaastal on võimalik vastu võtta üks klassitáis õpilasi. Soovijaid oli taas poole rohkem.

2013/2014. õppeaastal on koolis 13 klassikomplekti. Nagu kõik Venemaa gümnaasiumid, on ka Petseri lingvistiline gümnaasium ühe-teistkümneklassiline.

Petseri lingvistilises gümnaasiumis soovitakse õppida sellepärast, et eesti keele oskus annab paremaid võimalusi töötamiseks piiril, tollis, tegutseda giidina või valida haridustee jätkamiseks Eestimaa õppeasutused. Õpilased leiavad, et kool on väike ja kodune. Kaasõpilased ja õpetajad on sõbralikud ja abivalmid ning koolis on palju huvitavaid üritusi.

I n t e r v j u u

- - - - -

Sünnipäevajuttu keeleteadlasest sillaehitajaga

Raimo Raag, keeleteadlane ja kultuuriloolane, sünd 20. augustil 1953 Torshällas (Rootsi). 1978. aastast Uppsala ülikooli õppejõud, 2001. aastast professor (1982 *dr. phil.* väitekirjaga „Lexical Characteristics in Swedish Estonian”). Uurimisteemad: läänemeresoome keeled, eriti eesti keel; eesti-rootsi keelesuhted; kakskeelsus; väliseestlased. Rohkem kui 400 teadustrükise ja õppematerjali autor, võrgupõhise eesti keele õppe süsteemi rajajaid. Emakeele Seltsi ja välismaiste teadusorganisatsioonide ning toimetuskolleegiumide liige; väliseestluse ja Eesti–Rootsi kultuuri-suhete arendaja. Valgetähe V klassi teenetemärgi omanik (2001).

- **Munamäe ja Läti piiri vahel on Raagi küla. Kas selgitaksid, mil kombel Haanja sai kuningriigiga kokku ning kuidas sina Uppsalasse jõudsid?**

Mu isa Johannes oli võruke, tema esiisad olid Võrumaal pidanud sepa ametit seitse põlve. 1939.–1940. aastal teenis isa Eesti suurtükiväes sundaega ja 1940. aastal sai temast vastutahtsi punaarmealane. Liigse uljuse tõttu sattus ta NKVD huviorbiiti. Ülekuulamistel ähvardati mahalaskmisega ning halvimast päästis ta Saksamaa kallaletung NSV Liidule ja Punaarmee kiire taganemine Eestist. Kuskil Staraja Russa kandis õnnestus isal koos mõne saatusekaaslasega lahingutegevusest kõrvale hoida. Kui rinne oli üle veerenud, asusid nad Eesti poole tagasi vantsima. Liiguti öösiti, päeval varjuti ja puhati. Nad avastas siiski Saksa luurelennuk. Järgnesid aastad Saksa sõjavangis, Saksa politseiüksuses ja Narva rindel nn rebasekutsikana, major Alfons Rebase pataljoni sideüksuse allohitserina. Seal sai isa haavata, viidi ravile, kus ta värvati langevarjuriks Otto Skorzeny juhitud eriuksusesse, mille väljaõpe

toimus Saksamaal. Väljaõppelaagris avanes eesti poistel võimalus kasutada parajat hetke ja uppvalt laevalt lahkuda. Kogu rühm asus võltsitud paberiga teele Kopenhaageni suunas. Seal õnnestus neil luua ühendus Taani vastupanuliikumisega. Taanlased andsid Saksa mundrite ja relvade vastu erariided ja võltsitud Taani isikudokumendid. Teeseldes sakslaste alla tulistatud Inglise lendureid, õnnestus eestlastel pääseda Punase Risti transpordiga Rootsi, kuhu nad saabusid mai alguses 1945. Isa oli siis kahekümne viie aastane.

Pärast lühikest põgenikelaagris viibimist sai isa metsatööd, algul Uppsala, hiljem Grythyttani asula lähedal Värmlandi ja Västmanlandi maakonna piiril. Grythyttanis tutvus ta mu emaga. Ema pärineb põlisest Värmlandi rauasulatajate, inseneride, kellategijate ja -parandajate ning rätsepate suguvõsast. Selle vanim teadaolev eellane on ühes 1560. aasta dokumendis kirjas rauasulatusahju omanikuna. Ema-isa abiellusid ja kolisid Torshällasse, kus isa töötas esialgu valamistehases. Torshällas sündisin mina. Varsti kolis pere Stockholmi, kus isast sai hõbeda- ja kullassepp, tal oli oma firma. Mina läksin Stockholmis Eesti Kooli, mille rolli mu kujunemises on võimatu üle hinnata. Seal õppisin eesti keeles lugema, kirjutama, liitma ja lahutama.

Kui ema-isa abielu lõhki läks, kolisin isa juurde Uppsalasse. Seal õppisin gümnaasiumis. Vabal ajal suhtlesin eesti üliõpilastega ja et oma eesti keele oskust turgutada, hakkasin kuulama dotsent Valter Tauli kord nädalas õhtuti toimunud eesti keele loenguid. Hakkasin ka soome-ugri seminaridel käima. Sõjaväe sundaega teenisin ratsaväes Lapimaal, lõpetasin lipnikuna.

Tulin Uppsalasse tagasi, õppisin ülikoolis fennougristikat, vene filoloogiat ja skandinavistikat. Tahtsin küll õppida ajalugu ja teatrikunsti, aga läks teisiti. Mõni lühike periood välja arvata – näiteks kümnekuuline viibimine Rootsi Instituudi stipendiaadina Keele ja Kirjanduse Instituudis ning Tallinna Pedagoogilises Instituudis 1977. aastal – olen ikka jäänud Uppsalale truuks.

- **Oled vanematelt õpitut vägevalt edasi arendanud ning oma lastele Vaikele ja Hannesele rootsi keele kõrval eesti keele selgeks õpetanud. Kuidas?**

Juba ammu enne abiellumist olin otsustanud, et oma lastele õpetan kindlasti eesti keelt, nii hästi või halvasti, kui suudan.

1971. aastal käisin esimest korda Tallinnas. Kohtasin Virvet, algas kirjavahetus. Kohtusime kord aastas mu suvistel Tallinna-reisidel,

Foto: Virve Raag

tihedamini polnud tollal võimalik. 1977. aasta lõpus abiellusime, aga Eestist lubati Virvel lahkuda alles poolteist aastat hiljem. Lapsed sündisid 1983 (Vaike) ja 1986 (Hannes). Meie kodu oli ja on eestikeelne.

Vaike ja Hannese rootsi keele pärast me Virvega erilist muret ei tundnud. Selle õppisid nad oma rootsi mängukaaslastelt ja hiljem koolis. Pisut aitasime neid koolitöödega, aga ikka eesti keeles, et nad oleksid vähemalt kuulnud mõisteid nagu „liitmine”, „lahutamine”, „Golfi hoovus” ja „Ameerika Ühendriikide kodusõda”. Roots keeles kõlavad need ju teisiti.

Et harjutada lapsi eestikeelse tekstiga, lugesime koos raamatuid. Isegi Astrid Lindgreni raamatuid lugesime eestikeelses tõlkes: ühe lehekülje luges laps mulle ette, teise mina temale – ja nii vaheldumisi, kuni raamat sai läbi. Mõne rootsi lasteraamatu tõlkisin eesti keelde käigu pealt, lapse kõrval voodis.

- **Valdad vabalt emakeelt rootsit ja isakeelt eestit ning oled seetõttu ka tõlgitööd teinud. Mõni sõna sellest?**

Olen sattunud mitmesse põnevasse ja õpetlikku seosesse: viibinud kahe peaministri kohtumise juures, võtnud osa kahe kindlustusseltsi juhtide

nõupidamistest, külastanud ühe Eesti maakonna ja ühe Rootsi kommuuni kõiki veepuhastusjaamu ning koos eesti ja rootsi töömeestega isegi mööda kanalisatsioonitrasse roninud.

- **Oled vaimustusega rääkinud ruunikividest, Gotlandi „öislaritest” ja Carl von Linnést. Missugust osa Rootsist, selle ajaloost pead endale kõige lähedasemaks?**

Eks ikka ema suguvõsa kodukanti Grythyttanit ja selle ümbrust. Lapsena olin palju vanaema-vanaisa ning tädi-tädimehe juures Grythyttanis, eriti enne kooli; hiljem koolivaheaegadel. Sealsed sügavad metsad, järved, jõed ja kaljused mäed on minu jaoks erilised.

Elasin lapsena pikalt Stockholmis, seejärel Uppsalas. Suurema osa elust olen Uppsalas veetnud. Siin on mu töö, väga hea raamatukogu ja head töötingimused. Aga maastik on igavavõitu. Kui poleks pisiteid, mida mööda rattaga vändata, ega ruunikive (ka neid, mille kiri mainib Eestit või mõnda Eesti osa), kirikuid ja mõisaid (millel peaaegu alati seos Eestiga), siis oleks olukord minu jaoks üpris kurblik. Uppsalat päris südamesse võtta pole ma senini suutnud.

Südamelähedane on Ojamaa, kus koolipoisina mürasin neli suve saare kirdenurgas eesti laste suvekodus Kyllaj külakese lähedal (oletatavasti tuleneb külanimi eesti sõnast „küla”). Omapärase loodusega on ka Põhja-Rootsi oma lõputute metsade, arvukate jõgede, mägede ja tundramaastikuga. Kroonus olles sai selle kandiga põhjalikult tutvust tehtud, igal aastaajal ja igasuguse ilmaga, ka vabal ajal. Tollased elamused püsivad meeles.

- **Uppsala professorikabineti kõrval oled samavõrra kodus eesti keele instituudis Tallinnas ja Tartu ülikooli sammaste taga. Milles näed oma missiooni Rootsi ja Eesti vahel?**

Olen, jah, kahepaikne inimloom. Eesti keelt õpetan 1978. aasta kevadsemestrist, teadlasena uurin Eesti ja Rootsi keele- ja kultuurisuhteid läbi aegade (üritades neid suhteid edendada). See on lausa kirm. Virve on õelnud, et mul olevat erakordne anne näha Eesti ja Rootsi seoseid seal, kust ükski normaalne hing ei läheks neid otsimagi.

Mõnda olen sellest vallast ka avaldanud, aga palju on veel pooleli. Õppejõuna pean eelkõige hoolt kandma eesti keele õpetuse eest. Teadustöö on olude sunnil tagaplaanil, pikaks süvenemiseks pole aega. Süda jookseb küll verd, aga tuleb leppida.

- Sinu elukogemusse kuuluvad ilmselt oma silmaga nähtud ja kõrvaga kuulnud Valter Tauli, Marie Under, Artur Adson, Karl Ristikivi. Mida nad sulle tähendavad?

Underit-Adsonit olen korra näinud Stockholmis ühel eesti üritusel, samuti Ristikivi. Underit lugesin gümnaasiumipõlves usinasti, samuti Adsoni mälestusi, aga ma ei või öelda, et nad oleksid mulle midagi erilist tähendanud. Ristikivi romaanidega on pisut teisiti, neid loen seniajani meeleldi, eriti ajaloolisi. On hea meel, et üks Virve ja minu kunagisi üliõpilasi on võtnud rootsi keelde tõlkida „Hingede öö”. Loodetavasti leiab ta ka kirjastaja.

Valter Tauli oli mu esimene ülikooli õppejõud. Tema kaudu avanes mulle uus maailm. Ta oli teadusele täiesti andunud. Teaduse ees oli ta sada üks protsenti aus, moeröögatustega kaasa ei läinud, vaid jäi iseendaks. Tema eeskujuks oli Otto Jespersen, kelle töid Tauli luges juba enne Rootsi põgenemist.

Millegipärast suhtus Tauli minusse väga hästi. Ergutas ja toetas. Ta käis igal reede hommikul ülikooli raamatukogus teaduslikku uudiskirjandust ja ajakirju lugemas. Kutsus mindki; näitas, et see ajakiri on „Language”, see on tippklass. Mõni teine ajakiri oli jälle vähem tähtis, kolmas ei kõlvanud kuhugi. Kuigi meie vanusevahe oli suur, Tauli oli sündinud 1907, saime tema ja proua Selma Tauliga hästi läbi.

Teistest eeskujudest nimetaksin esimesena norra-ameerika lingvisti Einar Haugenit, kes õpetas keerulistest asjadest lihtsalt rääkima.

- Oled mitmel moel seisnud eesti keele eest Rootsis. Kas seletaksid, kuidas eesti keel Uppsala ülikooli alles jäi ning mis on saanud eesti keelele vähemuskeele staatuse taotlemisest?

Varem õpetati eesti keelt kolmes Rootsi ülikoolis: Uppsalas, Stockholmis ja Lundis. Rootsi kontekstis on see pisike aine ja aeg-ajalt – umbes iga kümne aasta järel – ihutakse eesti ja teiste nn pisikeelte peale hammast. Põhjenduseks enamasti vähene üliõpilaste arv ja raha kokkuhoiu vajadus.

Sajandivahetuse järel oli kriis jälle käes. Kõigepealt külmutati eesti keele õpetus Lundis, paar aastat hiljem Stockholmis. Viimase otsuse tegid Kesk-Rootsi rektorid. Sama saatus ootas ka Uppsalat. Kui uudis sellest minuni jõudis, otsustasin teha seda, mida ma muidu kunagi ei tihkaks: panna mängu kõik oma tuttavad ja tuttavate tuttavad nii Eestis kui ka Rootsis. Tulemuseks oli protestide laviin eesti keele kaitseks. Kui Eesti polnuks iseseisev, oleksid sealsed väga mõjukad protestid

muidugi jäänud tulemata. Eesti keel jäi Uppsalasse alles. Veel enam, nüüdseks on Rootsi valitsus teinud Uppsala ülikoolile kohustuseks õpetada (mõne muu keele hulgas) eesti keelt. Riigi antud kohustus tähendab aga ka lisaraha.

Oleks häbiväärne, kui üheski Rootsi ülikoolis ei õpetataks üht lähimat naaberkeelt, mille akadeemilisel õppel kuningriigis on enam kui sajandipikkune ajalugu, viimase nelja aastakümne vältel on eesti keelt õppinud paar tuhat üliõpilast ja on kaitstud üheksa doktoriväitekirja (kaitsmise järjekorras Raimo Raag, Tiina Söderman, Peep Nemvalts, Virve Raag, Leelo Keevallik, Kirsi Höglund Uppsalas, Valter Tauli, Valev Uibopuu ja Aarand Roos Lundis). Ma ei liialda, väites, et Rootsi panus eesti keeleteadusesse pole tühine.

Eesti keelele ametliku vähemuskeele seisundi taotluse taga on püüe keele seisundit tugevdada. Ametlik staatus tähendanuks palju: võimalust koolitada eesti keele õpetajaid ja tõlke-tõlkijaid, eesti keele uurimist ja hoolet ja nii edasi, ka näiteks nõuda eakatele eestlastele eestikeelset teenindust. Siht jäi saavutamata, kuigi eesti keel vastas kõikidele nõudmistele, mis Rootsi Riigipäeva raportis on kirjas ja mida võeti arvesse, kui 2000. aastal kuulutati rootsisoomes, saami, romi, jidiši ja meä keel Rootsi vähemuskeelteks. Jäime Rootsi Eestlaste Liiduga oma taotlusega hiljaks, oleksime pidanud alustama tunduvalt varem, siis kui Rootsi keeleseadust 2009. aastal alles ette valmistati. Siis oleksid võimalused asjade käiku mõjutada olnud tunduvalt suuremad. Et Rootsi valitsusel puudub poliitiline tahe vähemuskeelte nimistut täiendada, pole vist suurt mõtet müüri edasi kratsida.

- **Oled Rootsi keeleteadlane, aga suurem osa su tööst on pühendatud eesti keelele. Missuguseid teemasid oled käsitlenud?**

Olen uurinud eesti ja rootsi keele kontakte, rootsieesti keelt, eesti kirjakeele ja eesti keelehooldes ajalugu, eesti keele sõnavara ja sõnamoodustust, Eesti keelepoliitikat. Lisaks eestlaste väljarännet, eriti Rootsi; Eesti–Rootsi kultuurisuhteid läbi aegade. Natuke olen kätt proovinud sõnaraamatutega: uudissõnade sõnastik, sõjanduse sõnaraamat, rootsi–eesti sõnaraamat ja veel mõni pisem sõnastik. See töö on hästi meelepärane ja seda tahaks veelgi teha.

- **Konkreetsemalt. Miks ja kuidas sündis „Talurahva keelest riigikeeleks“?**

See raamat, õigemini selle rootsikeelne algupärand, kasvas välja mu loengumärkmetest. Olen 1980ndate keskpaigast regulaarselt lugeanud kursust eesti keelehooldest. Keelehoole on väga olulisel määral kujundanud eesti kirjakeelt, selle tundmine vastab väga paljudele küsimustele, mis mitte-eestlasest õppijal tekivad. Hiljem kirjutasin loengumärkmed raamatuks. Aastal 2008 ilmus Tartus eesti versioon, mis on rootsikeelsest lühem ja veidi teise nurga alt esitatud. Valmimas on ingliskeelne väljaanne.

- **Mõni sõna sellestki, kuidas valmis Andrus Saareste „Eesti keele mõistelise sõnaraamatu“ indeks?**

Indeksi koostas mu isa Valter Taulilt saadud põhimõtete järgi. Isa käis pärast tööd ja nädalalõputi ülikooli ainsal kaardiperforaatoril sõnaraamatu kõiki rasvases kirjas märksõnu ja tähtsamaid sulgudes toodud variante perfokaartidele kandmas, muidugi koos viitega sõna esinemiskõitele ja -veerule. Õhtul kontrollis ta kodus köögilaua taga, kas kõik sõnad said õigesti kirjutatud. Aitasin tal seda teha. See oli jube töö, sest perforaatori kiri koosnes tuhmidest ja hõredatest täpiketest. Vigaste sõnavormide või viidetega kaardid kirjutas isa järgmisel päeval ümber. Neid kogunes igal õhtul paarikümne ringis.

Seadsime kõik kaardid tähestiku järjekorda; neid oli, kui õigesti mäletan, 132 000. Lõpuks viisid isa ja õppetooli professor Bo Wickman kaardikastid autoga Stockholmi trükikotta. Seal juhtus äpardus, kellelgi õnnestus kastid maha pillata, nii et kaardid läksid segamini. Sortimistöö tuli uuesti teha.

Pärast lugesin korrektoori. Olen arvatavasti ainus inimene maailmas, kes on Saareste sõnaraamatu indeksi algusest lõpuni kolm korda läbi lugenud.

- **Keeleuurimise kõrval oled eesti keelt õpetanud. Sul on või on olnud õpilasi Indiast Ameerikani. Kuidas see on võimalik?**

Eks ikka tänu võrgupõhisele õppele. Seitse aastat tagasi läksime sellele üle. Üks põhjusi oli, et eesti keele huvilisi oli mööda Rootsit laiali, aga vähestel oli võimalik kolida Uppsalasse. Oli ju eesti keele õpe Lundis ja Stockholmis lõpetatud.

Üleminek võrgupõhisele õppele oli täistabamus. Õppijaid tuli mitte ainult Rootsist, vaid mujalt riikidestki, ka Eestist. Eriti palju on

olnud sakslasi, kuigi õppekeel (bakalaureuse tasemel) on rootsi keel; eesti keel tuleb mängu magistriõppes. Nii et eesti keelele ei või enam üliõpilaste vähesust ette heita.

Võrgupõhisus toob muidki eeliseid. Loengud on helifailidel, mida tudeng võib vajaduse korral korduvalt kuulata, kohast ja ajast sõltumata. Harjutuste arvu oleme suurendanud. Ka neid võib teha lõpmatuseni; samuti igal ajal ja ükskõik kus. Seetõttu võib õppejõud kasutada vabanenud aega üliõpilastega individuaalseks suhtluseks: saab vastata küsimustele, tugevamatele pakkuda lisaseletusi ja -materjali, nõrgemaid toetada. Võrgupõhise kursuse selgrooks on kord nädalas reaajas toimuvad kohtumised võrgus, nendest osavõtt on kohustuslik. Siis saab harjutada hääldust ja vestlust. Kõike seda olen kirjeldanud Oma Keeles nr 1, 2012.

Võrgukursustel on üks halb külg: üliõpilasi enam füüsiliselt ei kohta. Sellest tunnen küll vahel puudust. Aga eelised kaaluvad puuduse kuhjaga üles.

Eesti keele edukatest võrgukursustest on saanud eeskuju teistele keeleainetele. Isegi rektor tavatses meid teiste ees kiita ja eeskujuks tuua. Seoses sellega on eesti keele seisund Uppsala ülikoolis praegu küll tugevam kui kunagi varem.

- **Eesti keele kõrvale on mahtunud ka teisi soome-ugri keeli. Miks need sind on huvitanud ja mida oled nendega seoses teinud?**

Teiste soome-ugri keeltega olen tegelenud vähe. Üliõpilasena õppisin soome keelt (see oli tol ajal eesti keele õppijaile kohustuslik) ning käisin mari ja mansi keele kursusel. Viimastega tutvumine jäi pinnapealseks. Mari keele õpetusest sain küll ühe võimaliku eesti-mari etümoloogia idee; artikliks on see seni jäänud kirjutamata. Doktorantuuri ajal õppisin kohustuslike ainetena põhjasaami ja ungari keelt. Rohkem huvi pärast olen tegelenud liivi keelega, peamiselt rootsi ja saksa laensõnu uurides.

- **Moodustate Virvega keeleteadlaste pere. Mida selline lähedus on andnud tööle, mida perele? Mida võtnud?**

Eks sellel ole oma head ja vead. Viga on vahest see, et tööprobleemid tulevad koju kaasa. Teisest küljest on see, et võib kodus söögilaua ääres või õhtul elutoa diivanil ja tugitoolis vajaduse korral tööasju arutada, jälle hea. Et meil on ühine eriala, on vastastikune mõistmine täielik.

Kui lapsed olid väikesed, siis võimaldas töötamine ühes ja samas kohas meil vaheldumisi laste järele vaadata. Kui ühel lõppes loeng, tuli

ta kiiresti koju, et teiselt n-ö valvekord üle võtta. Selline edasi-tagasi sibliimine oli küll väsitav, aga teisiti poleks olnud võimalik. Tahtsime ju lastega võimalikult palju koos olla, juba eesti keele tõttu. Teisi samas eas eesti lapsi tol ajal Uppsalas eriti ei olnud.

- **Tean, et oskad leiba küpsetada ja küpsetadki. Sinu lemmikud Rootsi köögis? Eesti omas? *Surströmming*?**

Surströmming’ud ehk hapud silgud mu lemmikute hulka ei kuulu. Nende lehk on kirjeldamatu. Olen neid vaid korra-paar söönud ning ega iga rootslane neid ka suu sisse võta. See on rohkem Põhja-Rootsi inimeste eripära.

Rootsipärastest roogadest eelistan lihtlabast praetud searibi sibulasousti ja keedukartuliga. Väga maitseb ka *råraka* ehk *raggmunk*. See on toorelt riivitud ja krõbedaks praetud kartulipannkook, mida tavaliselt süüakse mõne lihatoidu lisandina ja pohlamoosiga. Sobivad erinevad maksaroad. Magustoitudest eelistan kindlalt jõhvikamahlast roosamannat ja rabarberikisselli. Esimese nimi Rootsis on *klappgröt*, sõnasõnalises tõlkes „klopp-puder”.

Eesti köögi lemmikute hulgas on kohupiimatooted (kindlasti kohukesed ja kohupiimataskud), rosolje ja sült. Sünnipäevakingel – suu hakkab vett jooksuma.

- **Juubeli eel jõudsid tagasi Ruhnust. Kas meenutaksid oma sünnipäeva kaksikümne kaks aastat tagasi?**

20. augustil 1991. aastal olime Virve, Vaike ja Hannesega parajasti jõudnud Eestist koju. Uus õppeaasta oli algamas ja me lihtsalt pidime kõige põnevamal ajal Eestist koju sõitma. Jälgisime aga ärevalt-närviliselt sündmusi. Raadio ja televiisor olid hommikust õhtuni lahti. Kui Eesti Vabariigi Ülemnõukogu veidi enne keskööd võttis vastu otsuse Eesti riikliku iseseisvuse kohta, oli rõõm muidugi suur. Ometi! Samas aga piinas südant mure: mis suur naaber nüüd küll ette võtab. Vilniuse ja Riia sündmused olid teravalt meeles. Mõni minut hiljem helises telefon, helistajaks Eesti esindaja Stockholmis Margus Laidre: „Raimo, võin sulle teatada, et Eesti on kuulutanud end iseseisvaks riigiks.” Vastasin: „Aitäh, Margus, see oli parim sünnipäevakink, mida ma eales oleksin võinud saada!” Mul on ainult südamest kahju, et isal ja ämmal ei jätkunud elupäevi, et seda päeva oma silmaga näha.

Usutlenud *Jüri Valge*

R a a m a t u d

Sõnapere sõnaraamat nüüd ka eesti keeles

2012. aasta lõpus ilmus trükist eesti keele instituudi väljaandena mahukas teos „Eesti keele sõnapered” I–II, kokku 2491 lehekülge. Raamatu autor on

Silvi Vare ja selle on kirjastanud eesti keele sihtasutus. Lisainfot pakub raamatu koduleht aadressil <http://portaal.eki.ee/dict/spi/pered/>.

See on täiesti uut tüüpi sõnaraamat, mille sarnast pole eesti keeles varem ilmunud ja mida üldse ongi vaid väga vähestes keeltes. Raamat annab infot selle kohta, kuidas eesti keele sõnad on moodustatud. Valdav osa eesti keele sõnadest on saadud kas tuletamise või liitmise teel ja ses mõttes moodustavad sõnavara ja grammatika lahutamatu terviku. Sõnapere sõnaraamat peegeldab seda süsteemi, tehes nähtavaks seosed, mis harilikult jäävad varju. Seda eesmärki silmas pidades on sõnad esitatud sõnapere kaupa.

Ühte sõnaperesse on koondatud kõik need sõnad, mis on oma tähenduse ja vormi kaudu üksteisega seotud. Sõnapere liikmeid ühendab omavahel sõnapere pealiige, mis on lihttüveline sõna, nagu näiteks *ema, isa, maa, meri, ela/ma, ole/ma* jne. See lihttüvi kordub kõigis sama sõnapere ülejäänud liikmetes.

Sõnapered on üles ehitatud astmeliselt, mis võimaldab selgelt näidata, mis on millest moodustatud: ülalpool on alussõna ja allpool, sammu võrra paremal on sellest moodustatud uus sõna. Et konkreetne moodustusviis oleks üheselt selge, on sõnad liigendatud vahetuteks moodustusosadeks. Liitsõna moodustusosi seob plussmärk (+) ja tuletistes on liite ees võrdusmärk (=). Selline esitus võimaldab täpselt näidata, milline sõna on millest ja mis viisil moodustatud. Näiteks:

LAPS

lapse=**lik**lapselikk=**us**

laste+aed

lasteaed=**nik**

lasteaia+kasvataja

Selguse mõttes on liikmed jagatud esimesel moodustusastmel moodustusviiside järgi nelja plokki: tuletised, liitsõnad, ühendituletised (sõnaühendi alusel) ja ühendid, millel on omaette leksikaalne tähendus. Liitsõnad on esitatud nii täiend- kui ka põhiosa järgi ja nad korduvad nii mitmes sõnaperes, kui mitu eri lihttüve nende koostisse kuulub. Nii näiteks esineb nimetus *allmaaraudteejaam* viies eri sõnaperes – all, maa, raud, tee ja jaam.

Kokku on selles raamatus umbes 9000 sõnaperet, mille üldmaht on üle 200 000 sõna. Olenevalt juursõna tähendusest võib sõnaperede suurus olla väga erinev.

See materjal võiks abi ja huvi pakkuda paljudele. Kasutajate ring võiks olla oluliselt laiem kui üksnes keeleteadlased, eesti keele sõnamoodustuse ja sõnavara uurijad. Üks suuremaid sihtrühmi, kelle peale olen seda raamatut koostades mõelnud, on eesti keele õpetajad. Nii eesti keele kui emakeele õpetaja kui ka eesti keele kui teise keele või võõrkeele õpetaja võiks siit saada rohkesti vajalikku materjali nii eesti sõnamoodustuse kui ka sõnavara õpetamisel. Kindlasti saaks siit tuge ka tubli eesti keele iseõppija. Kuid see raamat, mis avab eesti keele sõnaloomelise rikkused, võiks huvi pakkuda ka keelehuvilisele laiemas mõttes.

Head kasutamist soovides

Silvi Vare

Jüri Valge „Kas siis selle maa keel ... ?”

Loomingu Raamatukogu nr 11–12/ 2013, 88 lk

Rahvusvahelise konverentsi „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II” avapäeval, 24. aprillil 2013. aastal tutvustati Väike-Maarja rahvamaja saalis Jüri Valge näidendit „Kas siis selle maa keel ...?” (Loomingu Raamatukogu 11–12/ 2013).

Jüri Valge (sündinud 1948) on Tartu ülikooli endine õppejõud ning haridusministeeriumi staažikas keelenõunik, kelle peamine töövaldkond on eesti keele kaitsmise, arendamise ja väärtustamisega seonduv. Teda tuntakse väsimatu organiseerijana: nõupidamised, konverentsid ja seminarid, puudeistutamised jm tseremooniad, õppereisid jne. Valge on perfektsust taotlev korraldaja, kes oma tegevust naudib, põhjalikult kavandab, plaanitust karvapealt kinni peab ning nii endalt kui ka teistelt täpsust nõuab. Samuti on Jüri Valge meister ladusate ning vaimukategi kõnede koostamisel. Nüüd on ta endast näitekirjanikuna märku andnud ning üllitanud huvitava raamatu: rahvusromantilisest vaimust kantud faktoloogiliste sugemetega ilukirjandusliku fiktsiooni.

Autori eessõnas on märgitud, et mõte kirjutamiseks tekkis konverentsil „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa” 2008. aasta aprillis, mil ta teenekaid keeleinimesi vaadates kurvastanud, et eesti rahvas oma emakeele tandri „tundmatutest sõduritest” nii vähe teab (lk 5). Valge soovib ja loodab, et tema lapselapsedki elaksid „sellel maal” ja räägiksid „selle maa keelt” (lk 6). Autori soov on populariseerida „õpetatud, korraldatud ja kasutatud (eesti) emakeelt” ning tutvustada üldsusele väljapaistvaid keeleinimesi, esitada neist meeldesööbivam pilt kui „raamatukoidest ning sedelisorteerijatest” (lk 5). Valge on eessõnas märkinud sedagi, et raamatus esineb kahesuguseid lauseid: ütlejate suust kunagi lausutuid ning selliseid, mida nad pole iialgi öelnud (lk 5). Tegelasena astuvad üles 33 Wiedemanni keeleauhinna laureaati aastatest 1989–2013, samuti akadeemik Wiedemann ise.

Näidendisse on nopitud mitmeid ehedaid lugusid ning ütlemisi: autor on neid kas vahetult kogunud, kolleegidelt kuulnud või kusagilt lugunud. Näiteks vana kirjakeele uurija Valve-Liivi Kingissepa tore monoloog: „Noored /.../ – need on uudishimulikud nagu rasvatihased. Ikka nokk vanale sõnale sisse, tükk ladinat siit, teine saksat

sealt maha /.../” (lk 9). Murdeuurijate Mari Musta ja Hella Keema õpetlik dialoog: „Murdekogumine on nagu elu ise, see ei ole mingi lullilöömine ja jalgade tillitamine. Keelejuhile peab lähedale pääsema.” (lk 21). Ilmneb, et Keem on keelejuhile nõnda lähedale pääsenud, et olude sunnil temaga ühes süngis maganud – teist voodit ei olnud –, jalad üle voodiserva rippu, kuid pliats ja vihik padja all (lk 21). Või akadeemik Juhan Peegli humoorikas juhtumine Jaapani professoriga, kes soovis õllekruusi taga selgust, kustkohast Saaremaal õ-hääliku piir kulgeb. Peegel näidanud aknast, et õ-piir jookseb tema sauna nurga ja õunapuu vahelt läbi ... külaline olnud vastuse peale väga rõõmus ning teinud saunast, õunapuust ja õ-piirist pilti (lk 22). Sääraseid säravaid näiteid esineb tekstis rohkesti.

Jüri Valge ei ole näidendisse kirjutanud ühte nimenalja, mida kunagi õhinaga pajatas akadeemik Ariste: kuidas üliõpilane Jüri Valge oli toonases Keele ja Kirjanduse Instituudis (nüüd: EKI) ning tutvus murdeuurija ... Mari Mustaga.

Näidendi tekstile on lisatud asjalikud kommentaarid. Paaril juhul on neis viidatud allikatele, nt viited nr 65 ja 66, lk 70–71. Ehk võinuks veidi enamgi allikatele viidata, nt kommentaaris 64 – ajakirjale Keel ja Kirjandus 1999, nr 2 „Mõni oluline lehekülg Emakeele Seltsi ajaloost (I): katse selts likvideerida.” [Eevi Rossi] Kiriusutelu Eeva Ahvenaga.

Allikatele viitamata jättes langeb koostajale vastutus mõne teise allika või uurija võimalike faktivigade eest. Näiteks kommentaaris nr 38 esineb kaks ebatäpsust, mis pärinevad teiselt allikalt (millele on viitamata jäetud): Pent Nurmekund ei viibinud Nõukogude Venes vangis aastani 1947, vaid põgenes sealt 1946. aastal ning viibis 1947. aasta sügisel juba Eestis. Vangi langedes ei olnud Nurmekund allohviter, vaid ohviter.

Viites nr 70 Om maid maailman tuhandit (lk 72) – on esitatud Mari Tarandi juhitud Eesti Raadios kõlanud saatesarja pealkiri. Ehk võinuks lisada ka luuletuse pealkirja („Mulgimaale”) ning värsirea autori nime (Hendrik Adamson).

Raamat on huvitav lugemisvara. Võib-olla väärrib see ka lavale toomist?

Tõnu Tender

K r o o n i k a

- - - - -

2013. aasta esimese poole keelesündmusi

24. veebruaril andsid peaminister Andrus Ansip ja haridus- ja teadusminister Jaak Aaviksoo Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinna Valve-Liivi Kingisepale.

1.–3. märtsil toimus Berliini eesti koolis Emakeele Seltsi väliskeelepäev. Keelepäeval kõnelesid Aune Valk, Mall Pesti, Eha Jakobson ja Piret Kärtner. Töötubades juhtisid tegevusi Renate Pajusalu, Veronika Mitting ning Raina Reiljan.

4. märtsil toimus Tallinna ülikoolis Eesti Keeletoimetajate Liidu I toimetajaseminar „Ajaloosündmuste õigekiri”. Ajaloosündmuste õigekirjaga senduvast andsid ülevaate Krista Kerge ja Urve Pirso.

11. märtsil korraldas Emakeele Selts Võru Kreutzwaldi gümnaasiumis allkeelte päeva. Ettekannetega esinesid Tiit Hennoste, Margit Maran, Kadri Koreinik ja Tõnu Tender.

13. märtsil toimus Jüri gümnaasiumis Emakeele Seltsi korraldatud etümoloogiapäev, kus esinesid Sven-Erik Soosaar, Iris Metsmägi ja Annika Kilgi.

14. märtsil pidas Emakeele Selts keelepäeva Helsingis. Emakeelepäeva tervitused andis edasi Eesti keelenõukogu esimees Birute Klaas-Lang, Eestikeelse Hariduse Selts autasustas kirjutamisvõistlusest „Minu kallid” osa võtnud õpilasi ning ettekannetega esinesid Piret Kärtner ja Annika Hussar.

14. märtsil korraldas Emakeele Selts lugemise teemalise emakeelepäeva Pühajärve põhikoolis. Emakeelepäeval esinesid Kaja Lepik ja Anne Koppel, Reili Saar, Helin Puksand, Ave Mattheus ja Annika Kilgi.

14. märtsil toimus Tallinna ülikoolis traditsiooniline emakeelepäeva etteütlu kirjutamise võistlus ning üliõpilaskonverents, kus keele- ja kirjandusteemaliste ettekannetega esinesid Tallinna ülikooli üliõpilased.

14. märtsil anti Kadrina keskkoolis kätte auhinnad 2012. aasta parima keeleteo eest. Peaauhinna sai Silvi Vare („Eesti keele sõnapered”).

16. märtsil peeti Emakeele Seltsi keelepäeva Londonis. Keelepäeval esinesid ettekandega Itesh Sachdev, Martin Ehala, Katrin Hiietamm, Jüri Valge, Andero Adamson, Mart Velsker ning Reili Argus.

18. ja 19. aprillil korraldasid Eesti rakenduslingvistika ühing, eesti keele instituut ja Tallinna ülikool 12. rakenduslingvistika kevadkonverentsi teemal „Sõnad, sõnad, sõnad: süsteemis, kasutuses, rakenduses”. Kutsutud esinejad olid Reet Bender, Reet Kasik, Arvo Krikmann ja Ann Veismann. Töötas kolm töötuba: lapsekeele töötuba, teise keele töötuba ja sotsiolingvistika töötuba.

24. ja 25. aprillil toimus Väike-Maarjas rahvusvaheline konverents „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II”. Konverentsi 21 ettekandes kasutati eesti, liivi, saami, mari, komi, ungari, udmurdi ja saksa keelt. Konverentsi avas president Toomas Hendrik Ilves.

8. mail toimus Emakeele Seltsi kõnekoosolek teemal „Kuidas keel kõlab?”. Ettekanded pidasid Einar Meister, Lya Meister ja Einar Kraut.

23. mail peeti Emakeele Seltsi kõnekoosolekut teemal „7. raamprogrammi projekt ELDIA – uus lähenemine Euroopa keelelisele mitmekesisusele” Tartus. Esinesid Helle Metslang, Kristiina Praakli ja Kadri Koreinik.

31. mail toimus Tallinna ülikoolis Eesti Keeletoimetajate Liidu II toimetajaseminar „Andmebaaside ja keeleallikate kasutamine keeletoimetaja töös”. Ettekanded pidasid Tuuli Rehemaa, Maire Raadik ja Peeter Päll.

27. juunil toimus Tartu ülikooli peahoones senati saalis XLVI J. V. Veski päev teemal „Eesti keel ja erivajadustega keelekasutaja”. Esinesid Urmas Sutrop, Karl Karlep, Marika Padrik, Ingrid Rummo ja Meelis Mihkla.

27. augustil korraldas Emakeele Selts kõnekoosoleku „Keelemees Raimo Raag 60”. Ettekandega esinesid Jüri Viikberg, Päivi Juvonen, Pirkko Nuolijärvi, Kristiina Ross ja Marje Joalaid.

10. septembril peeti Emakeele Seltsi kõnekoosolekut „Jüri Viikberg 60”. Esinesid Jüri Viikberg, Annika Kilgi ja Lembit Vaba.

27. septembril toimus Tallinna ülikoolis Emakeele Seltsi üliõpilaskonverents. Konverentsil pidasid ettekandeid Eduard Odinets, Kairi Lehis, Andra Rumm, Olle Sokk, Maarja-Liisa Pilvik ja Triin Todesk.

6. oktoobril pidas Emakeele Selts keelepäeva Budapestis Lotte Koolis. Ettekandjad olid Kersti Lepajõe, Riina Koolmeister, Tiina Rüütmaa ja Reili Argus.

8. oktoobril toimus Emakeele Seltsi kõnekoosolek „Alusepanijad”. Koosolekul esinesid Külli Habicht ja Külli Prillop ning Marju Lepajõe.

10. oktoobril toimus emakeelepäev Haljala gümnaasiumis. Ettekandega esinesid Vilja Oja, Eva Saar, Miina Norvik ja Nikolai Kuznetsov.

17. oktoobril pidas Emakeele Selts kõnekoosolekut teemal „Häälikuvälte müüt”. Esinejad olid Mati Hint, Martin Ehala ja Karl Pajusalu.

21.–23. oktoobril korraldas Emakeele Selts Käsmus noorte keelelaagri, kus gümnasistidele esinesid Sirje Mäearu, Annika Hussar, Meeli Sedrik ja Sven-Erik Soosaar, Triin Pappel, Kristina Koppel, Annika Kilgi ja Jüri Valge.

30. oktoobril toimus Emakeele Seltsi kõnekoosolek Jaak Peebo 80 aasta juubeli auks. Esinesid Kai Tafenau, Ann Metslang ja Valve-Liivi Kingisepp.

2012. aasta lõpus ja 2013. aastal Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis eesti keele alal kaitstud lõputööd

Doktoritööd

Filosoofiadoktori kraad (eesti keel)

Tiit Hennoste „Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eestikeelses suulis vestluses” (kaitstud 20.02.2013), Helena Metslang „Grammatical Relations in Estonian: Subject, Object and Beyond” (kaitstud 17.06.2013).

Filosoofiadoktori kraad (üldkeeleteadus)

Jane Klavan „Evidence in Linguistics: Corpus-Linguistic and Experimental Methods for Studying Grammatical Synonymy” (kaitstud 29.11.2012), Krista Mihkels „Keel, keha ja kaardikepp: õpetaja algatatud parandusekventside multimodaalne analüüs” (kaitstud 19.03.2013), Sirli Parm „Eesti keele ajasõnade omandamine” (kaitstud 17.05.2013).

Magistritööd

Humanitaarteaduste magistri kraad (arvutilingvistika)

Riin Kirt „Tasakaalus korpusel põhinevad sagedusloendid ja korpuse sõnavara ning „Eesti keele seletava sõnaraamatu” märksõnaloendi võrdlus”.

Humanitaarteaduste magistri kraad (eesti keel)

Katrin Talvik „Tekstipõhiste liitsubstantiivide moodustusmallid ajalehekeeles”, Helen Türk „Kihnu murraku diftongidest”.

Humanitaarteaduste magistri kraad (eesti keele ja kirjanduse õpetaja)

Riina Arunurm „Gümnaasiumiõpilaste ja -õpetajate õppe-eesmärgid eesti keele ja kirjanduse ainevaldkonnas”, Mai Perillus „Eesti keele ja kirjanduse õpetajate lugemisharjumused ja tekstide kasutamise tavad”.

Humanitaarteaduste magistri kraad

(eesti keele ja kirjanduse õpetaja mitte-eesti koolis)

Ramila Abdullajeva „Grammatilise struktuuri kajastumine teise kooliastme eesti keele teise keelena õpikutes”, Irina Galnykina „Kultuuri-teadlikkuse arendamine eesti keele kui teise keele õppes põhikooli teises kooliastmes”, Saale Kivi „Vene õpilaste vead eesti keele infinitiivide kasutamisel”, Ljudmilla Limantova „Kinnipeetavate eesti keele õppe motivatsioon Tartu vanglas”, Maarika Rümmel „Ehitusviimistleja ametialase eesti keele oskuse arendamine õppematerjalides”.

Humanitaarteaduste magistri kraad (keeletoimetaja)

Kristiina Mänd „Mikroökonomika õpiku viie esimese peatüki toimetamine”, Katrin Naber „Raamatu „Süüa, et elada” esimese ja kaheksanda peatüki toimetamine ja analüüs”, Sigrid Pachel „eKooli veebisaidi tekstide toimetamine”.

Humanitaarteaduste magistri kraad (üldkeeleteadus)

David Paul Ogren „Objekti käändevalik *da*-infinitiiviga konstruktsioonides”.

Bakalaureusetööd

Humanitaarteaduste bakalaureuse kraad (arvutilingvistika)

Kristian Juha Ismo Kankainen „Leksikograafi abivahend kakskeelse sõnastiku sõnavastete semantiliseks korrastamiseks paralleelcorpuse põhjal”.

Humanitaarteaduste bakalaureuse kraad (eesti keel)

Liina Allik „*kes*-relatiivlauseid eesti kirjakeeles”, Rauno Alev „Metafoorid Andrus Ansipi ja Toomas Hendrik Ilvese vabariigi aastapäeva kõnedes”, Siim Karnö „Eesti normikirjakeele probleemsete verbivormide kasutamine internetikeeles”, Kertu Kirjasto „Inglise keele sõnavara mõjud eesti tõlkeajakirjanduses”, Jürgen Klemm „Tänapäeva eesti keele sugulussõnavara”, Laura Komp „Eesti keelt ja kultuuri muukeelsetele õppivate tudengite suhtlusvõrgustikud ja keelevalik”, Helen Kukk „1. klassi eesti keele tunni tegevuste analüüs ISI vaatlus- ja kodeerimissüsteemi järgi”, Kristiine Kurema „Eesti kirjakeele areng 19. sajandi teisel poolel Peetri kihelkonna kohtuprotokollide põhjal”, Liis Kuusk „Kübersõja ja -julgeoleku sõnavara semantiline analüüs”,

Lii Laanemets „Sõna *ette* tähendusvaldkonnad eesti kirjakeeles”, Oskar Laasik „Eesti vanasõnade süntaktiline analüüs”, Kriste Lauk „Sõnajärg hoidjakeeles suulise kõnega võrrelduna”, Hannelore Markson „Soomemõjulised uudiskeelendid eesti argikeeles”, Merle Must „Muutuvad keelenormingud ja nende rakendamine ajalehekeeles“, Mari-Liis Mürsepp „Eesti keele modaaladverbid *nähtavasti*, *nähtavalt*, *kuuldavasti* ja *kuuldavalt*”, Annika Oper „Keelekasutus Facebookis”, Maarja Pariis „Subjekti- ja objektirelatiivid lapsekeeles imiteerimiskatse põhjal”, Reana Parve „Keelelised valikud Õhtulehe kuriteouudistes”, Kätlin Plakso „Eestlaste suhtumisi vene keele kasutamisse ja õppimisse ning nende teadmisi kakskeelsuse kohta”, Berit Puidet „*kus*-küsimused suulises argivestluses”, Anna Pöld „Vanglasläng Tartu vanglas kahe kinnipeetava suulise kõne näitel”, Liina Pärimaa „Christoph Blumele omistatava proovijutluse autorsusest keelekasutuse põhjal”, Aveli Pärn „Perekonnanimede eestistamine Tormas aastatel 1935–1940”, Eliise Reineberg „Vahetusõpilased eesti keele käändesüsteemi omandamas”, Andra Rumm „*mis*-küsimustega tehtavad suhtlustegevused suulises argivestluses”, Kadriliis Rämmann „Sõnavara tundmine 10. ja 11. klasside õpilaste seas”, Margareth Sengbusch „Abstraktsete verbide suundkatse põhjal”, Teele Siska „Imperatiivi kasutusest ühe lapse kõnearengu varasel perioodil”, Olle Sokk „Osalausete rinnastamine konjunktsiooniga *kuid*”, Liis Zovo „Murdesõnad Gustav Suitsu hilisluules”, Kaja Teder „Idasetu sõnavara”, Maarja-Liisa Vokksepp „*kas*-küsimuste grammatilised vormid, suhtlustegevused ja vastused MSN-vestlustes”.

Humanitaarteaduste bakalaureuse kraad (eesti keel ja kultuur muukeelsetele)

Ekaterina Grigarevich „Küsilauseid hoidjakeeles”, Ksenia Hartova „Õpilaste hinnangud eestikeelsele aineõppele Narva Kreenholmi Gümnaasiumi õpilaste näitel. SWOT-analüüs”, Alesja Kazatšenko „Keskkonna mõju teise keele õppimisele ja õpetamisele”, Anastassia Kolossova „Eesti keele võõrkeelena olümpiaadid: teemad ja ülesandetüübid”, Viktoria Platonova „Keelekümbluse mõju teise keele õppele alushariduses”, Valentina Shevina „Setu ja vene pulmatraditsioonidest”, Jelena Sutenkova „Algtaseme testi ja B1-taseme testi võrdlus ja analüüs”, Sveltana Žirova „Ajakategooria käsitlemine vene õppekeelegra kooli 7.–9. klassi eesti keele õppevahendites”.

Humanitaarteaduste bakalaureuse kraad (üldkeeleteadus ja foneetika)

Kätlin Aare „Kärin eesti keele spontaanses kõnes”, Agu Bleive „Uurali keelepüü arutelud hiina ja uurali keelte ühiste etümoloogiate võtmes”, Margot Möller „Korpuspõhine viha metafooride uurimine”, Anette Ross „Eesti romade mitmekeelsus: keeleoskus, keelekasutus ja keelekasutuse mõjutajad”, Saara-Nette Tõugjas „Sünonüümsed asendiverbid *lamama* ja *lebama* eesti keeles”.

2012.–2013. õppeaastal Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudis eesti keele alal kaitstud lõputööd

Doktoritööd

Filosoofiadoktori kraad (lingvistika)

Jelena Kallas „Eesti keele sisusõnade süntagmaatilised suhted korpus- ja õppeleksikograafias”

Magistritööd

Humanitaarteaduste magistri kraad (eesti keele ja kirjanduse õpetaja)

Reet Igav „Inglise-eesti koodikopeerimine Facebooki vestlustes”, Maret Varblas „Eesti emakeele kohasõnade ja -käänete omandamisest I kooliastmes”.

Humanitaarteaduste magistri kraad (keeletoiemetaja)

Aire Maiste „Oleviku kesksõna öeldistaitena ajakirjandustekstides”

Humanitaarteaduste magistri kraad (eesti keele kui võõrkeele õpetaja)

Jevgenia Koržel „Õpilaste toimetulek ja rahulolu eesti keele õppe ja eestikeelse aineõppega”, Anna Müürisepp „Tallinna riigikutseõppeasutuste mitte-eestikeelsete õpilaste valmidus lõimitud aine- ja keeleõppeks”, Eduard Odinets „Kirjutamisoskuse arendamine eesti keele kui teise keele tunnis täiskasvanute keeleõppe näitel”.

Humanitaarteaduste magistri kraad (lingvistika)

Helin Roosileht „Inglise-eesti koodikopeerimine blogides”

Bakalaureusetööd

Humanitaarteaduste bakalaureuse kraad (eesti filoloogia)

Helys Laanemaa „Laadivahelduslike käandsõnade vormimoodustus 19. sajandi eesti keeles”, Kärt Ots „HIV-positiivsete tähistamine Eesti Päevalehe artiklites”, Kristina Reinberg „Pesa-tüübi vormimoodustus tänapäeva eesti keeles ja selle taust”, Katharina Toomemets „Paronüümide kasutamine ajakirjandustekstis Õhtulehe artiklite ja blogitekstide näitel”, Helena Vooglaid „Mõiste voores semantiline analüüs”.

Humanitaarteaduste bakalaureuse kraad (referent-toimetaja)

Anne Annus „Poliitilise reklaamiteksti olemus ja analüüs”, Gerli Kase „Suurtähe kasutus iluteenuste valdkonnas tegutsevate ettevõtete nimedes ajavahemikel 1995–2000 ja 2005–2011”, Kairi Lehis „GAPS-testi kasutamisest eesti laste keelelise arengu mõõtmiseks”, Liis Piksar „Internetikeele mõju 7. klassi õpilastele”, Kadri Puusepp „Metafoorsete verbiväljendite semantika”, Kristin Taimla „Võõrsõnad ja nende omavasted eesti seaduskeeles”, Helina Tamme „Sõna *käsi* sisekohakäändevormid”, Teele Vill „Eesnimede eestistamine”.

**Humanitaarteaduste bakalaureuse kraad
(eesti keel võõrkeelena ja eesti kultuur)**

Anna Babkova „Vene-eesti koodivahetus keelekümblusklassis Tallinna Läänemere Gümnaasiumi näitel”, Helys Laanemaa „Laadivahelduslike käändsõnade vormimoodustus 19. sajandi eesti keeles”, Natalja Ole-neva „Vene-eesti koodivahetuse pragmaatilised funktsioonid www.arif.ee foorumi näitel”, Aljona Suhhomlinova „Johannes Aaviku tehistüvede levikust ja kasutamisest ajakirjanduskeeles”.

Tähelepanu, keeleviktoriin!

Keeleteadlane Martin Ehala on kasutanud huvitavaid võrdpilte. Mille või kelle kohta on ta öelnud nõnda?

- 1) keeleline pankur;
- 2) Johannes Aaviku keeleuenduse kroonijuveel;
- 3) hiiglaslik pusle, millest pooled tükid on ära kadunud ja olemasolevatest pole teada, kas need kõik kuuluvad ikka samasse komplekti;
- 4) maal, millel keeleteadlane püüab edasi anda uuritava objekti olemust.

Vastused palume saata Emakeele Seltsi aadressile es@eki.ee enne 1. veebruari 2014.
Võitjatele auhinnad!

Eelmise keeleviktoriini õiged vastused

1. 1781. aastal ilmus Johann Lithanderi tõlkes esimene eestikeelne kokaraamat pealkirjaga „Köki ja Kokka Ramat”, kus on kirjeldatud nii paljude tänapäevani tuntud kui ka nüüdseks unustusse vajunud roogade valmistamist. Millist praegugi tuntud magusrooga on selles raamatus nimetatud lumemoosiks?

Vastus: vahukoor.

2. Maailmas on umbes 6000–7000 keelt. Umbes mitmendal kohal on eesti keel kõnelejate arvu poolest?

Vastus: eesti keel on kõnelejate arvu poolest tõeliselt suur keel. Ethnologue'i järgi on keeli, millel on miljon kõnelejat, kokku 308. Seega mahub eesti keel kõnelejate arvult esimese 300 hulka kindlasti.

3. 19. sajandi II poole ja 20. sajandi alguskümnendi viljakamaid eesti keele uudissõnavara loojaid oli Karl August Hermann. Mis erialavaldkonna sõnavara hulka kuulusid ning mida tähendasid tema loodud terminid:

- 1) „väike rõõmu-lauleldus”,
- 2) „kargav hallikas”,
- 3) „kõma-õpetus”?

Õiged vastused küsimuste järjekorras: muusika ja operett / geograafia ja geiser / füüsika ja akustika.

Eelmise keeleviktoriini võitjad on Jaanika Sarv ja Kaili Nurk.
Õnnitleme!